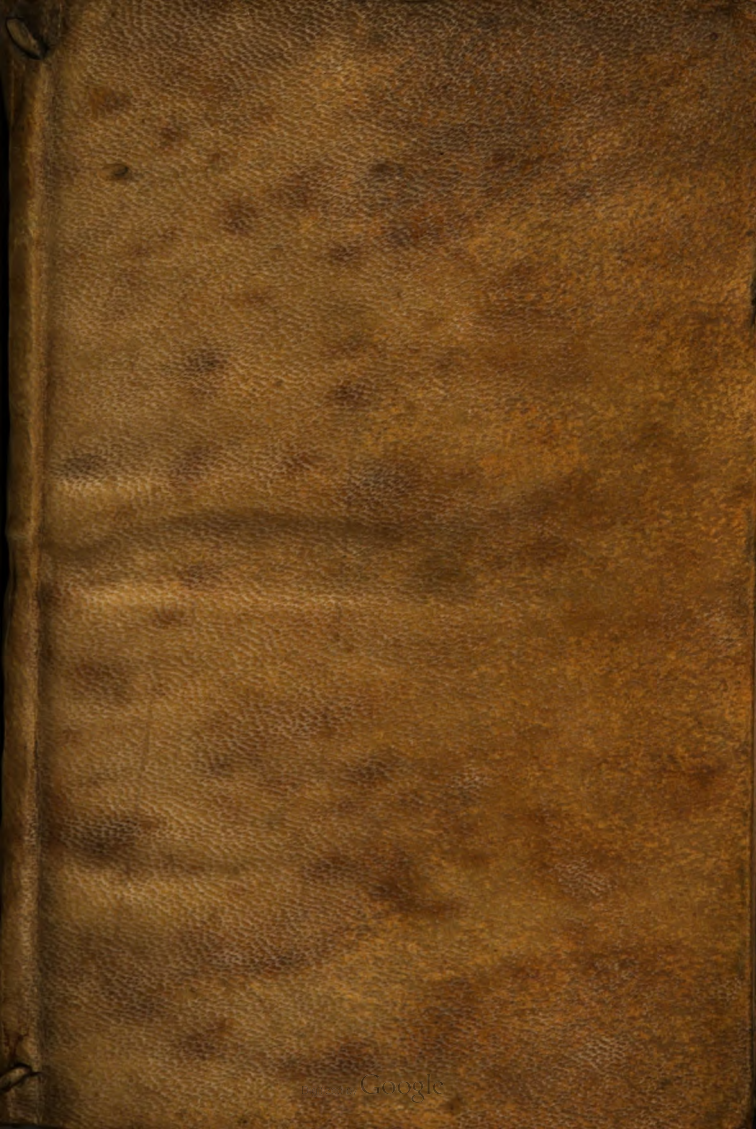

Magnitudine flit

Resend (L.A. doc)

1492 ff. 83.

DELICIAE
LVSITANO-
HISPANICAE:

in quibus continentur

De magnitudine Hispanici Imperij Relatio:

Noui orbis regionum à Lusitanis subactarum brevis descriptio.

De Lusitania ceteræ Hispaniæ adiuncta Historia.

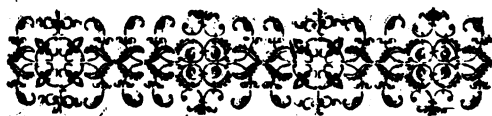
ITEMQVE LVSITANIÆ
ANTIQVITATES AB ANDREA
RESENDIO COLLECTÆ.

TAM HISTORICIS QVAM PHILOLOGIS
cognitu tam iucundæ quam vtilis.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Apud Gerhardum Greuenbruch, M. DC. XIII.

DE MAGNITVDINE

IMPERII HISPANICI.

A Borbe condito nullus vnquam Princeps latius ditionis suæ fines protulit, ac Rex Hispaniarum, maximè post Portugaliæ & Castiliæ Regnorum conjunctionem. Nam & in Europa quam plurimas possidet nobilissimas prouincias, & in Africa atq; Asia latè dominatur, & multò latius in nouo orbe. In Europa totam Hispaniam tenet, quæ inde ab octingentis annis nunquam vnus imperio paruit. In eadem Belgium habet, cuius circuitus mille milliaria cōtinet: & regnum Neapolitanum, quod M. CCCC. & Mediolanensem ducatum, qui CCC. & Insulam Maioricam, quæ item CCC. nec non Minoricam, quæ CL. tum Terzeram, quæ LXXX. præterea Siciliam, quæ DCC. & Sardiniam, quæ DLXII. passuum millia, ambitu completitur.

In Africa totius Mediterranei maris portum facilè commodissimum. Marzabil
a 2 tenet;

4 DE MAGNITUDINE

tenet: item Otan, Melillam & Pegnon. Extra fretum, duodecim Canarias Insulas habet, quarum septem primariæ nonagena miliaria singulæ in circuitu habent. Ratione Regni Portugalici possidet in Africa maximi nominis loca, Septam & Tanger, quæ non modo dicti freti, sed nostri adeo maris, & Oceani Atlantici claues censentur: & trans fretum, Magazan. In dicto Oceano Lusitanici quoq; sunt iuris VII. Insulæ, quas Flandricas vocant vel Asæres, suntque numero VII. quarum prima Tercera, in qua Angra Ciuitas X L. continet miliaria: S. Michaelis Insula longitudinem habet LXXX. pæne miliarium. His adiacent Portus sanctus, nec procul inde Madera, vini præstantissimi genitrix, quæ Insularum in Oceano Atlantico velut Regina est. CLX. miliaribus cingitur. Sequitur Insulæ Capitis Viridis (Capo Verde) quæ VII. sunt. Sub ipso Aequinoctiali S. Thomæ Insula, Madera aliquanto maior, saccharo ad miraculum abundans. Idem Rex vniuersæ in Africa oræ maritimæ, quæ à Promontorio Aguero ad Guardafu extenditur, omnium denique commerciorum, negotiationis & nauigationis in illo Oceano, totque insularum, quas Natura ibi sparsit, è regione Caprariæ inter Promontoria Bonæ spei & Guardafuense, dominium sibi vindicat. Idem in Asia potiore Orientalis oræ partem, quæ ad Lusitaniam olim perti-

nquit,

Azores insulae.

finiuit, nempe Ormuz, Diu, Goam, Malaccam, &c. possidet. Ormuz ob situs commoditatem tam potens est, atque opulentum, & Mahumetanorum siue Arabum dictum sit.

Si terrarum Orbis, quaquà patet, Annulus esset,

Illius Ormuzum gemma decusque foret.

Ad Ormuzij regnum magna spectat Arabiæ Felicis pars, Persico litori opposita, & quidquid insularum est interiectum, inter quas est Baharem omnium in eo Sinu Insularum regina, quum propter magnitudinem, cum summa terræ fertilitate, & mira fructuum varietate coniunctam; tum propter ditissimam Margaritarum piscationem. Diu Cambaiæ est clauis, & inestimabilis thesauri receptaculum. Præter hanc possident Lusitani Damanum, Bazuinum, Tauaam, Goam, quæ, (vt interim Coulam, Cananorem, Cochinum, &c. silentio præteream) tanti momenti est ciuitas, vt Lusitaniæ Regi tantum quantum vnum aliquod totum Europæ regnum pendat. Iidem Lusitani tenent omnem fere oram illam maritimam, quæ à Damano vrbe ad Malapurem vsque extenditur: quæ quidem integra vel ipsis, vel eorum Confederatis patet, excepto Calcutano regno. Zeilon insula merito totius Orbis deliciæ appellari possit: in qua Lusitani itidem Arcem habent & Portum, Columbo nuncupatum. Habent etiam Malaccam; imperij sui ijs in locis terminum, clauem negotiationis & commercij in Eoo siue Orientali

tali Oceano, illarumque insularum: quæ tot
 ac tantæ sunt, vt toti Europæ magnitudine
 pares putentur. In Macao etiam ad commer-
 cia cum Chinis siue Sinis, & in Tidore insula,
 cum Molucis & Bandanis exercenda, domos
 potius quam Arces possident. Ac profecto
 res admiratione digna, immo stupenda est, à
 XH. Lusitanorum millibus (nec enim plures
 in tanto terræ marisque tractu sunt) tot po-
 tentissimos Asiæ Reges & populos, tamquam
 fræno coerceri. Quis non miretur tam pau-
 cos Lusitanos maris Atlantici, Indici & Eoi
 Imperium sibi asserere ac tueri ? Iam nona-
 ginta circiter effluxerunt anni, ex quo Lusi-
 tani oras illas à se occupatas munire cœpe-
 runt, cum æterna nominis sui & totius Chri-
 stiani Orbis laude, utilitate ac fructu. Neque
 vero obijci potest, facile illis hoc factu fuisse
 quod res ipsis fuerit tum populis inermibus
 & rei bellicæ imperitis. Ormuzanum enim
 regnum eripuerunt Persarum Regis clienti.
 Ad Dium Sultani Aegyptij classem plenam
 Mamuluchis (quibus non minor quam Tur-
 carum Ianizaris, virtutis militaris opinio)
 profligarunt: Turcarum classes in Mari Ru-
 bro non semel in fugam verterunt. Iterum
 deinde contra classem Turcicam cui Gusa-
 ratæ se coniunxerant, Dium fortiter defende-
 runt. Anno enim M.D. XXXVIII, Turca ægre
 ferens Lusitanorum in oriente potentiam

*Lusitanorum
 expeditiones
 miranda.*

*Diu obfessa à
 Lusitanis
 defensa.*

ra-

tantum inualescere; iussit classē instrui in Sinu Arabico ad urbem Suez, imposuitque illi XX. millia militum, præter nautas aliosque qui comeatus curabant, hisce omnibus præfecit Bassam Solymannum qui Cairo præerat. Solymannus cum copijs suis primum Adenam appulit, urbem in extremo ostio Maris Rubri; consiliumque suum per fecialem Regi exposuit. Rex qui Lusitano tributum pendebat, lectis litteris, se resque suas Turcæ offert, rogatque Præfectum, ut naui egressus, urbem intret, excipiendus eo honore, qui talem virum, tanti Imperatoris vicarium, tanti exercitus ducem deceret. Solymannus fraudem subesseratus, contra Regem inuitat in naues. Parethomo minime malus, seque cum aliquot proceribus in viam dat. Solymannus captum excruciatumque in antenna suspendit, adiungitque ei quatuor ex optimatibus, dicens, Iure id à se fieri, quod & à Turca hoc in mandatis haberet, & rex cum Lusitano pacis federa iniisset. Inde itum ad opulentissimæ urbis pulcerrimæque direptionem. Expositis postea ad Dium copijs, coepit eam valde oppugnare; sed Lusitanorū & præfidiariorum virtute ita defensa est, ut Turca coactus sit obsidionē soluere, & ad sua regna regredi. Postea vero anno M. D. L. II. ad Ormuzū multo illustriorē victoriā de alia Turcica classe iidē reportarunt. Cū Regibus Decan,

8 DE MAGNITUDINE

Cambaiz, Calecuti, Achim (qui plerique Mahumetani sunt, & armis Turcicis probe erant instructi) in Taprobana pugnarunt. Quocirca Lusitanorum in Cambaiam, Indiam, & yniversam illam Oceani oram maritimam Expeditiones non minus admirandæ sunt quam Macedonum & Alexandri Magni victoriæ; ac tanto magis, quod Lusitania terrarum spacio Macedonia multo minor sit, nec Lusitani Macedonibus numero fuerint pares. Iidem Sultani Aegyptij classem nauibus vndeviginti profligarunt. Goam expugnarunt duobus virorum millibus; amissam mille & quingentis recuperarunt, Malaccam octingentis subiugarunt: ac paullo pluribus Ormuzum.

De Hispaniarum Regis in Novo Orbe imperio.

Insula.

ALTERA ditionum Catholici regis imperio parentium pars Novo Orbe continetur, vnde quantum vult consequitur; quum velut sine rivali aut socio illic dominetur. Dissiditur autem Novus Orbis in Continentem & Insulas. Harum in septentrionali Indico Oceano tantus est (quum sola Lucaiz plures sint CD.) numerus, ut nondum cognitus sit, nec si cognoscatur, facile iniri possit. Ex his nonnullæ vel magno Regno par sint. Boriquena in longitudinem patet CCC. milliaria, in latitudinem, LX. Iamaica paullo minor est. Cuba longa est CCC. lata XX. Leucas. Hispaniola ambitu MDC. milliaria comprehendit, Innumeras

alias

alias omitto. Ad continentem quod attinet, Rex Catholicus vniuersæ oræ maritimæ, *Continens.* quæ Floridam, Nouam Hispaniam, Iacatam mare alluit; deinde totius Peninsulæ illius parti Meridionali ad Caput vsque Californiæ, immo ad Quiuiram vsque imperat. Eò enim atque etiam vltèrius vsque pertinent regiones, à Castiliensibus detectæ. Ora Nouæ Hispaniæ, quæ initium sumit à S. Helena oppido, Panamam transiens, & ad Quiuiram vsq; protensa, longà est quinquies mille & ducenta milliaria: quibus si coniungantur Mediterranea confinia Septentriones versus, non minus quam nouies mille milliaria efficientur. Peru, cuius initium à Panama sumitur, habet secundum oram Maritimam duodecies mille & sexcenta milliaria; è quibus tria quæ inter Maragnonem & Argentineum fluuios continentur, Brasiliam còplèctentia, Lusitanorum Regem Dominum agnoscunt. Et quamuis Noui Orbis Continens multa regna & ditiones perquam amplas contineat; duo tamen habet præcipua regna, vel Monarchias potius, Mexicanum nempe & Peruuianum: quorum reges potentissimi olim opulentissimique fuerunt. In Regem Mexicanum nemo auti sanguinis iure successorio, sed à vi. viris eligebatur qui iuuenis elegans, strenuus, corpore bene composito, militiæque aptus esset: ideoque Regem olim quemdam, quod ignauus, imbel-

*De Regno
Mexicano.*

his ac timidus esset, veneno necarunt. Regi Senatus supremus assidebat, ex quatuor Nobilitatis & Officiariorum ordinibus constans, sine cuius autoritate & consensu nihil quod esset alicuius momenti, statui ac decerni poterat. Nihil æque illis curæ erat, atque bona & recta puerorum educatio. In præceptis honore habebatur Religio & studiū Rei militaris. Celebratur inter eos heros Tlacaellel, tantus in armis & robore, ut magnam regni Mexicani partem sibi pararit; animi verò tam excelsi, ut oblatum sibi regnum constanter recusarit, dicens, ex usu Reipublicæ esse ut alius quidem rex, ipse vero eius sit minister. Rex quidem Mexicanus olim summam Maiestatem præseferabat, habitabat splendide, & maximo clientum satellitio stipatus incedebat, Regni pomeria, Religionem & linguam ab vno latere ad Teguantem pecum usque, quod Mexico C C. Leucis distat, propagauit; ab alio latere Guatimalam, quæ Mexico c c c. Leucis abest: quin etiam Regni fines ad mare Septentrionale & Meridionale protulit; Mechacam verò, Tlascalam & Terpeacam debellare non potuit. Porro Hispanis inimicitia quæ Mexicanis cum Tlascalansis erant, aditum in Mexicanum regnum aperuerunt, & ad id subingandum plurimum attulerunt adiumenti. quod anno Christi 1518. contigit. Ipsi vero Mexicani in septem tribus diuisi, è plaga Septentrionali in has

*Tlacaellel
herois vir-
tus & con-
suetudo.*

*Quomodo
aditus Hi-
spania ad
Mexicum
apertus.*

HISPANICI IMPERII.

eras venerant : in qua superioribus annis
 Hispani ditissimam populosissimamq; pro-
 uinciam detexere, quam Nouam Mexicum
 nuncuparunt. Præcipuus honos in armis
 (vnde & ipsis Nobilitas petebatur) erat po-
 situs. Motezuma vltimus Mexicanus Rex,
 aliquot equitum ordines instituit, quorum
 alij Principes, Leones, quidam Pardi, non-
 nulli Aquilæ dicebantur. Ijs aurum argen-
 tumque gestare, xylo vel gossipio (quod Bar-
 bari & Arabes Cotton & Bombacem appel-
 lant) vestiri, calceatis incedere, inaurata &
 picta habere vascula (quorum omnium vsus
 plebi interdictus) licebat. Peruvianum Imperij
 cuius Rex Ingæ nomine indigetabatur, con-
 ditio ac status olim multo maior amplior-
 que fuit. Quum summe floreret, à Pasto ad
 Chile vsque se porrigebat, longitudine mil-
 le, latitudine vero centum leucarum: nempe
 ab Oceano Meridionali Andi vsque Orien-
 tem versus. Immensa ibi aquarum vis, par-
 tim decurrentium, partim stagnantium, ob-
 stitit, quo minus vltius progredierentur.
 Prætextus bellum alijs inferendi fuit, quod *Religio & politica à Viracoca in-*
 in diluuium in ipsis Ingis mundus esset serua- *racoca in-*
 tus, & quod ipsi soli vera imbuti essent Re- *stituta.*
 ligione, quam alios quoq; docere teneretur.
 Præcipuus illorum Deus erat Viracoca, hoc
 est, Vniuersæ creator; alter vero Deus illis sol
 erat. Ingæ Pacacuti qui maiorem supersti-
 tionum, quib. populi illi addicti erant, par-
 tem

tem commentus est, quum aliorum Deorum templis prædia reditusque assignasset, nullos Viracocæ attribuit: quod quum ille, in-
quiebat, creator omnium esset, nulla re indi-
geret. Inter alias res memorabiles ab ipso in
regionibus quas armis acquisiuerat, institu-
tas, hæc quoque erat, quod terram in tres
partes diuiserat. Prima Religioni & dijs de-
dicabatur. Altera addicebatur Ingæ, qua sei-
psum, Curiam, parentes, aulicos & præsi-
dia sustentabat; eratque ea pars ceteris ma-
ior. Tertia pars populo cedebat. Nemo rem
propriam habebat, sed Ingæ beneficio; nec
ea res ad hæredes transibat. Agri qui populi
& Communitatis erant, quotannis diuide-
bantur: & vnicuique tantum terræ assigna-
batur, quantum ad ipsius & familiæ susten-
tationem esset necessarium. erat ea portio in-
terdum maior, aut minor, & à tributo im-
munis. Tributi vero loco terras deorum &
Ingæ colebant: fructus recondabant in hor-
tea amplissima, ad id destinata: vnde ingru-
tæ sterilitate, annona depromebatur. Idem
fiebat de animalibus & iumentis, quæ viri-
tim distribuebantur. Qua quidem in re
multo sapientius fecisse mihi videtur quam
Lycurgus vel Romani in publicis agris di-
tribuendis, &c.

■ Ex Noua Hispania porro & Peruvia, præ-
ter merces, opes inexhaustæ auri & argenti
afferuntur. Earum ordinariæ duæ partes
Peruvia,

Peruvia, tertiam Noua Hispania suppeditat, quæ quidem mercimoniorum abundantia *Merces*
 Mexicum superat. Inter alia dat Cociniglia, *qua ex Peruvia*
 qua panni Cramosini (loquimur ut intelli- *& Noua Hispania*
 gamur) tinguntur, maximi sane precij mer- *affertur.*
 cem. Mittit etiam Anil, & boum tergora in-
 finita. Ex Insulis vero vberissima coriorum, xyli,
 sandrachæ, saccari, cannæ fistulæ, & margari-
 tarum vis affertur. Inter Peruiæ thesauros
 duo admirandi sunt. Vnus est fodinarum ar-
 genti, quæ Potosij anno MDXLV. detectæ *Argenti*
 fuerunt, vnde effossa est & adhuc effoditur *fodina Poto-*
 tanta vis argenti, ut quinta pars Regi debita *siana.*
 XL. annorum spacio ad centum & undecim
 Milliones Pesorum accesserit. Vnus autem
 Peso tredecim numos Regales (Reales vo-
 cant) & quartam vnus partem æquat, nec
 tamen duæ tertiæ partes quintum numum
 Regi debitum penderunt. Argentum expur-
 gatur in LV. machinis, ad vicinam flumen
 extructis; & xxii. quæ in Valle Tarapaia vi-
 suntur. Præter has lauatrinas & organa, a-
 lia quoque ibi sunt trusatilia, & quæ ab equis
 versantur inq; gyrum aguntur. Magna quo-
 que diuitiarum vis est in fodinis Guanca-
 ualcanis, quæ argento viuo abundant, anno
 MDLXVII. detectæ: è quibus Rex citra
 vlla expensas quadringenta Pesorum mil-
 lia percipit. At eadem quæ tam liberaliter
 auri argentique fodinas Peruiæ largita est,
 nihil eiusmodi Brasiliæ contulit natura, sed
 earum

*Brasilia de-
scriptio.*

arum loco multas alias eximiasque dotes. Re-
gio tota inprimis amœna est : cœli iucunda
admodum & salubris temperies Lenium
quippe à pelago ventorum commodissimi
flatus matutinos vapores ac nebulas tempe-
stive disijciunt ; solesque purissimos & niti-
dissimos reddunt. Scatet ea tota ferme plaga
fontibus ac sylvis & amnibus inclytis : e qui-
bus ut reliquos taceam , is quem Argenteum
vocant, leucarum quadraginta ostio in Ocea-
num fertur, adeo violentus , ut nautæ dulces
hauriant latices , priusquam tellurem ex alto
conspiciant. Terra partim in planitiem solu-
ta, partim in colles clementer assurgens, felix
præpinguibus glebis, & riguo solo semperq;
vernante, credita semina multiplici reddit fe-
nore. sacchari præsertim est ferax, quod coele-
ste donum Attico melli multis partibus præ-
ferendum, proceris arundinibus condidit na-
tura : è quibus aquaria mola dulcissimus hu-
mor expressus, in ahēis excoquitur, tum for-
mis in panes cogitur, ad metæ figuram; dein
rursus, ubi libuerit, eliquatus, artificii manu
pigmentis ad instar ceræ varias in effigies in-
discreta pæne verisimilitudine trahitur. Cu-
ius generis officinæ hodie, quæ præsertim in-
colunt Lusitani , passim extractæ visuntur,
atque ex ea merce negotiatores vel maximum
capiunt emolumentum : siquidem nauibus
quotannis in Europam euecta, certissimo com-
pendio longè lateque diuenditur. Noui Or-
bis

*Saccharum
quomodo
conficiatur.*

bis velut appendices sunt Insulæ Philippinæ,
 Barussæ Ptolemæo dictæ. Quamvis enim, *Philippina*
 si coeli plagam spectes, in Asia aut circa eam *insula.*
 sitæ sint; per Nouam tamen Hispaniam pri-
 mi earum inuentores ad eam penetrarunt.
 Præcipuæ sunt Luffonia, Tandair, Minda-
 nao. Tandair ceteris omnibus præstantior
 est & amœnior, & singulari nomine vocatur
 Philippina, ambitus eius est CLX. leucarum.
 Luffon multo est maior, sed minus culta, In
 hac Hispani urbem condidère, cui nomen
 Manila, loco opportuno, ad mare. Mindanao
 plures habet vrbes, Cailon, Pauaodos, Subut,
 Rapito, Suriaco. Est autem harum omnium
 insularum solum temperatum, aer ad calorem
 accedens, maxime in ora maritima. Nam me-
 diterranea frigidiora sunt. Ager oryzae, sac-
 cari, leguminum feracissimus; mellis ingens
 vbique copia. Ficus semicubitales. Pisces,
 gallinæ, anates ad vsum quotidianum abu-
 ndantes. Sunt etiam auri & ferri metalla, quæ
 & ad vicina loca & in Hispaniam nauibus
 exportantur. In vniuersum XL. sunt. Quum
 itaque Catholici Regis imperium tam am-
 plum sit, adeoque pæne dicam infinitum: eius
 Tractationem quantum ad vires & Guber-
 nandi formam in quatuor partes diuidemus.
 In prima differemus de ijs regionibus quæ
 Europa continentur: in secunda Nouum Or-
 bem explicabimus: tertia ditiones quæ in

ora occidentali, & Meridionali Africæ sunt: in vltima dominia eius in India & Asia recensēbimus.

*Hispania
nobilitas; &
præstantia.*

Ac prima, ea Hispanici Imperij pars quæ in Europa sita est, omnium nobilissimas ac distissimas regiones complectitur. Hispania quidem prima est Continentis terræ regio, tanti momenti, vt non minus acriter de eius quam ipsius Italiæ possessione Romani decertarint. Gothi ac Vandali, postquam maximam Romani Imperij partem hostilibus armis peruasere, tandem in Hispania exoptatissimos sibi lares fixerunt. Trebellius Pollio Hispaniam & Galliam robur & neruos Romani vocat Imperij. Constantinus quum Imperium diuideretur, prætulit Hispaniam (& Itali tantopere sua, si dijs placet, admirantur) Italiæ. Quum enim ei pro sua portione obtigissent Britannia, Gallia, Hispania, Italia: tribus illis primis contentus prouincijs, Italiam pæne neglexit, eamque collegæ vltro obtulit. Neapolitanum regnum pulcherrima est totius Italiæ gemma, atque ita vulgo audit. Natura enim ibidem velut in compendium id omne collegisse videtur, quod per reliquam Europæ partem minutim disseminauit. Quid de insubria, seu Mediolanensi Ducatu dicemus? Estne in toto terrarum Orbe alius annona, frugibus, oryza, pecudibus, lacticinij, vino linoque opulentior? aut opificum & negotiatorum multitudine, ædifi-

Regni Neapolitani.

*Ducatus
Mediolanensis.*

ciorum.

ciorum populique frequentia abundantior, situ loci commodior? Inter omnes Maris Mediterranei Insulas caput effert Sicilia, quum amplitudine tum fertilitate. Inter regiones ultramontanas siue terræ fecunditatem, siue oppidorum magnificentiam, siue politiam, siue locorum munitionem, siue gentis indolem & industriam spectemus (neque enim aliunde feliciora prodeunt ingenia, nec expressiora priscae virtutis exempla) Belgium siue Inferior Germania citra omnem contro-
Belgij.
 uersiam primas obtinet.

Administrandæ Hispaniæ forma Regia est & Principalis, duobus innixa fundamentis, Religione & iustitia : quarum illa protectio-
Forma Imp. perij Hispania.
 nem & gratiam diuini numinis, hæc amorem beneuolentiamque populorum conciliat. Illa animos frænat ac regit; hæc manus ligat & coercet: illa Reipublicæ bona spiritualia procurat; hæc pacem temporariam concordiamque tuetur. Hoc in regimine multa præclare inuenta & constituta sunt. Deliberantur enim omnia in Consilijs ad id destinatis; & potiorum heic locum habent consilia lenta & gra-
 uia, & Fabij cunctatio, quam calida temeritas ac præceps festinatio Marcelli. Virantur, quantum fieri potest, rerum nouandarum studia, & consuetudinum ac veterum institutorum mutationes. Quò respiciens, Cardinalis quidam ad Quatuor Sanctos appellatus (qui post Innocentius VIII. Pontifex fuit) dicere sole-
 bat,

*Hispani ad
imperandum
nati.*

bat, ad imperandum sic ad amissim ac vnguem factos ac natos esse Hispanos, vt hac in re ne hñlum quidem erroris committant. Hisce modis Rex Catholicus suo sub imperio (nisi vbi Principum aduersariorum obstat vicinitas) nationes moribus, institutis & ingenijs oppidò dispares, Castellanos, Aragonenses, Cantabros, Lusitanos, Italos, Germanos, Orbem nostrum Nouumque, subditos naturales & acquisitos, Christianos & Gentiles, quiete placideque in officio continet. Et sane rationi omnino consentaneum est, vt ditiones quas Austriaca familia modis quietis & pacificis, matrimonijs scilicet & affinitatibus, sibi adiunxit, quiete etiam & pacifice regantur: quumque initio adeo iusta & honesta fuerint, diutissime durent.

*Quibus modis rex di-
stractus suas
vires unire
possit.*

Quod obijciunt nonnulli, Imperium hoc diuturnum esse non posse, quum diuisum & longe lateque per totum terrarum Orbem dispersum sit, parui est momenti. Nam præter alia argumenta à nobis in Disputatione de Statu adducta, adhuc vnum super est, quod scilicet magna imperia aduersus externa, mediocria, aduersus intestina melius & facilius conseruentur. Ceterum in Imperio hoc ita diuiso, Amplitudo & Mediocritas coniunctæ sunt. Amplitudo in toto corpore ex diuersis membris composito consistit, Mediocritas autem in maiori membrorum parte. Quum enim aliqua eius Imperij membra, (Hispaniam puta,

puta,

puta. Peruiam, Mexicum, &c.) per se magna sint; omnia illa bona habent, quæ tum Amplitudo tum Mediocritas afferre potest, nempe magnas vires contra hostes externos, & securitatem aduersus domesticas corruptelas & perturbationes. Adde quod interueniente nauigatione & rei maritimæ cura, omnia Imperij huius, de quo loquimur, membra non difficilime vniri possint. Quemadmodum enim Augustus Cæsar vna classe, quam Rauennæ habebat, & altera quæ ad Miseni stabat promontorium, totius Romani Imperij securitatem tuebatur, ita & Rex Catholicus, si velit, duabus classibus, vna in nostro Mari (Mediterraneo) altera in Oceano, omnia Imperij sui membra tam in Europa quam in Nouo Orbe, vnire possit. Qui si bonum myoparonum & bellicorum nauigiorum numerum in Mari haberet Atlantico, non solum oram maritimam Hispaniæ & Americæ defendere, & classum vltro citroque comeantium securitati posset consulere, seu & Anglos ita rerum suarum incertos reddere, vt quietam Belgij & possessionem ei sint inuisuri. Quod ad classem in mari Mediterraneo attinet, eius beneficio ditiones ad id sitæ facile coniungi posse videntur; sicut videmus Lusitanos vastissimas quas circa Persiam, Cambaiam, Decan, & ad reliqua Indiæ litora habent regiones, iam XC. annos & eo amplius gloriose sibi conseruasse. In delibe-

*Comparatio
potentia na-
ualis inter
R. Catholicū
& Turcam.*

rationibus super hac re habitis quidam ceteroqui prudentes viri, Turci rivalitatem siue æmulationem opposuerunt, dicentes, Si Rex immodicis quas in Arces & Præsidia facit, expensis parcat, & multo minori expensa classem CL. nauium instruat (quod ei facile est factu) fore vt Turcam incitet (cuius classis CXX. triremium numerum non excedit) ad multo maiorem, ducentarum scilicet, instruendam: vnde ingentes postea Catholico Regi faciundi sint sumtus, nec tamen quidquam ad eius potentiam accessurum. At profecto nimis hæc subtiliter, ne dicam versute disputantur. Et in rebus practicis nil infelicius fere, quam à nimio ingenij acumine profecta succedunt. Neque enim satis est dicere, futurum vt Turca maritimis viribus superior esse velit; sed id quoque cogitandum est, vtrum hoc in ipsius futurum sit potestate. Quamuis enim Turca plus oræ maritimæ possideat quam rex Catholicus; non tamen copiam nemorum habet, nec hominum construendis & regendis nauibus idoneorum. In vniuerso enim Africæ litore vix vllum habet locum, exceptis Algerio & Tripoli, vbi vnum triremium par instruere aut tenere possit. Idem de Ponto Euxino dicimus, vbi nihil magni ad rem naualem momenti est, præter Capham & Trapezuntum. Idem quoque de tota quasi ora Asiæ est iudicium. Non enim satis est, oris maritimis longe lateque

imperitare: sed pluribus rebus opus est; hominibus, inquam, rerum maritimarum peritis, qui labores & incommoda maris tolerare possint, quibus cordi sit nauigatio & negociatio maritima, quibus ligni, canabis, &c, sit satis, qui vitam periculis exponere, & fortiter in ijs versari audent; qui mortem inter Scyllam & Charibdim constituti, prouocare non extimescant, qui ventorum & tempestatum minis non exanimentur. At in dimidiata Turcici Imperij parte populus Mari assuetus non est, nec fere vllum earum rerum habet usum. Inter omnes nullus est, qui Catalaunis, Cantabris, Lusitanis, Genuatibus (hos nomino, propter multa officia quæ Regi Catholico in suis classibus præstant) comparari vel opponi queat. Duabus denique rebus Rex Catholicus Turcæ præualet. Vna, quod quamvis Turca plures sub Imperio in nostro hoc Orbe contineat, eis tamen, quod magna ex parte Christiani sint, contra Christianos fidere non multum audet. Altera, quod oræ Maritimæ Catholici Regis magis continuæ & vnitæ sunt quam eæ quas Turca possidet; eoque coniungi Regis vires facilius possint. Compertum etiam est classes Orientales plerumque ab Occidentalibus, Meridionalibus à Septentrionalibus, vt Carthaginenses ab Romanis, Asiaticas à Græcis fuisse superatas. Octauius Cæsar Italicis classibus fregit Ægyptias; nostro tempore Christiani Turcicas.

cicas. Ipsi Turcæ fatentur suas triremes nostris cedere; earumque impetus valde timeant. Quoties Carolus V. classem instruxerat, tantas vires coniunxit, ut Turca loco se mouere vix ausus fuerit. Ad expeditionem enim Algerianam eduxit naues quingentas; ad Tunctanam plus quam sexcentas. Andreas Auria tantas in Græcia exposuit copias, ut Turca nihil mouere auso, Patras ceperit & Coronem. Et hæc quidem hætenus.

Belgij maritima potentia.

De Maritimis viribus quas Rex ad Oceanum habet Germanicum, nihil dixi, propter Belgij motus. Verum enimvero quæ Europæ regio magis abundat tam nauium quam hominum ad res maritimas instructissimorum incredibili copia quam Hollandia & Selandia? Ecqui portus magis frequentantur, quam Elisinga, Middelburgum, Antuerpia, Amstelredamum? Nihil dicam de concursu nauium omnis generis ad Hispalim, quo classes ex Noua Hispania & Peruvia appellant, in quibus semper maximus Nauarchorum & Nantarum numerus exercetur. Cantabrorum in re maritima peritiam & virtutem commemorare nihil attinet, qui tum in arte militari, tum nautica ita excellunt, ut pari ferocia & hosti armato & horribilibus Oceani fluctibus occurrere audent. Sed in hac de Maritimis viribus disputatione longius aliquanto præter institutum nostrum prouecti sumus, dicamus nunc aliquid de Terrestribus.

Terrestres Catholici Regis vires consi- *Peditatus*
 stunt in Equitatu & Peditatu. Ad hunc quod *sub Rege Ca-*
 attinet, optimi ex omnibus Germaniæ po- *tholico.*
 pulis milites pedestres ij habentur, qui vul-
 go Walones siue Gallobelgæ dicuntur. De
 Hispanis non est meum quidquam dicere;
 quum hanc nationem ab omni æuo bellico-
 sissimis totius Orbis gentibus annumeratam
 fuisse conilet. Galli IX. annorum spacio à
 Romanis domiti & subiugati fuerunt; at
 Hispani bellum ad ducentos fere annos duxe-
 runt. Ad Cantabros domandos Augustus
 ipse proficisci necesse habuit. Hispani patria
 à Mauris liberata, continuo arma in Africam
 conuerterunt, & præcipua eius loca occu-
 parunt. Lusitani inuaserunt Mauritaniam;
 oris maritimis Guineæ, Aethiopix & Ca-
 frariæ frænum imposuerunt; acquisiue-
 runt Indiam, Malaccam, & insulas Moluc-
 cas. Castellani Atlantico per nauigato Ocea-
 no, Noui Orbis dominium sibi subijcerunt,
 in quo infinita sunt regna, prouinciæ, populi,
 liguis, vestitu, moribus differentes. Ijdem
 Gallos Neapoli & Insubria expulerunt. Hi- *Quibus in-*
 spanorum virtus in sagacitate posita est nul- *rebus posita*
 la enim alia gens melius nouit quid in bello *Hispaniarum*
 conducat, aut quid obsit. In diligentia, nihil *virtus.*
 per seccordiam sibi elabi sinunt, omnibus re-
 rum gerendarum occasionibus vnice intenti.
 In vnione & concordia nunquam enim extra
 patriam inter se infestis armis cōcurrerunt. In

tolerantia denique famis, sitis, æstus, frigoris, laboris, omniumque incommodorum, qua omnes alias nationes fatigant & vincunt. His quidem virtutibus multas præclaras victorias ab hostibus reportarunt. Quamuis autem victi aliquando sunt; eos ipsos nihilominus à quibus victi fuerant, rursus vicerunt, sicut accidit in memorabili illa ad Rauennam clade nec vnquam insigni aliqua clade affecti sunt; etsi multos aduersos fortunæ casus subierunt, vt in Expeditione Algeriana & Tunetana. Tria aut quatuor Hispanorum millia susq; deq; versarunt nobiliorem Germaniæ partem, & per medios hostes vndique perruperunt. De peditatu Italico qui Catholico Regi paret, non est meum dicere, notum enim est militare robur Marsorum, Pelignorum, Hernicorum, Samnitum, Lucanorum. Quod ad Equitatum attinet, Hispaniæ quidem Rex omniium generosissimas equorum totius Europæ habet propaggines, nempe Asturcones Hispanicos, qui vulgo Gianneti dicuntur: maiores Neapolitanos, quos vulgus Corsieri (quasi equos od cursum, vt Varro loquitur, idoneos) appellat; Sequanicos, qui inter Gallicos excellent; & Belgicos, præcipue Frisios, qui totius Germaniæ præstantissimi censentur. Populos quidem sub Catholici Regis imperio Natura ipsa quodammodo armasse videtur, ferrifodinis Biscaïæ, Guipuscoæ, & Molinæ; Tempera-

*Equitatus
regis Catho-
lici.*

*Ferrifodina
& Armatu-
ra.*

tura

tura quæ est Baionæ, Bilbili, Tolosetæ, Calataiur; Officinis armorum, quæ sunt Mediolani, Neapoli, Syluæducis; instruxisse eos annonæ, comeatu & horreis inexhaustis Apuliæ, Siciliae, Sardiniae, Artesiæ, Castiliæ, Andalusiae. Eadem largita est illis præstantissimi vini copiam, nempe Somæ, Calabriæ, San. Martini, Aimontis, & aliorum infinitorum locorum. Sed præcipuum quo Catholicus Rex abundat, est ingens vis auri & argenti, quo quantum vult equitatum ac peditatum ex Italia & Germania conducere potest, ne gens Hispanica tot in partibus diuersisque expeditionibus intricata, nimio opere consumatur.

*Principes
nativi.*

Principes quorum regiones Catholicæ Regis ditionibus finitimæ sunt, & respectu aliquo contēni non debent, sunt, Veneti, Franciæ & Angliæ Reges, & Turca. Cum Venetis iam inde ab eo tempore quo ditio Mediolanensis penes Hispanos est, altissima quies & pax Regi fuit; quod Veneti in id tantum intenti sint, vt ditiones suas tueantur, & oppida & Arces habeant quam munitissimas, omnibus propagandi imperij spretis consilijs. Quum enim tota eorum Respublica ad pacem collineet, non expedit vt res in vicinia turbent. Regi etiam Catholico tot regiones parent, vt eis contentus sit. gens etiam Hispanica expeditionibus aduersus Turcas, Mauros, aliosque hostes in Europa, Asia, A-

frica & America, ijsque tam necessarijs & fructuosis occupata est, vt aliò vires suas cōuertere vix possit. Quin etiam vidimus Hispanos proinde alacriterque in Venetorum gratiam arma cepisse iam tum quum eorum Respublica maximis ac difficilimis bellis, ab Baiafete, Solymanno, Selymò, Turcarum tyrannis, ad Cephalemiam, Preuesam, Lepantum, illatis versaretur : quamuis Turcis multo ipsi quam Veneti sint viciniore : quum ad latera haberent, & etiamnum habeant, Algerium, Tuncetum, Aphrodisium, quæ ab Hispania, Sicilia, Sardinia, Balearibus insulis & regno Neapolitano propius absunt quàm Cyprus & insulæ maris Ionij, Franciæ Rex Catholicus defensionem suscepit, fecitq; sumptus inæstimabiles in Occitania, Prouincia Narbonensi, Delphinatu, Britannia, Lutetiæ Parisiorum alijsq; in locis. Quid autem diceremus, si Francia cum Hispania sub vnum imperium redigeretur? Equidè optari id magis ab Hispanis quàm effectū dari posse arbitror, multas ob causas, quas allegare non est huius loci, nec vero est vt Franci multas sibi de Hispanis victorias promittāt. Francorum. n. vires in impetu & celeritate, Hispanorum autem est cunctatione consistunt. Facilius autem in cunctando impetum eludere, quàm elidere impetum cunctantem & cedentem. Impetus enim facile præiuderi, & constātia frangi potest. Consal-

tus ille cognomento Magnus, Barlettâ cum
 exercitu profectus, postea ad ripas Liris flu-
 vii subsistens, primo Gallis possessionem re-
 gni Neapolitani, altero omnem eius recupe-
 randi spem eripuit. Iisdem artibus Antonius
 Leua Franciscum Gallorum regem defati-
 gavit ad Ticinum : & Prosper Columna om-
 nes eius Regis Præfectos è Ducatu Medio-
 lanensi eiecit : Fateor equidem , impetum
 multum in oppugnandis vrbib. valere fate-
 or etiam Francos hac in re aliquid præstitisse
 adluosium, Momedium, Caletum; i dem ta-
 men quotiescunq; de summa rei decertatû
 fuit, vt plurimum victi fuerunt , vt proeli, s
 ad Grenelingam, Fanum S. Quintini , & ad
 Senas. In his enim plus valet ordo & ars, quâ
 furor; in illis vero nempe vrbium oppug-
 nationibûs, plus efficit impetus & furor, quâ
 consilium. Etsi autem Hispani cunctando
 præclaras aliquando rerum gerendarum oc-
 casiones elabi sibi passi sint, eaque ex causa
 non leuia incommoda sepe subierint; illa ta-
 men ipsa cunctatio; maxime quando cum
 Gallis eis res fuit, non solum in rebus belli-
 cis, sed aliorum etiam negotiorum tracta-
 tionibus, Hispanis feliciter cessit. Ad Anglos *Angli.*
 nunc veniamus: quorum Arma ad sui & in-
 sulæ defensionem quâ aliorum offensionem
 magis sunt accommodata: eaq; omnium est
 Insularum natura, quæ quidem aliquam ha-
 bent potentiam & momentum. In minorib.

enim

enim nec ad seruendos, nec ad alios offendendos satis est virium. Hinc Anglos nihil fere præclari in Continenti fecisse videmus nisi aliorum ope adiutos. Franciam quidem diuexarunt, sed auxilio Ducis Burgundiæ. Deserti deinde ab alijs non solum quod in Francia acquisiuerant, sed & ditiones hereditarias amiserunt; excepto Caletto & Comitatu Oyensi; quibus etiam superiori tempore paucorum dierum spacio à Frâncisco Guisio Duce sunt exuti. Eodem Belgium nunc exagitant, sed auxilio Belgarum in primis; sic ut Natura Angliam ijs quibus semel eam circumscripsit limitibus continere voluisse videatur, & magis conseruando quàm propugnando Imperio inuigilare.

Sunt itaque Angliæ vires diuexandis magis Catholici regis ditionibus quam occupandis aut magno periculo inuoluendis idoneæ. Ut verò facilius diuexare eos possint, & velint, regionum facit amplitudo & opulentia, latronum & piratarum iniurijs multis in locis opportuna atque exposita. Sicut autem nemo miratur. Turcam tam potentem Principem mare à binis Melitenis aut Florentinorum equitum triremibus, earumq; excursionibus defendere ac securum reddere non posse; ita nemini quoq; mirum videri debet piratis Anglis in immenso illo Oceano, qui Catholici Regis ditiones altit, inter præcludi non posse.

Oceanum nunc traiciamus. Ditiones quas Catholicus Rex in Novo Orbe possidet, tam magnæ ac tam potentes sunt, ut parum eis ab hoste quocumq; sit metuendum. Hispani enim omnibus in locis opportunis numerosas fundarunt colonias: quibus occupant fauces fluminum, Portus Maris, & præcipuos transitus, omniaque loca ad continendas in officio & tuendas annonæ fertiles, aut metallorum venis scatentes regiones, aut ad feroces populos compescendos, vel ad frænandas validas ciuitates opportuna. A meridie omnes hæ Noui Orbis regiones nullum hostem habent, qui negotium aut molestiam eis faceffat. Nulla enim ibi Insula nec Continens ipsis ad aliquot Milliarium millia adiacet. A latere Septentrionali vexantur aliquando à Francis & Anglis, qui ad classes & portus deprædandos eo usque excurrunt. Maximum ijs in locis damnum passus sunt Hispani anno M D L X X X V I. quando Franciscus Dracus Anglus S. Dominici in Hispaniola insula oppidum diripuit, & in Continenti Cartagenam. Sed ea Anglorum audacia in causa fuit ut Hispani circumspetiores facti sint, meliusq; earum regionum securitati prospexerint; quas quidem ipsa Natura ab illo Septentrionali latere mirabiliter communijsse videtur. Primo tot Insulis, quæ velut septum aut vallum Nouæ Hispaniæ prætenduntur, deinde frequentia

*Vires Regis
Catholicus in
Novo Orbe*

Breuium

Breuium, Vadorum & Arenarum, & mira fluxus & refluxus marini varietate: Fluxus hos Currentes siue Salientes vocant. Inter cæteros vnus est rapidissimus qui per Sinum Pariz, vbi Os Draconis vocatur influens, deinde inter Iucatan & Cubam transiens, inter Cubam demum & Caput Floridæ tam rapide se retrorsum vertit, vt nec expansis celox velis eum vlllo modo superare, aut contraniti valeat. Et sane fluxus hæc & ventorū varietas, aliaq; maris pericula merito terrori est iis quibus nullus ad certū aliquem portum receptus est. Hoc Naturę beneficio Rex Catholicus vtendum sibi existimans, egregiam Arcem in quadam Insula, Verę Crucis oppido vicina, in plaga Mexicana, extruxit. Aedificauit etiam aliam munitionem Ha-uanae, in Cuba, ex aduerso Floridę. Illa hostibus opportunitatem euitandi fluxus tollit, hæc facultatem eo vtendi: Excitauit deniq; validā Molem in S. Dominici oppido, quod tam opportuno loco situm est, vt ad obtinendum eius Maris imperium factum esse videatur. Et vt concludam: sicut Italię situs talis est, vt ad imperandum mari Mediterraneo nihil eo sit commodius; ita & Hispaniæ ad Oceani dominium obtinendum: Ipsa denique testatur experientia, Hispanos suapte natura variis climatum regionumq; plagis earumq; molestius tolerandis magis quàm cæteros mortales esse idoneos.

De Philippinis etsi supra aliquid dictum *Philippina-*
 est, tamen heic quoq; nonnulla ad earū cog- *rum plenior*
 nitionem pertinentia, explicabimus. Accen- *descriptio.*
 sentur Nouę Hispanię, nō quod eius aut No-
 ui Orbis finibus includantur, sed quod an-
 no MDLXIV. detectę fuerint per Michaelē
 Lopensium Legaspiū, qui à Ludouico Ve-
 lasco Nouę Hispanię Prorege ad inquiren-
 dum incognitas terras missus fuit. Dictę
 sunt Philippinę, in honorem gratię quę Phi-
 lippi Hispaniarum Regis, cuius auspicijs ea
 expeditio erat suscepta: In illo Ocaeno qui
 est inter Taprobanam & Nouā Hispaniam,
 vndecim millia Insularum diuersę magni-
 tudinis & generis esse perhibentur. Quam-
 uis autem Hispani eas omnes Philippinarum
 nomine comprehendant, id tamen nomen
 proprie ijs conuenit quę Septemtrionibus
 sunt propiores. Ex his plus quā quadrā-
 ginta Hispani hactenus sui iuris fecerunt,
 ducentis hominum millibus subactis, Prę-
 cipua dicitur Lufson, quę ducentas quidem
 leucas longa, sed stricta admodum est. Ibi-
 dem ad ingentis fluij ostium, qui Manila *Manila op-*
 vocatur, Hispani elegans eiusdem nominis *pidum.*
 oppidum condiderunt, vtrimq; mari & flu-
 mine cinctum. Vbi fluuius in mare se exo-
 nerat, Turim robustā exstruxerunt; ab alte-
 ra fluminis parte oppidulam, cui antemura-
 le ex ligno & terra, mur⁹ ex lapide & calce.
 Inter alias quoq; Insulas ibi est Cebu, in quo
 cele-

celebris ille Ferdinandus Magellanus obiit. Ambitus eius est vndecim leucarum, sita est sub decimo gradu latitudinis. Tam hæ quam aliæ vicinæ insulæ frugibus abundant, & auri venis; Mindinao etiam cinnamomo, quod magna copia in Nouam, atque inde etiam ad Veterem nostram Hispaniam exportatur. Mandato Regis Catholici ex Noua Hispania in has Insulas, boues, equi & equæ ad propagandum genus sunt delatæ. Hispani qui regiones illas acquisuerunt, & iam defendunt, numero sunt circiter mille & sexcenti. Milites inter hos non sunt plures nongentis. Aedificarunt Arces locis opportunis, maxime in Lufson, Pauai, & Cebu: & triremes aliquot, & celoces semper habent in promptu. In Manila ciuitate domicilium habet Episcopus, cum xviii. viris Ecclesiasticis, Patribus Ordinis D. Augustini, & Societatis Iesu: quorum opera & studio ad trecenta hominum millia conuersa sunt. Maximum impedimentum, quo minus conuerſi se patiâtur, polygamia est, quæ apud cunctas illas gentes est vsitata. In his sane insulis plus momenti est positum, quàm quis forsàn existimet. Vltra copiam enim alimentorum & auri quod ibi reperitur, per opportune eadem sitæ sunt quum ad cæteras insulas subiugandas, tum ad Molucas conseruandas, ad promouendam deniq; in illo Archipelago nauigationem & commercia inter Chinesem & Mexi-

& Mexicana regna. Quæ etsi magni sunt pō-
deris, illud tamen multo est maioris, quod
indetanquam frænum tam superstitionibus
& impiis dogmatis quam armis Mahumera-
norum est iniectum; qui paullatim sibi do-
minium tam Continētis illius in Asia, quam
Insularum parare incipiebant. Quin etiam
Castellanis ex Noua Hispania Peruuiaque
expeditio quam Arabibus ex sua ditione fa-
cilior est. Præterquam enim quod illi hos vi-
ribus longe superant, compertum fuit na-
uim bimestri spacio ex Peruuia ad Philippi-
nas (quæ propius ab Apulcoa & Salisco quā
Peruuia absunt) appulisse, quo naus ex A-
rabia toto semestri non pertingat: non ob id
modo quod Arabia à Philippinis lōgius dis-
fita sit quam Peruuia, sed quod venti com-
munes Castellanorum nauigationi (hi enim
rectum, illi obliquum tenent cursum) faue-
rent impensius. Conficiunt præterea Castel-
lani institutum iter vno tractu, sine vlla qua-
si interstrigatione; Mauri vero pluribus. Vbi
enim ad Comorinum promontorium per-
uentum fuerit, æstiuum eis tempus in hi-
bernium mutatur. Idem fere eis accidit ad
Malaccam, vbi venti anniuersarii (quos vul-
gus *Monsons* appellat) expectādi sunt. Quod
amplius est, Castellani semper vento secun-
do & in mari tranquillo (vnde etiam *Pacifici*
nomen inuenit) nauigant; Arabibus autem
Archipelagus sulcandus est, in quo varios

improvisosque ventos ac tempestates sentiunt, & in piratas sæpe incidunt & latrones. Adde, quod sicut existimatio Castellanorū Lusitanis opitulatur ob vicinitatem; ita Lusitanorum virtus Castellanis id beneficium abunde fenerat: ac si contingat, vt duo hi populi coniungantur atque vniantur, nihil non in illo mari efficient. Cuius rei non ignari Chineses prospiciunt sibi, ac cauent, Christianorumque vicinitatem & arma suspecta habent.

*Lusitanici
Regni Ap-
pendices.*

Dicamus nunc aliquid de ditionibus, quæ cum regno Lusitaniæ ad Hispaniarum Regem sunt deuolutæ. Regnum hoc c c c x x. miliaria longitudine, & ix. latitudine comprehendens, quamuis exiguis limitibus circumscriptum, nec suo ac loci genio valde sit opulentum, situm tamen habet tam opportunum, vt ad nauigationes & lucrum faciendum vix quidquam commodius excogitari possit. Incolæ tanto sunt animo, vt expeditiones in Barbariam, Africam, Æthiopiam, Indiam, Brasiliamque susceperint ac perfecerint. Idem iam per xc. annos continuos dominium præcipuorum locorum & Portuum in dictis prouinciis sibi vindicarunt atque vsurparunt, vt & Patronatum in Oceano Atlantico & Eoo nauigationis. Sed antequam ad cetera pergamus, de Terceris insulis aliquid heic dicemus; quod speciali iure ad Lusitanicum ex pertineant regnum.

*Tercera in
sula, alias
Afores.*

Ha in-

Hæ insulæ ob situm adeo opportunæ ac necessariæ sunt, vt si non essent, vix in Æthiopiam, Indiam, Brasiliam & Nouum Orbem institui ac perfici queat nauigatio. Classes enim quæ ex dictis illis regionibus soluentes, Hispalim, & Olyssiponem petunt, vix vitare possunt, quin in eis exscensionem faciant. Et Classes quidem Occidentales, vt ventos sequantur; Orientales vero, vt ventos secundos expectent. Celebres non ita pridem factæ sunt, primum propter incolarum pertinaciam contra Regem Catholicum, tum quum etiam Lusitaniz regnum esset adeptus; deinde ob victorias, quas circa ipsas Hispani contra Francicas & Anglicanas classes obrinuerunt.

In Africæ Continenti præter Septam & Tanger oppida, quæ Rex Catholicus Lusitanici regni iure possidet ad Fretum Gaditanum, & Magazanum extra Fretum, xx. ab Arzilla milliaribus, Meridiem versus, à Capite Aguero ad illud quod Guardafu dicitur, idem duo dirionum (Status vocant) habet genera. Sunt enim regiones quædam, quæ immediate ipsi parent; aliæ Confederatis ipsius subsunt. Ad eiusdem imperium pertinent Insulæ Madera, Portus Sanctus, Insulæ Capitis Viridis, Arguini. Sancti Thomæ, & aliæ complures: quæ non modo sufficientem sibi producunt annonam, sed magnam quoque eius partem ad vicinos, & in

*Lusitanorum
possessiones
in Africa.*

Europam etiam mittunt, saccarum inprimis, & arborum fructus, quibus maxime, vt & vino præstâtissimò, abundat Madera. Hæc vero loca à nemine alio, quam ab Anglis & Francis piratis infestantur; sed raro ij vltra Caput Viride prouehuntur. In insulis Arguini & S. Georgij della Mina habent Lusitani duas institorias (*Fattorias* vocant) easq; ad exemplū & formā Arcium factas domos, in quibus variæ merces, quas cū vicinis Guineæ & Libyæ gentibus commutant, aurumq; ex Nasringa locisq; finitimis ad se trahunt.

*Regnum
Congi.*

Inter Confederatos Catholico Regi iis in locis Principes ditissimus honoratissimusq; est *Rex Congi*. Est enim id regnum amplum, potens, opulentum. Mira aeris temperie rerumq; copia ceteris Æthiopiæ plagis antecellit. Lusitani duas ibi habent colonias, vnam in *S. Saluatoris* ciuitate; alteram in insula quam Loandam dicunt. Capiunt ex hoc regno alias quoque opes; sed præcipuum est, quod quina mancipiorum millia quotannis inde in Insulas & Nouum Orbem auhuntur. Pro vnoquoq; quod educitur inde Marticipio, amplum Lusitaniz Regi vectigal pendit solet. Ex hoc regno ad ditiones Preteiarum (quem *Presbyterum Ioannem* vulgus vocat) facile perueniri possit: non enim longissime abesse existimatur. Congi vero regnum adeo Elephantis, annonæ copia, omnibusque aliis rebus necessariis affluit, vt ad eam *Ex-*
pedi-

peditionem magnum adferre possit adiumentum. Non procul inde abest regnum *Angola*, cum cuius Principe diu bellum gesserunt Lusitani. Belli causa primaria fuit Fodina quædam argenti; quæ Potosianis nequitiam cedunt; immo tanto illis meliores sunt quantum argētum purum misto & impuro præstat. Ut autem quod res est dicatur, si Lusitani res vicinas tanti quanti longinquas fecissent, easque vires, quibus Caput Bonæ Spei superarunt, penetraruntque in Indiam, Malaccam & Moluccas, in Expeditionem Africanam contulissent, facilius ac multo minoribus expensis maiores sibi opes acquirere potuissent. Nulla enim in Orbe Regio auro argentoque ditior est Narsinga, Æthiopia, Congo, Angola, Butua, Teroa, Maticuca, Boro, Quitien, Monomatapa, Cafati, Monçemugi.

Humana sed enim cupiditas plerumq; rem

Pluris alienam quam suam ipsius facit.

Remotiusque res videtur disita

Propiore maior esse re.

Inter Promontoria Bonæ Spei & Guardafuente habent Lusitani Arces Cæsalæ & Mosambique. Illius beneficio negotiationem cum vicinis regionibus (quæ omnes auro & ebore abundant) tuentur, huius autem Nauigationem Indiam versus, faciliorem leuioremque reddunt: propterea quod hic classes ipsorum interdum hibernant, &

plerumque ad tempus aliquod, dum necessaria provideantur, & tam victores quam nautæ recreentur, subsistunt. Habent in hac eadem plaga Lusitani Regē Melindæ, Quiloxæ aliarumque vicinarum Insularum sibi tributarios. Vno verbo dicam: *Nihil Lusitanis hic quam viri desunt.* Nam præter alias Insulas quæ prostituunt se quasi & patent omnibus, sita hic est *Insula S. Laurentii*, maximis totius Orbis merito annumeranda. Longa enim est mc. lata autem cccci. xxx. milliaria. Est autem omnium rerum ad humanam vitam conducibilium abundans, profert enim, fere sine cultura, oryzam, gossypium, saccarum, limones, caryophylla, zingiber, crocum, santalum rubrum, aliaque permulta. Elephantorum etiam copiam habet ingentem & camelorum, quorum carnes habent in deliciis. Leones etiam, leopardos, ceruos, damas, capreas, gallinas nutrit. Incolæ partim Mahumetani sunt, partim Gentiles, reguntur à quatuor senioribus. Vrbes non habent, sed vicatim habitant. Loca præcipua sunt Antipera, Manitenga, Manapatan, Mananjara, Mamainfo, ad quam sylvæ sunt santali, Antongil. Vilitas rerum maxima. Boues gibbum habent ex sebo: oues caudas duodenum, aut amplius librarum. His regionibus Lusitanicæ coronæ velut gemmis nobilissimis, vix quisquam insidiari potest, præter Turcam: quod mari tantum

*Insula S.
Laurentii.*

adiri possint. Sed perpetuus vltro citroq; com-
 meantium Hispanicarum classium cursus se-
 curitatem eis parit. Ann. quidem MDLXXXIX.
 quum Turcæ eo vsque penetraissent, Lusita-
 ni quamprimum collectis aliquot nauibus
 ad Mombazam IV. triremes, & vnam Na-
 uim longam eis eripuerunt.

Ditiones quas in Asiæ finibus Lusitani *Lusitanorū*
 obtinent, circa Persiam, Cambaiam, & in In- *possessiones*
 dia tam citeriore quam vltiore sitæ sunt. *in Asia.*
 In Persia habent Ormuz in Cambaia insulā
 Diu, Damanum & Bazuin. In India citeriore
 possident Insulam Chaul, Goam, cum vicinis
 Arcibus, Cochim, Colam & Insulam Mauar, in
 Zeilon Insula Portum Columbi. Sed harum o-
 mnium caput est Goa, Proregis & præcipua-
 rū totius Indiæ yirium, sedes, Ormuz sane &
 Goa magni non immerito æstimantur, quod
 his veluti habenis dominium maris, & ne-
 gociatio in Sinu Persidis & Cambaiæ à Lusi-
 tanis retineantur; Cochim & Cholam propter
 copiam piperis, quod nauib. impositū quo-
 tannis in Europam exportatur; Mauar, ob
 Margaritarum piscationē, quæ in illo fit ma-
 ri; Columbi portus, propter excellentiam &
 copiam Cinnamomi, quod ea Insula præbet;
 Damanum & Bazuin, ob fertilitatem regio-
 num circumiacentium; qua motus Ioannes
 III. Lusitaniæ Rex veteranis prædia in dictis
 regionib. assignauit. Goa insuper maximi est
 momenti, propter situs opportunitatem, cū

terræ vberitate coniunctam. Omnes verò hæciterioris Indiæ regiones Gossypio, Palmis (quibus maxima incolarum pars se sustentat) Oryza, Pipere, Zingibere, aliisque fructibus abundant. Habitant circumcirca multi Principes Catholico Regi partim amici & Confederati, partim tributarii. Inter illos ditissimus est Rex Cochinenſis, qui prius Calcutani regis fuerat beneficiarius, nec potens admodum, nunc vero ex Lusitanorum amicitia & commercio tantas opes viresque acquisiuit, vt inter vicinos reges multos habeat inuidos. In duobus his locis habet Rex Catholicus ciuitatulas quasdam, quantiuis precii. Sunt & ibidem nonnulli Reguli Lusitanorum tributarii.

Lusitanorū vires in India, & quibus in rebus ea sita.

Lusitanorum in his ditionibus vires duabus in rebus sitæ sunt. Vna est situs locorum opportunus & munitus, altera numerus Classium, & precium earum ingens. Ad situm quod attinet, Lusitani paucitati suarum diffisi quum in Mediterraneas regiones expeditionem suscipere non audeant, vtpote Persis, Gufuratis, Principibus Decan, Regi Narsingæ & aliis longe impares viribus, in id hætenus omni studio incubuerunt, vt ea loca quorum commodus ad nauigationem promouendam & obtinendum maris imperium, situs videbatur, præcipue ea vbi pauci multis frontem obuerrere auderent, in suam redigerent potestatem. Vnde quum Por-

tuum

tuum iam & Pelagi domini sint, tantas maritimas cogere possunt vires, vt nemo eis resistere queat. Nauigia eorum ita instructa sunt, vt vnum bina vel trina quaternave alterius generis non extimescat. Sed operæ precium est exempla aliquod proponere, vt tanto melius ipsorum in Indiis potentia cognoscatur. Franciscus Almeida cum xx. aut paullo pluribus nauibus fudit Mamuluchos ad Diu. Alphonsus Albuquerque cum classe xxx. magnarum nauium oppugnauit Calicutum. Nauibus xxx. cepit Goam. Nauibus xxxi v. expugnauit Malaccam, Nauibus xxv i. penetrauit in Mare Rubrum. Nauibus xxi i. recepit Ormuz. Deinde Lusitanorum potentia magis magisque indies inualescente, Lupus Suarez iterum in Mare Rubrum expeditionem suscepit xxxvii. nauibus. Lupus Sequeira xxiv. nauibus, sed maiore quam vnquam militum numero, tentauit Gniddam ad Mare Rubrum. Idem xl. duxit ad Diu oppidum oppugnandum. Henricus Menesius l. nauibus vastauit Patani oppidum & emporium. Lupus Vazius Sampaius in armamentario reliquit cxxxvi. Naues bellicas omnis generis apparatu probe instructas, Nonius Acunia contra Diu expeditionem suscepit ccc. nauibus, in quibus tria erant Lusitanorum, & Indorum quinque millia, excepto famulorum armatorum satellitio,

quossecum magno numero ducere solent. Constantinus Braganza in Expeditione contra Onor LX. habuit naues veliferas, nec minore in ea quam contra Patene est aggressus.

*Principes
ibi finitimi.*

Præter confederatos & amicos Principes, itemque tributarios Lusitani in his ditionibus confines habent hostes potentissimos, nimirum Persarum Regem, qui in Ormuz, quod sub eius clientela olim fuit, ius sibi vindicat; Regem Cambaiz, qui Diu (quæ Insula sub ipsius fuerat imperio (aliaque loca in toto illo litore ad se pertinere contendit; Nizzamaluccum & Idalcanum (ita vocantur duo potentissimi Principes regni Decan) Lusitanos nūquam bello impetuerūt, quod eis semper cum aliis longe potentioribus hostibus res fuerit. Ceteri, quamuis ad recuperandam Diu, Chaul, Goam, aliaque loca omnes neruos intenderint, nihilque intentatum reliquerint, nullam tamen expeditionem feliciter vnquam confecerunt. Situs enim illorum locorum recipiendis auxiliis maritimis commodissimi sunt. Et licet hostes nōnullas expeditiones hiberno tempore (vt suppetiis recipiendis Lusitanos prohiberent) susceperint, nihil tamen profecerunt; siquidem nauium Lusitanicarum robur & apparatus, & ipsorum Lusitanorum feroces animi, maximis contemptis periculis, omnia claustra perfregerunt. Dum itaque con-

coniunctis viribus atque animis operam dāt Lusitani, obsessi, vt perdurent, & patientia omnes molestias & difficultates vincant; alii vero qui extra periculum, quo obsessis sociis succurrant, omnia maris & ventorum pericula subire non recusant: facile omnes omnium hostium conatus, irritos reddiderunt. Nullus autē Lusitanis acrior ibi & formidabilior hostis est quam Turca, qui iis commoditatibus quas Adena vrbs ei præbet, fretus, ex Mari Rubro eductis classibus ex India illa Lusitanos profligare atque eiicere conatus est, ad eiusmodi expeditiones modo à Cambaiz rege, modo sua ipsius ambitione exstimulatus.

Maxima classis quam Turca ibi instauravit, L X I V, fuit nauium, quas ad Diu oppugnandum misit; sed ea à Lusitanis sic fuit excepta, vt turpi fuga, non sine damno, vnde venerat, se receperit. Aliam deinde X X I I. magnarum nauium contra Ormuz misit; quæ fere tota oppressa ac lacerata interiit, paucis nauibus domum reuersis. In Zeilon Insula Lusitani nihil possident, præter Arcem & Portum Columbi. Rex enim qui eorum fuerat tributarius, à Mauro Mahumetano, Singapandar nomine, regno exutus, nunc tanquam exsul viuit, & Lusitanorum opibus sese sustentat.

In India vltèriori possident Lusitani regnum *Malucca* & Insulas *Moluccas*. Malac-

*Lusitanorū
vires in In-
dia vltè-
ri.*

cæ re-
ri.

cæ regnum patet in longitudinem c c l x x. milliaria, totumque oræ maritimæ obuersum est. Ager humidus, lutosus, neque vbi-que fertilis: profert tamen beatoribus locis triticum & santalum, arbores paucas habet; sylvas raras, sunt tamen & pascua quædam lætiora, in quibus greges pascuntur, vt in desertis Elephanti. Ergo præter suburbana Malaccæ vrbis loca, cetera fere deserta sunt, ob soli & cœli inclementiam. Ipsa vrbs Malacca ad nobilem fluuium Gazam, ampla est, & incolarum frequentia celebris vrbs, eius circuitum olim fuisse x x. circiter milliarium, secundum maris litus in longum ad milliaria extensæ. Sed Lusitani, vt eius defensio tria esset facilior, in Arcis formam oppidum redegerunt, quæ supra vnum milliare ambitu non comprehendit. Mira hic mercium omnis generis copia, quæ tum ex nostro Orbe, tum ex vicinis locis eo deferuntur, argenti, auri, margaritarum tanta vis, vt fere nusquam in Oriente maior. Est enim situs eius talis, vt non tantum commercia, sed & itinera, quæ per immensum illum Oceanum à faucibus Maris Rubri ad Liambo vsque sunt promontorium, coniungat & vniat: eoque importentur opes & Continentis, & omnium illarum Insularum, quæ coniunctæ & simul copulatæ, amplitudine vix toti cedant Europæ.

Restat vt tertium illud in frōis pīcio à no-
bis

bis positum edisseramus, quomodo nimirum Lusitanicum regnum, externis quam internis viribus (vti ex iis quæ iam diximus, facile est intelligere) potentius, ad Hispaniarum Regem sit deuolutum.

Sebastiano in Africana expeditione cæso, Henricus Cardinalis suffectus fuit, monasticæ vitæ quam administrando regno aptior. Quia vero orbitas eius & effæta ætas atque improspæra valetudo breui regnum vacaturum minabatur, iam tum multi competitores in medium prodire. Princeps eorum fuit Philippus II. Rex Catholicus, ex Isabella natæ maiore Emanuelis filia, Sebastiani & Henrici sorore natus, dein Philibertus Emanuel Dux Sabaudia, ex Beatrice altera Emanuelis filia & ipse natus. Præterea Rainutius Farnesius, Alexandri F. Octauij Parmæ Ducis Nepos, qui ex Maria, Eduardi itidem Henrici fratris filia prognatus erat: & Catharina altera Eduardi filia, quæ Ioanni Bracantiæ Duci nupserat. Et Catharina quidem Rainutium, Maria matre ante annum defuncta, tanquam proximior, licet natu minor, excludere videbatur. Restabat certamen inter Philippum & Catharinam pari gradu Henricum contingenteis. Catharina tamquam Eduardi masculini filia, qui Isabellam Philippi matrem proculdubio exclusisset, Philippo præferri volebat. Contra ille, Eduardo semel mortuo, nullam ipsius ratio-

nem

nem habendam esse contendebat sed tantum gradum inspiciendum, in quo masculus foeminam excludat. Et hæc quidem tum multis Iuriconsultorū disputationib. vexata & discussa sunt. Inter competitores & Antonius iam tum erat, qui se Ludouici Henrici fratris filium iactabat, & Ludouici quidem filium esse constabat, sed ex contubernio Iolandæ, quam quidem Iudæam fuisse dixerunt, non ex legitimo matrimonio natum. Is quamuis Henrico summe inuisus, populi tamē fauore subleuabatur. Is omnibus postea accessit Catharina Galliarum regum mater, reperito altius, neque citra inuidiam, iure suo. Sic enim eius oratores disputabant. Sanctio II. tanquam rebus agendis impari à regni gubernaculis amoto, & summa rerum fratri eius Alphonso, qui ex Mathilde Bononiensi, à qua Catharina genus ducebat, filios susceperat, commissa, illum non solum regni administrationem sumsisse, sed etiam annuente Innocentio Quarto Pontifice, fraternalium regnum inuasisse circa annum MCCXLVII. in quo ut potentiam firmaret, prioris coniugis quam in Gallia reliquerat, pertæsum, Beatricem Alphonso X. regis Castiliæ filiam, viua altera, superinduxisse, & Dionysium atq; alios ex ea liberos suscepisse, qui proinde illegitimi ab eo tēpore in regnū successerint, & per Ioannem I. & ipsum Petri I. filium spurium, qui

regnum

regnum circa annum M C C C L X X X I I I. in-
uasit, ad Henricum vsque propagati sint. Et
quia temporis lōginitas obstabat, & præ-
scriptio merito obiici poterat, illi in posses-
sionibus violentis nullo tempore præscribi
contendebant, & saltem petebant quando
eo iam res rediissent vt cunctis masculis de-
ficientibus res quasi ad electionem rediret,
sui, vt antiquissimum in eo regno ius haben-
tis, ratio haberetur. Horum omnium præ-
sentationes, vt qui circa Henricum erant,
eluderent, de eo maritando sermonem inie-
cerunt; quod tamen multas ob causas im-
peditum fuit. Interea Philippus Petrum Gi-
conem Ossunæ Ducem cum Gardiola I C.
ad Henricum legauit, qui de suo in regni il-
lius successione iure cum eo agerent. Is in
Lusitaniam profectus, cum cognouisset,
Henricum magis in Henricum Bracantiæ
Ducem, vt causa potiore propèdere, cum
per religiosos quasdam, qui plurimum a-
pud eum poterant, sollicitat, & contrariis
rationibus ius Philippi potius esse demon-
strat, tum addit, Philippo infesto, Bracan-
tiæ Ducem tantæ moli sustinendæ imparem
futurum, & excitato de successione bello,
fore vt tantarum nauigationum & tot an-
norum in propaganda per Indias, Christia-
na religione insumtorum fructus breui tem-
pore amittatur: quæ rationes Henrici ani-
mum non mediocriter labefactarunt, præ-
fer-

sertim cum videret ipsum Bracantię Ducem plus in potentissimi Regis gratia, quam in dubia proprii iuris persecutione præsidij & spei ponentem, in eo negotio tepidius versari. Ita præcipuo competitore fere amoto, Philippus datis ad Olyssipponenses litteris, omnia sincera non solum amici & vicini Principis, sed toties renouata cognatione cum Lusitanis Principibus coniunctissimi, & in ea voluntate ab Augusta parente educati officia exspectare à se iubebat. Verum tantum abest, vt his litteris Lusitanorum animos sibi reconciliarit, vt etiam multo magis abalienarit. Quin etiam coacto concilio, Henrico x x m. armatorum, qui ipsorum sumptibus militarent, obtulerunt, si qui forte externum Regem introducere conarentur.

Mortuo non multo post Henrico, PHILIPPVS Rex Catholicus, quum Lusitanos inuitos sibi parituros animaduertisset, Ferdinando Tolerano Albæ Duci, Regni occupandi negotium dedit: qui Antonium plebis fauore subnixum, Olyssipponem eiecit, ac non Urbem tantum, verum etiam vniuersum Regnum Catholici Regis ditioni adiecit: quod hodieque ille quiete ac pacifice possidet. De quo si quis plura cognoscere cupit, doctissimi viri Andreæ

Resendii librum

legat.

L. ANDR.

I. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITA-
TIBVS LVSITANIAE

LIBER PRIMVS.

DE LVSITANIA, EIVS-
QVE POPVLIS.

RINCIPIO, vt deno-
mine *Lusitania* aliquid di-
camus, nomen illi de-
disse *Lusum* Liberi patris,
ac *Lysam* cum eo bacchan-
tem asserit Plinius: cuius
verba nonnulli diuerso

sensu intellexere, dum aliqui *Lusum*, atque *Lib. 3. ca. 2.*
Lysam Bacchi fuisse comites credunt, à quo-
rum altero *Lusitania* vocata sit, ab altero ve-
ro *Lysitania*: utroque enim modo appellari
solet. Alij *Lusum*, non hominem, sed ludum
potius, seu lusionem interpretantur. Qui pa-
rū aduertisse videntur, non potuisse eo tem-
pore à Latina voce, fortassis nondum audi-
ta, prouinciam denominari: denominata est
autem *Lusitania* ex ipso Bacchi æuo, si Varro-
ni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

Nec

Nec defunt qui pro *Lyfa Lyssam* reponant, id est bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cùm per diuersas prouincias Mænades bacchatę sint, cur hoc nomen hic potiùs, quàm alibi, tanquam rabiei monumentum sit impositum non video. Adde quòd si ab illa insolenti, & absurda vocula prouinciam dictam esse admittamus, non *Lyfitaniam*, sed *Lyfitaniam* eam nomina i oporteret. Verùm cessant ista omnia, si veterem lectionem non abdicemus, & *Lusum* ac *Lysum* homines fuisse intelligamus, & à *Luso* quidem *Lusitaniam*, à *Lyfa* vero *Lyfitaniam* esse vocatam, ægrè non admittamus. Certè *Lusum* hominem fuisse supposititius Berosi auctor intellexit, quem in Hiberia, *Ascaridis* nescio cuius Babyloniorum Regis tempore, regnasse perhibet, sub quo vitis apud Græcos inuenta sit: inuentam autè aiunt à Dionysio. Concurrunt igitur *Dionysius* vitis inuentor, & *Lusus*, vt appareat ex ratione temporis, *Lusum* ad *Dionysium*, id est *Liberum patrem* potuisse pertinere.

Si verò qua necessitudine illi coniunctus fuerit, fortè dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuisse puro. Nec verò alienum videri debet, *Dionysium* vtique hominem filium genuisse perhiberi, cùm ei quoque *Aristeum* olei inuentorẽ filium Græci tribuāt, vt in quadam contra Verrem oratione as-

firmas

affirmat Cicero. Quamquam ipse, non *ac* *Lysam* sed *aut Lysam* legendum puto, ut idem fuerit *Lusus* qui *Lysus* is, qui cum Libero patre bacchari sit solitus. Nam à Græco *λύω*, unde ipse etiam Bacchus *Lysius* cognominatus est, & eius sacerdotes *Lysij*, homo ille *Lysus* dici potuit, qui Latina cōsuetudine in *Lusum* mutatus sit. Et sanè magis videtur cōsentaneum ut ab vno potius prouincia nomen acceperit, quàm à diuersis. Quia etiam si *Lysam* legere magis libeat, modo particulam *ac*, in *aut* commutemus, idem efficietur, ut videlicet vel à *Luso Lusitania*, vel à *Lysa Lysitania* fuerit nominata..

Lusitania nomine Latini libri pleni sunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atque Stephanus. *Lysitania* vocabulo utuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id Latinis est insolitum: nam & in Pandectis, sub Titulo *de Censibus*, verba sunt nouissima Pauli Iurisconsulti: *In Lysitania Pacenses, & Emeritenses iuris Italici sunt.*

Eboræ quoque in ædibus magistri

Equitum lapis est cum hac
inscriptione.

A 2

LABE

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAЕ. MVNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAЕ. PRO-
VINCIAE LYSITA-
NIAE.

Idest.

L *Aberia* Lucij filia *Galla flamminica municipij*
Eboensis flamminica prouincia Lysitania.
de qua inscriptione in libello, quem de *Ebo-*
rensi antiquitate vulgari lingua iam pridem
scripsimus, multa à nobis dicta sunt.

Lusitania vero populi etsi in multas specia-
tim gentes diuisi sunt, tamen vniuersi ac ge-
neratim *Lusitani* appellantur. Stephanus au-
tem in libro de vrbibus, fretus Artemidori
testimonio, *Lusitanos* etiam *Belitanos* vocari
tradit. Sed cum causam ipse minimè assignet,
nec apud alios scriptores reperire liceat vl-
lam eius nominis mentionem, ego verisimi-
li coniectura ductus, existimo à *Belys* populis
vel ab oppido *Bethica*, cui nomen *Beliona* dici
ait Strabo, *Lusitanos* potuisse *Belitanos* vocari:
nisi

nisi Stephanum *Belitanos*, quicumque illi fuerint, à *Lusitanis* originem ducere intellexisse credamus: quod Græca phrasis magis significare videtur, quæ sic habet: *Belitani ijdem sunt cum Lusitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographia libro.*

Enumerat etiam Plinius *Bellitanos* populos non procul à Cæsaraugusta, quos à *Lusitanis* originem traxisse suspicari possumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Superest, ut obiter admoneam lectorem, fuisse & *Lusorum* gentem, quæ, Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia *Lusos* oppidum, in cuius ruinis Mepsæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam libro octauo, ubi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis.

LVSITANIAE TERMINI.

Ceterum *Lusitania*, ut nonnullarum aliarum prouinciarum, terminos apud auctores, præsertim Græcos variasse comperimus. Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celticum sunt, *Lusitaniam* protendit. Tago verò regio, inquit, ad aquilonem spectans *Lusitania* est, inter Hispanos gens amplissima, & annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis latus australe Tagus cingit, ab occasu vero, & septentrione Oceanus, ab

6 DE ANTIQVITAT. LV SIT.

aurora Carpetani, Vettones, Vaccai, & Callaici, satis notagentes. Et paulò post, Minium amnem omnes Lusitanæ fluuios. dicit, magnitudine superare. Artabros etiam *Lusitania* postremos ad septentrionalem, & occasum vocat. Regionem verò, quæ inter Tagum & Anam est, à *Lusitania* excludit. Vnde & Barbarium promontorium super *Lusitanos* esse commemorat, vbi de stanni fodinis loquitur. Carpetanos etiã, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos cū ab aurora dicat *Lusitaniam* cingere, extra *Lusitaniam* eos proculdubiò esse ostendit. Quamquam, vt ibidẽ ait, nonnulli & hos *Lusitanos* vocent. De Vettonibus postea. Satis modo sit, istos nõnullos, qui nulli iam sunt, Strabonem non probare, sed pronõ *Lusitanis* Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Adhæc de Tagi agens origine, eumq; ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & *Lusitanos* in æquinoctialẽ labi occasum dicens, manifestè à *Lusitanis* separat non modò Vaccæos, & Callaicos, sed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nulum est. de Callaicis, & Carpetanis dubitaliquis. Sed meminerit, Strabonem *Lusitaniam* ad Artabros vsque extendisse, tamen non dissimulat suo tempore multos *Lusitanorum* Callaicos iam vocari.

Ita igitur intellecta Strabonis *Lusitania*, *Callaici*, qui ipso auctore nouissimi monta-

na habitant, Vacceis vicini, & Asturum nonnulli. quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora *Lusitanis* fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad *Lusitaniam* attingant non video; nisi dicamus Strabonem eos per defluentem Tagum ab Oriente versus Occasum vsque ad *Lusitaniam* protraxisse. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat. quæ regio illi *Lusitania* nō est, cum primum Australe eius latus Tago determinat.

Alibi tamen, hoc est sub finem tertij libri, cū Hispanias ab alijs in partes duas, ab alijs in quinque fuisse diuisas dicit, earumque alias plebi, Senatuique attributas ostēdit, alias Romano duci: & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam Prætor mitteretur, qui legatū haberet, & quæstorem, reliquam omnem Cæsaris esse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem. E quibus prætorius legatum haberet secum, qui *Lusitanis* ius diceret, qui Bæticæ adiacentes vsque ad amnē Durium, & eius ostium extenderentur. Subdit veros *Lusitania* terminos, *Lusitaniam* dicens eam regionē appellari, proprio in eū diem nomine in qua regione sita sit Augusta Emerita. Reliquam autem maximā Iberiæ partem (iuuemus enim interpretes, qui Græcā

minus commodè verterunt) esse eam, quæ duci consulari subderetur, non indignum exercitum habenti, tribus instructum ordinibus, ac legatis tribus. Quorum vnus duos secum ordines ducens, tractū vltra Durium ad Arctos serualet vniuersum, quē tractum, inquit, prius *Lusitanos* quidam appellabant, alij vero modo *Callaicos* vocant. Hi itaque iuxta Strabonem *Lusitania* fuerere termini.

Ptolemæus Latinis geographis cōuenientius *Lusitania* australe latus Ana disternat, septentrionale Durio. Quæ autem à Durio ad Minium est regio *Callaicorum* *Bracarorum*, *Tarraconensi* prouinciæ contribuit, quemadmodum & Plinius. Differt etiam à Strabone, quòd *Vettones* ab orientali parte adscribit *Lusitaniæ*: & sanè ita sunt. sed an tam latè paterent, vt intra se *Salmaticam* includerent, postea expendemus. At Latinorū multo constantior, & indubitata magis est ratio. Pomponius scriptor non modo diligens ac disertus, sed etiā, vt pote Hispanus, domesticarū rerum peritissimus, breuiter, & eleganter tres, quæ tunc erant, Hispaniæ prouincias diuisit. Tribus autem, inquit, est distincta nominibus, parsq; eius *Tarraconensis*, pars *Betica*, pars *Lusitania* vocatur. *Tarraconensis* altero capite *Gallias*, altero *Beticam*, *Lusitaniamq;* contingens, mari latera obijcit; nostro, quā meridiem, quā septentrionē spectat, Oceano. Illas fluiuius *Anas* separat.

separat. & lib. tertio, de flexu terræ inter Tagum & Durium cum agit, ita scribit: In eoq; sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Mundain medium fere vltimi promontori j latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius. In tria enim promontoria dispersam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter libro tertio, capite primo. Vltior videlicet Hispania in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Batica latere septentrionali pratenditur Lusitania, amne Ana discreta. & lib. 4. cap. 21. A Dario Lusitania incipit. Sed quando in hunc Plinij locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Lusitaniæ situm rectius percipiendum maximè pertinere censemus.

Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ studiorum causa agerem, & Ferdinando Pintiano Græcarû litterarum, ac Plinij publico professore, eius rei gratia plurimùm vterer, ostendit mihi vetustissimum Plinianû codicem, quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia dato pignore deferendum curauerat: alterum quoque ex Salmanticensis academix Bibliotheca, quæ certa hora solet quotidie sub duobus custodibus aperiri, nò admodum sanè veterem, scriptum tamen perdiligenter. In vtroque deprehendimus, quòd in publica lectione testatus ille erat, decem aut duodecim versus, vt mihi primò

vifi sunt. loco suo luxatos, à promontorio Celtico in promontorium Olisiponense scribæ oscitantia immigrasse, magna sensus confusione, cum magna etiam Plinij ipsius iniuria.

In medio igitur vigesimo capite quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

Promontorium Celticum, quod alij Artabrum appellauere, terras, maria, cælum determinans. Illo finitur Hispania latus, & à circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontoriij excursus lx. M. prodidère. Alij xc. ad Pyrenaum inde, non pauci xii. l. millia, & ibi gentem Artabrum, qua nunquam fuit, manifesto errore. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis: Amnes Plovius, Nelo, Celtici cognomine Neria, superq; Tamarici, quorum in peninsula tres ara Sestiana Augusto dicata. Ceperi. Oppidum Noela. Celtici cognomine Prasamarci. Cileni Ex insulis nominanda Corticata, & Aunios. A Cilenis conuentus Bracarum. Heleni, Grauij, Castellum Tyde. Gracorum Sobolis omnia. Insula Cica. Insigne oppidum Abobriga. Minus annis 1111. M. pass. ore spatiosus. Leui Seurbi. Bracarum oppidum Augusta. Quos supra Callacia. Flumen Limia. Durius annis ex maximis Hispania ortus in Pelendonibus, & iuxta

Nu-

Numantiam, lapsus deinde per Areuacos, Vaccaos, determinatis ab Asturia Vettonibus, à Lusitania Callacis. Ibi quoque Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in omnibus inclytis. Ab Minio, quem supra diximus cc. M. pass. ut autor est Varro, abest Aeminus, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, obliuionis antiquis dictus. Omnisq; dicta regio à Pyrenæo metallis referta auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albiq;.

A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pefuri. Flumen Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabrica, oppidum & flumen Aeminium. Oppida Conimbrica, Collippo: Eburo, Britium. Excurrit deinde in aliud cornu promontorium, quod alij magnum appellauere, multi Olisiponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc. M. passum interueniente Munda.

Exultaui equidem tunc, propter Plinij grauitatem. Illo siquidem pacto calumnia negligentia, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari sanè videbatur, & Pintiano magnas egi gratias, qui id demonstrasset. Verum exultare desij Plinij verborum seriem pensitatiùs expendens, simulq; sumpto in manus Solino, Plinij ipsius, ut perhibetur, simia. cuius referam verba, atque ex manu scripto vetustissimo codice, ut synceriùs exeant: In Lusitania Hispania promontorium est, quod Artabrum alij, alij Olisiponense dicunt. Hoc cælum, terras, maria distin-

distinguit. Terris Hispania latus finit, calum, & maria hoc modo diuidit, quod circuitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons septentrionalis. Oceano Atlantico, & occasu terminatis. Ibi Tagus flumen: Tagum ob arenas auríferas ceteris annibus pratulerunt. In proximis Olisiponis equæ lasciuunt miræ fecunditate. Nam aspirata fauonijs, vento concipiunt & sitientes viros auratum spiritu maritantur.

Non dubium est hæc Solinum ex Plinio esse mutuatum, in eandemque sententiam, & Marcianum Capellam abijisse, & Isidorum decimoquinto ethymologiarum libro, & alioqui ipsa verborum connexio satis indicat Plinium ita scripsisse; attendat diligens lector: *Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere.* Sunt ne hæc verba longè à Celtico iam progressi, an adhuc in eodem describendo inhærentis? *Hoc in loco posuere.* Quo in loco? In Celticone? certè; ibi enim ceteri eos collocant, & ipsemet Plinius: Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem iidem sunt qui Artabri. *Næstra atati homines,* ait Strabo, *Artabros Arotebras vacant, litteris permutatis,* ut fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quasi sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrum, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

Ista quæ admissa Toletani, & Salmanticensis

ſenſis codicum lectione, obijci poterant, nequaquam obijcientur, ſi quod de Artabris hic ait, Oliſiponenſi promontorio Plinium dicamus tribuiſſe. At falſum eſt, Oliſiponenſe promontorium terras, cælum, mariaque diſterminare, illoque Hiſpaniæ latus finiri, & à circuitu eius frontem incipere, clariſſimè dicète Strabone Hiſpaniæ latus hoc ab ſacro promontorio uſq; ad Artabrorum montem, hoc eſt, promontorium Celticum extendi: & quartum denique latus ex eo loco uſque ad promontorium Pyrenes, quæ pars Boream ſpectat. Falſum etiam, quod de promontorij excuſſu, & longitudine inde ad Pyrenæum, ſi quidem de Oliſiponenſi intelligas.

Quid ergo dicemus? niſi Plinium malè Artabrum promontorium cum Oliſiponenſi confuſiſſe. Poteratque non minima ex parte culpam eius minuere, quod nō ipſe affirmat Artabrum id eſſe promontorium, ſed nonnullos ita vocaſſe, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuerit, collocaſſe, atq; hoc manifeſto, ut inquit, errore. Et erroris cauſam ſubiicit: *Arrotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco poſuere, litteris permutatis.* Quos iure reprehendit, quicumque ij fuerint, qui Artabrum promontorium hoc Oliſiponenſe vocarint: additque optimæ verborum conſequutione
alium

aliud non minimum errorem.

Erratum, inquit, & in omnibus inclytis, sicut, ait, erratū in hoc est, quod promontorium magnum, siue Olisiponense Artabrum appellauere, *ibiq; gentem Artabrum, qua nunquam ibi fuit, manifesto errore posuere*, ita erratum ab ijs est in omnibus inclytis, videlicet AEminio, atque Limia. Quemadmodum itaque ex parte hac Plinium excusare possemus, quando erroris arguat eos, qui Olisiponense promontorium Artabrum appellauere, ita protegere à culpa non audemus Olisiponensi isto terras, cœlum, maria distinguere, eoque Hispaniæ latus ad Occidentem finiri asseuerantem.

Sed mirandum nequaquam est, falli, ac decipi tempestate ea Plinium, cum nostra hac quotidiano vsu, & tanta frequentia, quasi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad fastidium subiectis, atque perlustratis, Ioachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeò excandescit, ut iuuari eum etiam prohibeat, deceptus ipse sit, promontorium Cuneum Sancti Vincentij esse caput, & sacrum idem, quod Barbarium opinatus: præter illa, quæ de Salaria, atque Olisipone alio eoloco obieci. Lubrica isthæc sunt, & cognitu non nimis facilia, atque in tam vasto terrarū orbe non labi penè monstri simile.

Mihi

Mihi si meo arbitrato Plinium emendare
liceret, sic potius legerem : Promontorium Cel-
ticum, terras, maria, calum distterminans . Illo fhi-
tur Hispania latus, & à circuitu eius incipit frons.
Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus il-
linc, & Oceanus Atlanticus . Deinde in capi-
te de Lusitania, sic: Excurrit deinde in aliud va-
sto cornu promontorium, quod alij Artabrum ap-
pellauere, alij magnum, multi Olisiponense ab oppi-
do. Promontorij excursus lx. M. prodidère, alij
xc. M. pass. Ad Pyrenaum inde non pauci xii. l. mil-
lia . Et ibi gentem Artabrum, qua nunquam fuit,
manifesto errore & quæ sequuntur. Oporteret-
que tunc, & Solinum, & Capellam in iam
corruptos Plinij libros incidisse causificari.

Quod nescio an euinci posset. Quare per
me quidem autographis libris illis, & Pin-
tiano habeatur sanè gratia Plinianum erra-
tum sedulò amolientibus ; sed recepta le-
ctione, cum isthac magni viri labecula con-
tenti simus, neque eius sententiæ vim facia-
mus.

Cæterum quæ de Lusitania sequuntur,
nos nostro Marte, diligentiaque emaculau-
mus, reddemusque suo cuiusque rei loco ra-
tionem.

PLINII LIBRI IIII. CAP. XXI.

A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pra-
suri. Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Op-
pidum,

dum, & flumen AEminium. Oppida Conimbricā, Collipo. Eburobritium. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense ab oppido, terras, maria, cælum disterrninans. Illo finitur Hispania latus, & à circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorijs excursum lx. M. prodidère, alij xc. M. pass. Ad Pyreneum inde, non pauci xii. l. millia, & ibi gentem Artabrum, qua nunquam fuit, manifesto errore. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, litteris permutatis.

Erratum & in omnibus inclytis. Ab Minio, quem supra diximus cc. M. pass. vt auctor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limæam vocant, obliuionis antiqui dictus, multumq; fabulosus. Ab Durio Tagus, cc. M. passuum interueniente Munda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. M. pass. promontorium sacrum è media prope Hispania fronte prosilit xiiii. M. pass. inde ad Pyreneum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Lusitaniā à Bætitā discreuimus, cxxi. M. pass. A Gadibus cii. M. pass. additis, Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

Ab Ana ad Sacrum Lusitani, oppida memorabilia à Tago: in ora Olysippo, equarum è Fauonio vento conceptu nobile, Salacia cognominatâ vrbs imperatoria, Merobriga, Promontorium sacrum, & alterum Duncus. Oppida, Ossonoba, Balsa, Myrsilis.

tilis. Vniuersa prouincia diuiditur in conuentus
 tres, Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum.
 Tota populorum xlv. in quibus Colonia sunt quin-
 que, municipium ciuium Romanorum vnum, Latij
 antiqui tria, stipendiaria xxxvi. Colonia, Augusta
 Emerita, Anasluui adposita, Metallinensis. Pacen-
 sis, Norbensis, Caesariana cognomine. Contributa
 sunt in eam Castra Iulia, Castra Catcilia. Quinta
 est Scallabia, qua praesidium Iulium vocatur. muni-
 cipium ciuium Romanorum Olyssippo, felicitas Iulia
 cognominatum. Oppida veteris Latij Ebora, quod
 item liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia, qua
 diximus. Stipendiatorum, quos nominare non pigeat,
 praeter iam dictos in Batia cognominibus, Augusto-
 brigenses, Amaenses, Aranditani, Atabrigenses,
 Balsenses, Caesarobrigenses, Caperenses, Caurienses,
 Colarni, Cilibitani, Concordienses, qui & Boccori,
 Interausenses, Lancienses, Mirobrigenses, qui Cel-
 tici cognominantur, Meidubrigenses, qui Plumbarij,
 Ocellenses, qui & Lancienses, Turduli, qui Barduli,
 & Taponi, Lusitaniam cum Asturia, & Callacia pa-
 tere longitudine dxi. m. pass. latitudine dxxxvi. M.
 Agrippa prodidit. Omnes autem Hispania à duobus
 Pyrenaei promontorijs per maria totius ora circuitus
 p. xxix. m. colligere existimantur. Ab alijs xxvii. m.

Et hic terminari caput de Lusitania, iam pridem
 in Vincentij mei scholijs admonui.

Non videbimur à scopo digredi, si nostri
 quoque xui Lusitaniae terminos expo-
 namus.

B

namus. Quamquam hi magis regni totius, quàm vnius Lusitaniæ dicendi sunt. Proten- ditur enim regnum vltra Durium à septen- trione, Callaicas continens Bracaros, non modò eos, qui intra Durium, Minium- que, montesque Iureffum, atque Maranum clauduntur, sed qui vltra eos monteis per Aquiflauienfeis, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracaraugustanũ pertinent conuen- tum. Et deinceps per aliquot Asturum o- lim populos ascendit vsque ad Saborem flu- uium, oppidumque Sotellum. Vnde re- sistens conuertitur limes ad orientem per Mirandam vrbem ex aduerso Zamoræ Durio impositam, vbi introrsus ad septen- trionem curuatur amnis, excipitque Estu- lam fluuium è Legionensi agro defluentem. Ex eaq; vrbe prono flumine descēdit flexu modico vsque ad Fraxinum. Heinc per Transcudanorum, Vettonumque aliquot populos recto ferè margine percurrit ad oppidum Saluaterram; rursumque reduci- tur maiore interius angulo ad Tagi ingres- sum: à quo recto iterũ limite procedit, do- nec paulò supra Ouguellam oppidum ad A- nam se inclinat, per Caiæ, & Caiolæ conflu- teis quattuor circiter passuum millibus à Ba- dioza insigni Bæticæ prouinciæ vrbe Anæ ipsi adposita.

Traiecto inde flumine ad austrum versus,

ex Bætìcis Celticis, qui Lusitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Oliuentiam, Moronem, Maurum, Serpam, non longè ab amne disita, & Mortiganum, ac Noudar castella magis in Bætìcam penetrantia, ad fonteis vsque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluuiorum, præter vicos ignobileis quosdam. Atque hæc, quam circumscripsimus, regio sæculi nostri more Portugalix regnum appellatur.

Ratio petenda est ex ijs, quæ nuper ad Kebedium super ea re prolixè respondimus. Id totum, quod *Portugaliam* dicimus, *Lusitania* propriæ ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconési prouincia Bracaros, vltraque monteis Maranû, atque Iurellum, Asturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, ac cessionemq; vltra Anam, quam diximus. Quod si à maiori portione vno id nomine *Lusitaniam* appellemus, erit hodiè *Lusitania* à meridie quidem, & septentrione lógiore nò paulò, & auctior, ab oriente verò propter Vettones ferè omneis à nostris separatos aliquantò vetere angustior.

Eam ergò, quæ populi dicta *Lusitania* est, inter Durium atque Anam fluuios, incolunt gentes, *Lusitani* peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbarij, Pæfuri, Turduli veteres. Quorum limites atque confinia exactè discriminare ne-

quaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuò se collidētia scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi per se rei maximè corruptioni obnoxia, nemo quidquam se astringat. Qui si perseuerarent integri vti ab illo notati sunt, fidem integram adhuc nō facerent, cum is eos numeros, non additis locis, sed relationi acceptis, subnotarit, in quo labi potuit facillimè. Depictæ autem tabellæ, atque illi adiectæ plura habent, quæ reijcias, & adspernere, quàm quibus credere meritò vel debeas, vel possis.

DE TVRÐETANIS.

AB Ana igitur ad sacrum Promontorium, circumquæ *Turdetanos* alios à Bæticis Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum vrbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontoriū; deinde post fluuij Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem Pacem Iuliam, ac Iuliam Myrtilim enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & *Lusitanorum* plerisque tribuit, sicut diximus in epistola pro Colonia Pacensi ad Vassæum. Plinius omīssis *Turdetanis*, ab Ana ad Sacrum *Lusitanos* ponit, nimirum ad genus respiciens, non ad speciem, cuius Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum *Turdetanorum terminos* nimis extendit.

Tri-

Tribuit enim illis non modò Algarbij regnum, & totum Orichiensem tractum, sed etiam aliquantò amplius ex Celticis, & *Lusitanis* Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atque Cætobrigam, olim in sinu Salacienfi positam, dirutâ modò, sed multa pristinæ frequentię vestigia retinentem; de qua suo dicetur loco,

DE CELTICIS.

CONTIGUI his sunt atque intermixti *Celtici*, Gallica natio, iuxta Anam latè usque ad *Turdulos*, & *Vettones* multis ciuitatibus effusi; inter quas etiam nostro æuo *Helux* claræ sunt, ipso nomine originem præseferentes. Parentes fuerunt hi non solum *Celticorum*, qui *Nerium Callæciæ* promontorium insedere, cuique nomē dedere, verum etiam eorum *Celticorum*, qui ad alteram *Anę* ripam migrantes, in *Bæturia Bæticiæ* parte vrbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hisce verbis: *Extremi incolunt Artabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod est occidentis, & septentrionalis terminus est lateris. Circumhabitant ipsum Celtici consanguinei eorum, qui ad Anam sunt. Hos etenim, & Turdulos sacrys armis exercitum cum duxissent, ibi post Lemij fluminis transitum seditionem egisse ferunt, in eaq; seditione facta ducis amissione, palantes, ac dissipatos*

ibidem remanſiſſe, & ab ijs fluuium obliuionis eſſe dictum.

De alteris his Plinius libro tertio cap. primo : *Qua autem regio à Bati ad fluuium Anam tendit, extra prædicta Baturia appellatur, in duas diuiſa partes, totidemq, genteis, Celticos, qui Luſitaniam attingunt, Hiſpalenſis conuentus, Turdulos, qui Luſitaniam & Tarraconenſem adcolunt, iura Cordubam petunt. Celticos à Celtis ex Luſitania adueniſſe manifeſtùm eſt, ſacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica diſtinguntur. Diximus de hoc quoque ſatis in epiſtola ad Vaſæum pro Pacenſi Colonia.*

DE TVRDVLIS.

T*urduſi ſequuntur, gens per Hiſpaniam vltiorem latè diſfuſa. Nam & Bætici partem tenuère, quorum metropolis erat Corduba, & Luſitaniæ portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem à Tago uſque ad Durium, ex ijs quidam Veteres appellati ſunt; de quibus poſteà. Quorum meminifſe modò conuenit, ij ſunt, qui à Turdulis Bæticiſ amne Ana diſcreti erant, de quibus Plinius in capite de Luſitania: Gentes Celtici, Turduſi, & circa Tagum Vettones.*

Hoc prætereundum nequaquam eſt. fuiſſe,

se, qui *Turdulos*, ac *Turdetanos* eosdē arbitra-
rentur. E quibus *Liuium* nominare fuerit sa-
tis libro quarto quartę decadis in hæc verba:
Fama deinde vulgatur, Cos. in Tudertaniam exer-
citum ducturum. & post: *Interim P. Manlius præ-*
tor exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, ac-
cepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex vltiore
Hispania, vetere item exercitu in Turdetaniam pro-
fiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles
habentur Turdetani, freti tamen multitudine sua,
obuiam ierunt agmini Romano.

Nec tamen ea pugna debellatum est; decem mil-
lia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alie-
niq; armis parabant bellum. Deinde dum *Cos.*
exercitusq; Turdulo bello est occupatus, vbi
cernere licet terram Turdetaniam dictam, in-
colas, cum Turdetanos, tum etiam Turdulos ap-
pellatos, bellum quoque Turdulum. *Strabo*
autem horum subscribens opinioni diuer-
sam etiã non tacuit: Regionē, inquit, ipsam à flu-
mine Baticam vocant, ab incolis autem Turdeta-
niam. Incolas verò ipsos Turdetanos, & Turdulos
appellant. Quidam autem eosdem esse existimant;
alii verò diuersos: è quibus etiam est Polybius, qui
Turdetanis finitimos ad septentrionē dicit esse Tur-
dulos. Verum tempestate hac nulla inter ipsos appa-
ret distinctio.

Mihi non contigit eum *Polybij* locum
expendere, cum præter quinque eius libros
Græcè, & à Nicolao Perotto Episcopo Si-
ponti.

pontino latine versos, ad hoc tempus nihil viderim: sed fidem Straboni habeo, & Polybium verè sensisse arbitror, etiam si Liuius, & alij eos propter vicinitatem confundant. Si quidem Ptolemæus distinctè Turdulos alios à *Turdetanis* facit in ipsa Bætica: nam in Lusitania *Turdetanorum* tantum meminit, ut superius exposuimus, *Turdulos* prætermisit. E contrario Plinius de *Turdetanis* in *Lusitania* nullum verbum, *Turdulos* posuit geminos, videlicet hos Anæ continguos, & alteros Veteres vocatos; de quibus postea.

DE VETTONIBVS, & *Veetionibus*.

Vettones inter *Lusitania* populos circa Tagum recenset Plinius, ita scribēs; *Ab Ana* verò, quo *Lusitaniam* à *Betica* discernimus, gentes Celtici, *Turdici*, & circa Tagum *Vettones*. Dissoluamus, si possumus, nodum hîc, superius obiter tactum, cum de *Lusitania* terminis agebamus, ubi ex Strabonis sententia *Vettones* *Lusitania* exclusimus; atque de scriptura vel nominis orthographia quiescamus tâtis per, dum cætera examinamus. Conferat diligens lector quæ Strabo dicit: *Oretani* maximè vergunt ad meridiem, peruenientes vsque ad maritimā, aliqua ex parte intra columnas. Post quos *Carpetani* declinant ad aquilonem. Inde *Vettones*, & *Vac-*

Vaccæi, per quos Durius labitur.

Et paulò post, vbi Lusitaniam ab aurora cingi ait Vettonibus, Vaccæis, & Callæcis, conferat, inquam, hæc cum Plinij verbis lib. 3. cap. 3. *Primi in ora sunt Bastuli, post eos, quo dicitur ordine, intus recedentes Mentefani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vectones, & Celtiberi.*

Libro item quarto cap. 10. *Durius amnis ex maximis Hispania, ortus in Pelendonibus, & iuxta Numantiam, lapsus per Arcuacos, Vaccæosq; determinatus ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis, ibi quoque Turdulos ab Bracaris arcens. & collatis inter se altrinsecus vtriusq; verbis, videbit vtrumq; de Hispania citeriore loqui Vectonesq; extra Lusitaniam ponere, sicut & Cæsar fecit in primo belli ciuilis commentario. Afranius, & Petreius, inquit, & Varro, legati Pompeij, quorum vnus tribus legionibus Hispaniam citeriorem, alter à saltu Castulonensi ad Anam duabus legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamq; pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur: vt Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium profisciscatur.*

Et post; Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Lusitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Lusitanijs hos maximè orientales facit: interque eorum ciuitates ex nostra ætate notis Salmanticam, Caparam,

atque Obilam ponit. Plinius etiam in *Lusitania* descriptione, & circa *Tagum*, inquit, *Vettones*. Quærendum igitur, sintne iidem isti *Vettones* seu *Vettones*, an diuersi, & an cõstent sibi auctores, an ne secus.

Durius, inquit Plinius, *lapsus per Areuacos, Vaccaosq̃, determinatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callacis*. Qualis hæc partitio est, *determinatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callacis*, si *Vettones* isto loco positi *Lusitani* ex *Ptolemæo* sunt? Qualis & illa, *Et circa Tagum Vettones*? si circa *Tagum*, non ergo ij sunt, qui *Durio* interfluente ab *Asturibus* dirimuntur, quiq̃; ab eodem ipso *Plinio* in *Citeriori Hispania* iuxta *Vaccæos* collocantur. Si verò ij sunt, minus aptè dictum est, & circa *Tagum Vettones*, cum magis ex re & æquè breuiter dici potuisset, & à *Tago* ad *Durium Vettones*. Sed tunc, quinam illi essent *Vettones* non *Lusitani*, ab *Asturia* amne *Durio* determinati?

Paulò expressiùs rem indagemus, eruamusque qui sint isti post *Vaccæos* *Durio* ab *Asturibus* determinati. Percurrat qui velit, in *Hispaniæ* pictura *Durij* cursum vsque ex *Numantia* *Pelendonum* vrbe, per *Areuacos*, & eorum vrbeis *Vxamam*, *Saguntiam*, *Cluniam*, & reliquas à *Plinio* commemoratas. Tum vbi se *Areua* eorum nominis causa, & origo *Durio* miscet. Deinde à *Pisoraca* fluuio

fluuio Vaccæos, eorumque ciuitates Pallantiam, Caucam, & illis à Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrim, & Senticam; quarum Senticæ, quæ Zamora existimatur, vicina fluminis angulo est, vbi Estulâ fluuium Asturû Durius excipit iuxta Mirandâ, cuius in Lusitanix descriptione meminimus.

Vettones modò istos ijs conterminos, ac Durio ab Asturibus disternatos quæramus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi, Durij angulo introrsus cuneato, per meridianum fluuij latus ad Carpetanos porriguntur. Siquidem ij à Mirandensibus, qui olim in Asturum validæ gentis ditione fuere, fluuio medio secernuntur. Atqui hi sunt, quos Ptolemæus maximè Orientaleis Lusitanorû dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam posuit, vt tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum sit, Vaccæis vti ostendimus finitimorum.

Hi etiam, qui & à Strabone, & à Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinij circa Tagum, interstitio CLX. millium passuum, quæ à Durij iuxta Vaccæos ripa ad Tagum numerantur? Eiusque Vettones extendebantur, inquiet aliquis. Non omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi narrans originem, ait: *Ex Celtiberis autem originem habens, per Vettones, & Carpetanos,*

petanos, & Lusitanos in equinoctialem labitur occasum aliquantisper, spatio pari ab Ana, & Bati fluijs distans. Sed impedimento est, qui cum Vettonum suorum vrbeis, Salmanticam, Obilam, & Caperam (vt has solas exempli gratia nomen) diligenter recensuerit, inde ad Tagum, immò etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermediam, non iam *Vettonibus*, sed *Lusitanis* propriè ita vocatis oppleuit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longè ab eo sitis, & Emerita ipsa *Vettonum*, vt dicam postea, metropoli nominatis,

Quid ergò? duæ ne istæ sunt gentes, altera *Lusitana*, altera nequaquâ, sed ad citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, an tantum vna? Duas esse asseuerare ego nō audeo, sed auctorum varietate, & vnius in scriptura litteræ differentia certè apparet. Omitto Strabonem, cuius in hoc nomine codices mirè ludunt, ipsiusne, an scribarum culpa nescio. Modò enim sunt *Ouettones*, modò *Vuettones*, modò *Ouetiones*. Latinorum codices expendamus: vtrobique enim per c t nomen gentis huius apud Plinium scribitur, cùm de citeriori loquitur prouincia; sic apud Cæsarem commentario superius citato; sic apud Liuium in quinto quartæ decadis libro, vbi M. Fuluius cùm ijs, atque Vaccæis, & Celtiberis refert dimi-

dimicasse; apud Lucanum similiter, atq; Sili-
 lium, quorum verba mox referam. At isti
Lusitania circa Tagum *Vettones* geminato et
 scribuntur, ut apud ipsum Plinium ibidem
 liquet, & in multis saxeis inscriptionibus in-
 tui. quarum duas in libello ad Kebedium
 Toletanum canonicum nuper posui. nec pi-
 gebit modo repetere, etiamsi nimium vi-
 deatur, quandoquidem hic locus maxime
 id exposcere mihi videtur. Eboræ ingens in
 ædibus meis cippus ita habet.

L. VOCONIO. L. F. QVIR. PAVLLO. AED. Q. II. VIR. VI. FLAM. ROM. DI- VOR. ET. AVGG. PRAEF. COH. I. LVSIT. ET COH. I. VETTONVM.

Id est,

*L. Voconio Lucij filio Quirina Paullo Aedili qua-
 stori duumuiro Sextum flamini Roma diuorum, &
 Augustorum praefecto cohortis prima Lusitanorum,
 & cohortis prima Vettonum.*

Eme-

Emeritz autem in domo Petri Mëxiæ, sic.

P. AELIO. VITALI
AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSI-
TANIAE ET VET-
TONIAE. STEPHA-
NVS. LIB. ET HE-
RES. PATRONO.
FECIT.

Hoc est,

*Publio Aelio Vitali Augusto liberto tabulario pro-
uincia Lusitania & Vettonia, Stephanus libertus, &
heres patrono fecit.*

Sagunti in cœnobio sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE-
REGRINAE. M. SER-
GIVS VETTO. AMI-
TAE.

Hoc est,

*Sergia Marci filia peregrina, Marcus Sergius
Vetto amita.*

In

In pago Oliua ex ruinis Caperensibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS. E-
MERIT. AN. XXVII.
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI CIP-
PVM. D. S. D.

Hoc est,

Lucius Publicius, Lucij filius Papirij Thiamus Emeritensis annorum viginti septem hic situs est. Sit tibi terra levis. Cecilius Vetto sodali cippum de suo dedicauit.

In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc

Hoc est,

Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobesani hic situs est, sit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.

Ptolemæus etiam duplici t t hos *Lusitanos Vettonas* scribit *Ouettonas*. Est & alia differentia. nam illi *Vectones* citerioris prouincię mediam syllabam productā habent: vt ostendunt duo summi poetæ Lucanus, & Silius ille *Pharfaliæ* lib. 4. ita canens:

*Hic præter Latias acies erat impiger Astur,
Vectonesq; leues, profugiq; à gente vetusta
Gallorum Celta miscentes nomen Iberis.*

Hic autē lib. decimo sexto de Peloro equo in hunc modum,

Campi.

Vettonum eductum genitrix effuderat Harpe.

Vettones verò *Lusitani* iuncti *Turdulis* ad *Tagum*, ac duplici t t scripti, eandem syllabam breuem habere comperiuntur ex ipso *Vettonia* nomine apud *Prudentium* in *Diua Eulalia*, clara colonia *Vettonia*. Cum quo facit & *Sammonicus Serenus* de *Vettonica herba*, quam à *Vettonibus* inuentam in *Hispania* dicit *Plinius*.

Vettonica mansus siccabit lumina succus.

Dioscorides *Bettonicam* appellatā à *Romanis* ait, cum *Kestron* appellent *Græci*. Breuem itaque syllabam eam comperimus: unde

decolligi videtur, gentem aliam esse Vettones, aliam *Vettones*. Quæ si opinio recipitur, integra manebit cum Cæsaris, tum Strabonis, tum etiam Plinij auctoritas, *Vettones* & Lusitania separantium. Scriptura tamē Straboniani codicis emendanda erit, ut ubi *Ouettones*, vel *Vuettones*, vel *Ouetiones* scriptum est, reponatur *Ouettones*. Verum vacillabit tunc Ptolemæi descriptio, qui *Vettones* cum *Vettonibus* nominum similitudine videbitur confudisse, terminumque *Lusitania* orientalem partibus nouem cum semisse, & quadraginta & vna, ac ferè bese definiens; hoc est per Sarabrin Vaccæorum urbem, quā Taurum nostræ ætatis docti existimant, ducta linea vsque ad Metallinense oppidum, olim coloniam, paulouē supra. Sin verò opinio, uti noua, explodatur, doceat me aliquis, quinā sint *Vettones* Durio ab Asturia destituti, apud Plinium, & qui ab oriente vnā cū Carpetanis, Vaccæis, & Callæcis *Lusitaniam* cingant, apud Strabonem, & cur Ptolemæus, *Vettonibus* circa Tagum omisis, illorum tantum, qui Durio ab Asturia destinentur, & vsque ad Caperam sunt, mentionem fecerit.

Si ab ea perplexitate extricari possemus, diffusis partim per citeriorem Hispaniam iuxta Carpetanos, & Vaccæos *Vettonibus*, Durium ex aduerso Asturum adcolētibus partim circa Tagū iuxta Turdulos, aut ita sup-

pressis Turdulis, vt *Vettonum* excelleret nomen vsque ad Anam, vnde *Emerita Vettonum clara colonia* à sanctissimo, eodemque doctissimo Prudentio vocata sit; iuberè equidem omnes Cæsaris, Liuij, Strabonis, Lucani, Silij, ac Plinij emendare locos, in quibus per litteras et scripti sunt, & ad duplex et omneis reducerem, & illos, qui ab Asturibus Durio secernuntur, *Lusitania* cum Plinio excluderem, terminumque; *Lusitania* Orientalem non tam intus ad citeriorem Hispaniam limiterem, sed à Durij secundo flexu, quem supra ad Fraxinum notauì, hoc est à loco vbi Tormis Salmanticensium fluuius in Durium se condit, & amnis recto iam alueo hodiernam *Lusitaniam* ingreditur, eamque diuidit à Callæcis Bracarìs, vt auctor est Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Castra Iulia ad Metallinense oppidum, paulo uè supra lineam dirigerem.

Quod autem ad syllabæ mensuram attinet, aut Prudentio, Serenoque; minus fiderem, aut, si iniurium hoc est, ancipitem eam dicerem, vt per multas obseruarunt grammatici, apud poetas, quod instituti nostri modò nō est. Hereremus tamen rursus propter Ptolemæum, qui longius, ac penitiùs à septentrionali capite Lusitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere durum est, apertè reclamante,

..Vsq̃ue

Vsq̃ue adeò verum est, quod ipse ait Plinius in fine primi cap. lib. 3. *alibi mutato prouinciarum modo, alibi alijs aliunde exordium mensura capientibus, factum esse, vt nulli duo cōcinant.* Concludamus igitur, *Vettones*, vel alios esse à *Vettonibus*, vel si ijdem sunt, quod magis probamus, per geminum tt debere scribi: nec omneis ad Lusitaniam pertinere, sed magnam eorū partem per citerioris Hispaniæ finitimos Carpetanos, atq; Vaccæos ad Asturea vsque diffundi, quò illos à Lusitania seiungunt Strabo, atque Plinius, licet non seiungit Ptolemæus: partem alteram Lusitanis cohæsisse, protenso etiam vsque ad Anam nomine, & cum ceteris Lusitanis prouinciam vnā coluisse: nouissimè tandem per se prouinciam effecisse *Vettoniam*, cuius caput, ac metropolis esset *Augusta Emerita*, alioqui in Turdulis sita: vnde eam sacer Prudentius *claram Vettonia coloniam* appellari, cum tamen eandem alibi, diuersa respiciens tempora, *Lusitanorum* caput oppidorum dixit. Factam verò *Vettoniam* per se prouinciam, ex eoq̃ue tempore cœpisse *Vettoniam*, & *Vettones* separatim à *Lusitanis* scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulò antè relatis comprobatur.

DE BARBARIIS.

Longè minus negotij nobis exhibebunt *Barbarij*, cùm propter obscuritatem gentis, tùm propter situm, & eorum sedes ambiguitate nulla confusas, à promontorio ex ipsorum nomine vocato vsq; ad sinum Olyssipponensem. Sed de promòtorio postea: de nomine propter nouitatem disquiram aliquantulum. Mihi nonnumquam subiit cogitare, cur mons, què *Rabidam* vocamus, *Barbarius* dicatur, & populi circa eum Barbarij, omissa Floriani Campensis ignominiosè appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquétis. Mei autem instituti non est historias per figmenta còcinare. Neque enim *Barbari* vocantùr, sed *Barbarij*, vt docet Strabo libro tertio de stanño loquens, quod generari dicit in *Barbarijs* supra *Lusitanos*, & in *Cassiterijs* insulis, & è Britannis *Masiliam* deferri: & eodè libro *promontorium Barbarium* nominat: quo etiam nomine Ptolemæus vtitur.

A Barbaro autem, cū ad ingenium refertur, Barbaricus, nō Barbarius deriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem: montis huius omnes rupes iaspideæ sunt, inueniunturq; inter eas iaspides albi, purpurei, virides, varij, ac multicolores, splendore mirabili. Cæduntur inde columnæ, postes, & similia, quæ
vbi

vbi accedit politio translucent in tantum, vt speculorum vicem & præbeant, & vincant. At verò terrenū laudatissimo abundat cocco, Emeritenſi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingūt infectores veſtem, quam ſcarlatam, vel granā noſtri homines appellant, videlicet à granis, quæ in fruticetis toto eo tractu naſcuntur, ſicut veteres à vermiculo in iſdē granis innato blattæ ſimili, vermiculatam veſtem dixere, quæ recentiores blatteam, coccineam vel purpuream volentes ſignificare: etſi hæ diſtinctionem capiunt.

Nam purpurea propriè ex ſanguine purpurarum, conchyliorum uè fit: coccinea verò ex ipſo, quod dixi, cocco. Hinc Suetonius in Neronis luxuriam inuectus, *aureoreti, & ſunibus purpura coccoq; nexis piſcatum eum criminatur*, Quod recentiori verbo, *blattis ſunibus*, dixit Eutropius. Multumque uſi ſunt ea voce illius qui ſcriptores. Ac propter eminentis coloris in vtriſque ſimilitudinem cœperunt iſta confundi. Oſtendam hoc ex Sidonio Apollinari, non contemnendo poëta, in hoc Anaacreontico monſtroſè deprauato: noſtraq; opera, ſicut cetera eius auſtoris ſcripta, reſtituto.

*Rutilum thoreuma biſſo,
Rutilusq; ferte blattas,
Recoquente quas aheno*

*Melibœa fucat vnda,
Opulentet vt meraco
Bibulum colore vellus,
Peregrina det supellex
Ctesiphontis, & Niphatis
Iuga texta, Belluasq;
Rapidas vacante pano:
Acuit quibus furorem
Benè fitta plaga cocco,
Iaculoq;, ceu forante
Cruor incruentus exit.*

In quibus carminibus apertè cōfundit blattam, purpuram, & coccum. Melibœa namque purpura ex conchis est, vt ostendit Lucretius lib. 2.

*Iam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaq;, fulgens
Purpura, Thessalico concharum tecta colore.*

Vbi etiam aduertendum, quas vestes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam supellectilem dixisse Apollinarem. Redeamus iam ad institutum. Vestium purpura, cocco, vermiculo, quæ à barbaris terris, id est peregrinis, adlata erant, infectores, *Barbaricarij* appellari cœperunt, vt patet C. de excusationibus artificum, & de palatinis sac. larg. quod etiam adnotauit Alciatus in treis posteriores libros Codicis. Marianus Scotus in tit. Magistri officiorum, & fabricæ, *Barbarios* eos vocat.

Etenim isthæc nomina in artem finita. hominum

minum ferè officia significant, *Sagarius*, *Caligarius*, *Limbolarius*, & quæ multa alia apud Plautum in *Aulularia* bonus ille Megadorus enumerat. Sic *Barbaricarius*, & *Barbarius* ad harum rerum officinas, opificesque pertinent. Populi itaque isti, de quibus loquimur, Barbarij appellantur. Cogitabam igitur si fortè à cocco, quod in magna multitudine colligerent, venderentque negociatoribus Romam eam mercem conuecturis, aut fortè ipsi baphicæ gnari tingerent, *Barbarij* fuerint nuncupati. verùm hæc ariolando. Quare huic meæ coniecturæ addici lectores neque postulo, neque parteis suscepi meo periculo istiusmodi appellationum causas, originesue tradendi:

DE PAESVRIS, AUT *Pesuribus.*

IGnobiles, & obscuri sunt *Pesuri*, ab unoque auctorum omnium Plinio memorari. Latè paterent, an terminis angustis concluderentur æquè ignotum. In nobilissimo illo super *Tagum* ponte ad *Vettonia* oppidum *Alcantaram*, inter cetera prouinciæ *Lusitaniae* municipia, quæ stipem ad pontem conficiendum contulisse memoriæ proditum ibi est, *Pesures* vltimi recensentur. Quo sanè intelligimus, non longè eos inde esse discretos

simulq; emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen à secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione verò pontis huius, cum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

DE TVRDVLIS VETERIBVS.

CONtra autem *Turduli veteres* valde celebres, & parètes omnium *Turdulorū*, qui vltioris Hispaniæ maximam partē suo nomine repleuerūt. Ab ijs enim prodijisse quasi examina *Turdulos*, & in Betica, & iuxta Anā forsitan & *Turdetanos*: indicio est ipsum veterum cognomentum. cum enim veteres isti sint, reliquos omnes recentiores esse oportet. Eorum regionem Plinius à Durio dextrorsus Oceanum versus designat; sinistrorsus verò ex dictis superiori capite, Pessures *Turdulis* subiunctos ab Plinio incolere existimamus. Pomponius, cui in Hispaniæ rebus multum est meritò tribuendū, à Tagi ostio ad Durium eos extendit: Ab ijs inquit, promontorijs ad illam partem, qua recessit, ingens flexus aperitur, in eoq; sunt *Turduli veteres*, *Turdulorumq;* oppida. Amnes autem *Munda* in medium ferè vltimi promontorijs latus effluens, & radices eiusdem abluens Durium.

QUALIS GENS LVSITANI.

EXplicauimus summatim *Lusitaniam* triplici terminorum differentia: à quibusq; populis

populis antè Gothorum illuionem , de quibus postea, possessa olim sit, dictum satis.

Exigit ordo, vt qualis nam fuerit ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidè gentem esse fortem, vt nostra tempora nō præoccupemus. antiqui scriptores non tacuerunt. Diodorus Siculus *omnium Celtiberorū fortissimos esse Lusitanos* asseruit. Quo loco, vt obiter dicamus, aut legendum, *omnium Iberorum*, aut Diodorus *Iberos omnes Celtiberos* appellasse, minus aptè est existimandus. Sed cum statim *Lusitanos* galeam, entemque ferre *Celtiberorum* more dixerit, absque dubio à *Celtiberis* eos separat.

Quare magis placet, vt lectio emendetur, legaturque *Omnium Iberorū*. Ceterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait, *Lusitaniam annis plurimis Romanorum armis oppugnatam*. Fortitudinem quoque arguit constans, ac grauissimum Decimo Bruto Cinnanensium respōsum, quod affert lib. 6. Valerius, neque sine animi quodam exulcerati, & fortè ex inuidia, dolore. *Melius, inquit, sine dubio homines nostri sanguinis hac dixissent, quàm audissent*. Vt sit tamen veritas scriptorem ita cōcludere: Sed illos quidem natura in huius grauitatis vestigia deduxit.

Nec ad fortitudinem non pertinet, quod

idem Valerius titulo *de vafre dictis*, aut *factis* commemorat, non potuisse Sertorium Lusitanos oratione flectere, ne cum vniuersa Romanorum acie vellent confligere, donec vellendis equorum duorum caudis notissimum illud exemplum oculis mirantium obiecit. Vocet Valerius suo libito gentem barbaram, asperam, regi difficilem, his opprobrijs parùm disciplinæ militaris peritos Lusitanos arguerit, imbelleis, aut ignauos animos ijs minimè fuisse eadem illa narratione palam prædicat. Multa Liuius tertia, quarta, & quinta decadibus prælia cum Lusitanis varia fortuna commissa refert. Quamquam suspecta scriptorum Romanorum censei fides meritò possit. Ferè enim eleuant, & attenuant barbarorum, sicuti aiunt, res gestas, suas augèt etiam immodicè, vitio fortasse priorum.

Disertè Strabo Polybiũ notauit libro 3. quòd trecentas Celtiberorum vrbeis in Tiberij Gracchi gratiam subuersas ab illo memoriæ prodiderit. Nam Imperatores, inquit, & rerum gestarum scriptores, vt ornatiora efficiant negotia, ad hoc mentiendi genus feruntur. Antiatem Valerium non semel ipse Liuius perstringit, vt in numero augèdo intemperantem, atque immodicum, & præcipuè circa finem lib. sexti tertię decadis, aded nullus, inquit, mentiendi modus est. Ex quo cum pleraque desumpserit, non mirum si fallat similiter.

Ex.

Expendatur (vt vnum hoc argumentum verbi causa referam) Publij Cornelij Cnei filij Scipionis proprætoris pugna cum Lusitanis, qui deuastata vltiori Hispania onusti præda domum redibant, narrata in initio quinti libri quartæ decadis. eius ipsius verba recensebo.

Prætor hac gesserat Scipio. Idem proprætor Lusitanos, deuastata vltiori prouincia. cum ingenti præda domum redeunteis in ipso itinere aduersus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnavit, numero militum impar, superior alijs. Nam & acie frequenti armatis ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierāt hostes. Huic nocturno itineri tres diurna hora accesserant, nec vlla data quiete labori via prælium exceperat. Itaque principio pugnae vigoris aliquid in corporibus, animusq; fuit. Et turbauerāt primò Romanos, deinde equata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si vi fudisset, ceci dissetq; hosteis, proprætor vouit. Tandem gradum acrius intulere Romani, cessitq; Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. Et cū institissent fugientibus victores, ad xii. millia hostium sunt caesa, capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quattuor. De exercitu Romano septuaginta, & tres amissi.

Cui enim, Liui disertissime suspectum nō sit, in prælio continentium horarum quinque

que incerto euentu, in quo primo turbatos fuisse ais Romanos, deinde paulisper æquatam pugnam, proprætoremque in eo discrimine ludos vouisse Ioui, quod sanè solent ij, qui de victoria desperant, duodecim *Lusitanorū* cecidisse millia, captos quingentos quadraginta, omnes fermè equites; de Romano verò exercitu tantū amissos treis & septuaginta? Aggressus, inquis, est proprætor armatorum frequenti acie longum & impeditum turba pecorum agmen, recenti milite fessos longo itinere, accipimus, vt meritò credantur Romani *Lusitanorum* multa millia cecidisse: Sed in duodecim millium clade solos treis & septuaginta amisisse Romanos, nescio an perluadeas.

Quid enim Romanos turbauit? Quid est post quinque horarū spatium incerto euentu paulisper æquatam fuisse pugnam? Ab hora tertia dici vsq; ad octauam incerto euentu pugnavit Romanus, deinde æquata paulisper pugna est.

Si tam illæsi in prælio erant Romani, si tam, obtusis gladijs, & exhausto vigore *Lusitani*, cur horis continentibus quinque incertus fuit euentus? an nō, quia cædebant, & cædebantur? Quid sibi vult, æquatam fuisse pugnam, nisi eatenus inferiores fuisse Romanos? & persuadebis in tanto discrimine, cum *Lusitanorum* duodecim millia cæsa fuerint,

rint, solos treis & septuaginta de Romano exercitu fuisse amissos?

Sed benè quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia egressos, prædaque lógo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs, & ventosi Tigranis exercitu, sed cū Lusitanis assuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera vsus fuerat Hannibal, non modò in Hispania, sed in ipsa etiam Italia, quique Luci AEmilij Pauli proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cælis vno prælio sex Romanorum millibus, ceteris intra vallum compulsis, ac ægrè castra defendentibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem testatur Livius decadis quartæ lib. 7. Vbi etiam aduertant lectores. quàm religiosè Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret, *ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum perductos memorans.*

Orosius certè L. AEmilium cum vniuerso exercitu casum interijisse dicit lib. 4. cap. 20. de quo alibi diffusius, & cap. 21. Sergium Galbam prætorè à Lusitaniis magno prælio victum, vniuerso exercitu amisso, cum paucis vix elapsum euasisse narrat. Ex qua ignominia cū se postea vlcisci Galba statuisset, Lusitanos, qui citra Tagum habitabant,

tabant, spōtē sua se dedentes ad colloquium vocauit, simulans de eōrum se commodis acturum. Sed circumpositis militibus, inermes, atque incautos per scelus maximū omneis profligauit. *Qua res, inquit Orosius, postea vniuersa Hispania propter Romanorum perfidiam causa maximi tumultus fuit.*

Trium Lusitania ciuitatum conuocato populo, vt scribit Valerius Maximus libro nono titulo de perfidia, nouē millia, in quibus flos iuuetutis consistebat, partim trucidauit, partim vendidit.

Accusauit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra interpositam fidē Lulitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in Diuinatione, quod explicat latiusculē Asconius Pedianus, & Liuij epitome lib. 49. & idem Valerius Max. lib. 8. cap. 1.

Nonagesimum autem ætatis annum agebat Cato, cum Galbā accusauit, teste Liuij, decadis 4. lib. 9.

Ab Orosio nō discedamus. Is ex Claudio narrat, trecētos Lusitanos cū mille Romanis pugnam cōmisisse: in qua septuaginta Lusitani, Romani autem trecēntū viginti ceciderint. Cumq; victores sparsi iam, atque securi abiissent, unusq; ex illis longē à ceteris segregatus maneret, à circumfusiis equitibus pedes ipse est deprehensus: ille tamen vnus eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis vno gladij ictu caput defecuit. Quo facto, ita omneis

omneis metu percussit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptiùs atque ociosus abscederet.

Suppeterent nobis similia fortitudinis exépla, si modestiùs sua extulissent Romani. Nos autem cum rerum nostrarù scriptores alios nō habeamus, ex ijs, siue æquis, siue iniquis cogimur accipere, quantum illis prode de nobis fuit libitum. Nonnumquam tamen veritas excidit imprudentibus.

*A Gallis, & à Lusitanis Romanos per arma gra-
uiter vexatos ait Iulius obsequens capit, deci-
mo quinto de prodigijs, & cap. 40. à Lusita-
nis exercitum Romanum casum. Florus lib. 2.
cap. 17. Tota certaminum moles cum Lusitanis
fuit, & Numantinis, neque immeritò, quippe solis
gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis
perspicuum fit, duces magnum ad victo-
riam afferre momentum: quos cum semper
haberent Romani, non mīrum, si turbam
hominum sine duce inpositam vince-
rent.*

At quoties duces contingebant militaris
rei non ignari, non tantum se iactabant Ro-
mani. Esto iudicium vel Lusitanis Viriatus,
si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, vt idē
scribit Florus, vel Sertorius. Facetus est Iu-
stinus lib. vlt. *In tanta sæculorum ferie nullum illis
dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem
varia victoria Romanos fatigauit. Adeo ferie
quam*

quam hominibus propiora sunt ingenia. Quæso te, Iustine, cur feris quam hominibus propiora dicis nostrorū ingenia? Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerūt? Quid? Romanorum, cū Lusitanos varijs fatigabant victorijs, ingenia dijs credo quam hominib' propiora existimares. Estne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper vt potuerunt nostra detrectasse? Sed de fortitudine isthæc sufficiant.

Mores Strabo, quales suo tempore acceperat, diligenter annotauit; neque tunc quidem malos, neque modò nobis erubescendos. Quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseuerant. Ex ijs exponam aliquos.

Quòd *insidiatores* eos dixit, nemo in peiorem partem accipiat. Militare enim vocabulum est, vt admonuit Iulius Pollux capite 10. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officijs primo. Callidum Hannibalem ex gente Pœnorum, ex nostris duceb'us, Q. Maximum accepimus, facilè cælare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Herminij montis incolas Cæsari insidias parasse ait.

Pugiolateri adheret. Pugionū vsus Hispaniæ antiquissimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad

ad ficas, quibus etiam impuberes antè nimis properum ensium vsum sæpè in suam perniciem, & parentum obitatem armantur.

Vnusquisque plura fert iacula. Callaicorum, & Bracatorum etiam nunc plerique ex plebe id seruant, cum ad agros egrediuntur, bina ferentes iacula, & quidem amentata.

Quidam vtuntur & hastilibus. Transtaganorum mos hic est, etiam pedibus euntium, læceas sanè longas extra urbem gestare. Equitibus habiliores sunt.

Aqua potores. Id ad nostram ætatem etiam magna ex parte durat, præsertim inter nobiles. Certè pueri citra pubertatem abstemiij generatim sunt. Regibus, ac Principibus nostris sollemnis est vini abstinentia.

Ceterùm, *Spartano ritu degere Lusitanos, & Græco more Hecatombas facere, gymnica certamina exercere,* quæque sequuntur, omnia eò pertinent, vt Græcam Lusitanorum originem ostendant. Cetera possunt, qui velint ex ipso Strabone petere.

Leui armatura vti Lusitanos, primo belli ciuilis commentario Cæsar asserit. Grauiorem, & quæ Panoplia vocatur, à Romanis Gallis, atque Germanis accepere. Cetratos pugnare pedites, & Cæsar, Liuius, & Silius, & plerique alij attestantur.

Prosequamur & illam *Callecia* partem, quam annexam Lusitaniæ supra memorauimus,

D

mus,

mus, videlicet *Bracaros* ab vrbe gentis capite nominatos. Vetusto hi nomine *Gronij* dicebantur Pomponio, Plinioque. quamquam in Plinio emédata iam lectio est, & pro *Gronijs* substituti *Grauij*, ex Silio lib. I.

*Quiq, super Grauios lucentes voluit arenas,
Inferna populis referens obliuia Lethes.*

Et libro tertio.

*Et quos nunc Grauios, violato nomine Graium
Oenae misêre domus.*

Plinius quadrifariam partitur, in *Helenos*, *Grauios*, *Leunos*, *Seurbos*. Adhuc minutius Ptolemæus, in *Turdulos*, *Nemetatos*, *Cæletinos*, *Bibalos*, *Limicos*, *Gruios*, quos alij *Grauios*, *Luanos*, *Quarquernos*, *Lubanos*, & *Narbasos*. Sed hæc potius ciuitatum sunt nomina, vt est *Aquis Flauijs* in columna, de qua suo loco. vbi legitur.

CIVITATES. DECEM
AQUIFLAVIENSES.
AOBRIGENS.
BIBALI.
COELERINI.
EQUAESIL
INTERAMICI.
LIMICI.
AEBISOC.
QUARQUERN.
TAMACANI.

Hoc

Hoc est,

Ciuitates decem, Aquistlauienses, Aobrigenses, Bibali, Cælerini, Equasili, Interamici, Limici, AEBisoci, Quarquerni, Tamacani.

Pomponius verò vno nomine *Gronios*, seu potius *Grauios* complexus est. Addit Iustinus *Amphilochos*, Græcæ originis. Strabo *Hellenas*, & *Amphilocos*: & Græcorum sobolis omnia, dixit Plinius. Nam, præter Teucrum, Telamonis filium, quem scribit Iustinus ad Callæciam venisse, & genti nomen dedisse, etiam Diomedes, eò delatus, Tyden urbem condidit, quam propterea *Ætolam* Silius cognominauit, lib. 3.

Ætolaq, Tyde.

Durio vicinos amni, Spartano ritu degere, Strabo de Lusitanis agens, memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis, equis, cestibus, & cursu solitos celebrare; itemque coniugia Græcanico ritu: ut absque dubio græcam hi populi præ se ferant originem.

Liberi patris, atque Olyssis vetustiora sæcula supra memorauimus. Adeò verum est, Græcæ originis multa in Hispania superesse vestigia, ut etiam linguæ complura, & vocabula, & Hellenismi, & pleræque diphtongi, ipsique etiam additi nominibus articuli, eorumque vsus apud nos & sit, & custodiatur. Aliquandò, curiositatis studio, atque animi

causa, otio abusus, siluam collegi vocabulorum ferè quingentorum, cum sua dialecto, nobis ex Græco relictorum. quæ persequi, huius loci nequaquam est.

DE MONTIBVS.

Montes nonnullos habet *Lusitania* : sed, quorum mentio facienda sit, *Cicum*, *Barbarium*, *Iunctum*, *Hermimum*, *Luna montem*, *Tapium*, *Cordibatn*, *Alcobam*, *Murum*, *Maranum*, & *Iureffum*. *Mons Cicus* ab Castro Marino oppido, *Anæque* fluminis exitu incipiens, tamquam *Marianorum montium* appendix, *Algarbij* Regnum secatur, & nonnullis emissis fluminibus, in mare propinquum se condentibus, ad oppidum *Algiazur* cum fluuius eiusdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario superius dictum satis.

Luna montem, nos *Sintria*, ab oppido appellamus efficitque promontorium illud, quod magnū, siue *Olyssipponense* appellant *Geographi*. In cuius summis rupibus templum est Sanctissimæ Dei Matri sacrum, ab indigenis maxima religione cultū, simulq; cœnobium monachorum, ad *S. Hieronymum* vitæ institutum referentium, non tam numero, quàm morū integritate suspiciendum. Ad radices mōtis, in ipso promontorij cacumine, quo in Oceanum præcipitatur, templum olim

olim fuit, Soli, & Lunæ sacrum. Cuius mo-
dò inter littorales arenas ruinæ tantum ex-
tant, & cippi aliquot inscripti, superstitiones
antiquæ indices,

Vnus sic habet.

SOLI. ET. LVNAE
CEST. ACIDIYS
PERENNIS
LEG. AVG.
PROPR. PROV.
LVSITANIAE

Hoc est,

*Soli, & Luna Cestius Acidius Perennis Legatus
Augustalis Proprator provincia Lusitania.*

Alter autem sic.

SOLI. ATERNO. LVNÆ
PRO. ATERNITATE. IMPERII
ET SALVTE. IMP. CAI., SEPTIMI. SEVERI
ET. IMP. AVG. CÆS. M. AVRELI. ANTONINI
AVG. PII

..... CÆS.
ET. IVLIAE. AVG. MATRIS. CÆS.
DRVSVS. VALERIYS. CÆLIANVS
VIATI. VSI.... AVGVSTORVM
CVMV... SVALE.... NI.... SVA
ET. Q. IVLIVS. SATVR. QVAL....
ET. ANTONIVS.....

D 3

Hoc

Hoc est,

*Soli aeterno, Luna, pro aeternitate imperij, &
 salute Imp. Caf. Septimij Seueri, Augusti Pij, &
 Imp. Caf. M. Aurelij Antonini Augusti Pij . . . . .
 . . . . . Caesaris, & Iulia Augusta, Matris Caesaris,
 Drusus Valerius Calianus . . . . .
 . . . & Q. Iulius Saturninus, & Antoninus . . . . .
 . . . . .*

Est ibi præterea ingens alius cippus, qui
 habet supra triginta lineas, littera minutio-
 re. verum iniuria temporis, & aspergine ma-
 ris in tantam scabritiem deuenit, vt in vna-
 quaque linea vix litteræ quatuor agnoscan-
 tur. Atque hic est locus in quo, qui sacrosan-
 ctæ vetustatis inscriptiones typis in Germa-
 nia edendas curauerunt, erutas fuisse aiunt
 quadratas columnas tres, in quarum vna va-
 tadinium Sibyllæ contineri asserunt.

VOLVENTVR SAXA LITTERIS ET ORDINE RECTIS.

Quod vaticinium ego fictum existimo,
 & tres illas quadratas columnas tres esse cip-
 pos, quos dixi, sunt enim ingentes. Valen-
 tinum verò Moranum, fabulæ assertorem,
 virum bonum, negotiatorem splendidum,
 litterarum tamen Latinarum rudem fuisse
 accepi, vt facile fuerit ab impostore quo-
 dam decipi, & nouæ rei admiratione in-
 ductum

ductū suspicor voluisse Germanos suos participare.

*DE MONTE TAGRO,
sive Iuncto.*

T*Agrum* montem, in quo equæ vento concipiunt, Olyssipponi vicinum Varro asserit. *In futura*, inquit, *res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quòd in Lusitania ad Oceanum, in ea regione, ubi est oppidum Olyssippo, monte Tagro, quædã è vento, certo tempore, concipiunt equæ.* Non disputo de conceptu ex vento, re nobis modò incomperta. Sed, quod ad institutum meum attinet, mouet mihi scrupuli nescio quid, similitudo *Tagri*, & *Tagi*, hoc est montis, & fluuij.

Subdubitaui sæpè, referendum ne esset, quod de monte ait, ad amnem, vt pro *Tagro* môte, amne *Tago* substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius, qui Circa Olyssipponem oppidum, & *Tagum* amnem, dixit: & Iustinus, In *Lusitania*, iuxta fluuium *Tagum*. Sed duæ res impedimento sunt: altera, quod nõ benè diceretur, equas concipere amne *Tago*: altera Columellæ verba montem quoque nominantis, tametsi sacrum, nõ *Tagrum*. Verùm, cùm id à Varrone acceperit, ad illius lectionem reuocandus vtique est. Quod si quis opinatur etiam apud Varronem legendum,

dum, *Monte sacro*, non repugnarem, si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in *Calabria* esse nouimus ex Iustino. Sacrum & in *Lusitania*, qui eiusdē nominis efficit promontorium. Sed horum vterque longissimè ab Olysiptone distat, cum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem eius immutare: neque temerè in notæ eius auctoribus id faciendum censeo.

Nam, quòd Plinius, & Iustinus, *iuxta amnem Tagum*, dixere, non tollit, in monte, qui iuxta ipsum amnem sit, idem etiam fieri, ut verè dixerint hi, *iuxta amnem*, & illi, *In monte*. Ceterum montem hunc eum esse, quem *Iunatun* adcolæ vocant, contiguumque illi *Albardum*, videtur liquere, ex equiferorum inibi passim multitudine per montem; cum solitariè, tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, sed firma. Soliditas vngularum siccissima, pernecitas mirabilis. Quare capti, ac domiti, ad perferendos labores, tam sarcinæ, quàm itineris, ceteris duritia, videlicet rupibus assueti, longè præstant,

Sed, quamquam de conceptu ex vento disputandū à me negavi, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percunctanti, mihi indicatum est. Diuerti ab hinc septennium apud colonum agri Beneuentani, iuxta Tagum:

gum: & cum ab illo quærerem, ecquid de huiuscemodi conceptu, aut sciret ipse, aut ab alijs auditum meminisset, respondit, neque se, neque vicinos, qui equarias haberent, de ea umquam re fuisse sollicitos.

Tantum, ut equire feminas animaduertent, admitti eas curare. Sed tamen, cum pulchram equam haberet, cuperetq; benè vendibilem in proximas nundinas efficere, ante hinnitum, in Insula, quæ in medio Tago est, solam inclusisse, ut abundantia pabuli saginaretur. Inuisam post menses duos reperisse gravidâ, miratumque, eò quod illuc nunquam accessisset admissarius, euentum expectasse. Septem ferè iam menses, cum tulisset vterum, enixa nõ quidem animal, sed concreti sanguinis informem materiam, abortumque suspicatum.

De hac equarum genitura aliud noui nihil. miror tamen, ut Virgilium, Siliumq; libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, esse veram asseuerantem, Columellæ habitam pro notissima, Plinium cõltare testatum, nec vno id loco referentem. Verùm id inter se agitent phyfici. Nos ad susceptâ materiam reuertamur.

DE MONTE HERMINIO.

HErminium montem & olim in epistola ad Emmanuelem Sotam, Arruncensis
D 5 castri

castripræfectum, virum nobilem, & eruditum, & post ad Ioannem Vasæum, ostendicum esse, in quo *Alacriportus ciuitas*, *Aruncis*, *Alacretum*, *Maruanum*, aliaque oppida non contemnenda sita sunt. Ad cuius radices extant adhuc *Meidubriga* vrbis ruinæ, non procul à Maruano Castro, cuiusque editissimum culmen supra dirutam urbem, etiam dum veterem appellationem retinet. *Herminius* enim *mons* vocatur.

Ipsa etiam destructa ciuitas à monte, cui subiecta est, *Herminia* vulgò dicitur, siue, vt Lusitanè loquar, *Haraminia*. Supersunt tota illa inter montes conualle, hîc turres, illic super fluuium pontes, hîc ædium nobilium strata pauimenta, etiam Asarotica, illic ductus aquæ fontanæ, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentia manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, auriq; vt indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, vt non immeritò *Meidubrigenses Plumbarios* Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiâ primùm ex ipso seruato ad hanc diem montis nomine, conspectisque inter ruinas sepultæ vrbis vestigijs. Deinde ex collatis Hirtij, aut Oppij verbis in commentario belli Alexandrini, qui est ciuiliū bellorum quartus, vbi refertur Cassius Longinus *Meidubrigam* oppidum, *montemq;* *Herminium*, quo *Meidubrigen-*

gentes confugerant, expugnasse. Eamque mihi opinionem confirmavit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Olysippone Emeritam positis itineribus. Quorum in tertio *Meidubriga* lxxiiii. M. pass. distat ab Emerita, hoc est Hispanicis leucis sedecim. Tot enim modò numerantur. Sic: *Post Meidubrigam, ad septem Aras, ubi nunc Alacretum est oppidum, M. pass. xiiii. Plagiaria. M. p. xx. Emerita M. p. xxx.* In secundo autem sic: *Post septem Aras. Budua. M. p. xii.* Eratque Budua ferè M. p. xii. ab eo loco, ubi nunc oppidum est Campi Maioris, extatque eo loco fanum Virginis matris, ad *Botouam* appellatum, videlicet *Budua* nominis in *Betoua* nomen, facili ex cognatione litterarum deprauatione: *A Budua verò Plagiaria. M. p. vii.* Inde *Emerita. M. p. xxx.* Hoc ita explicandum censui, ut ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquiescat lectoris animus, nec titubet de *Hermínio* monte, ac *Meidubriga* à me modò expositis, cum paulò post non parum inde remotiorem montem *Hermínium* quoque esse ostendero.

Aio igitur, nominatum, ac celebrem tota Lusitania *Stella* montem, multis oppidis frequentem, multorum fluuiorum patrem, & ubi niues delicuere, ob pabuli abundantiam, maximè pecorosum, *Hermínium* quoque esse, neque obstare inter modò expositum, &

hunc

hunc *Stellam* sine continuis montibus longiusculum interuallum.

Quod autem *Stellæ* mons *Herminius* vocatus quoque sit, patebit ex libris testamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum cœnobij Canoniorum sanctæ Crucis Conimbricensis,

In quarta igitur parte libri testamentorū, instrumēto primo, Comes Héricus, & Regina Thersalia, Alfonsi Henrici primi Portugaliz regis parentes ita loquuntur: *Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine Sancto Romano, quæ est sita iuxta Senam, sub monte Hermeno.* Valdè vero notum est, *Senam* oppidū, oppidumq; *Sanctum Romanum*, sub *Stella* monte esse, non longè ab insigni oppido, à *Cabia Iuliani* dicto, & lanificio celebri, de quo aliàs.

Instrumento octauo eiusdem libri, ubi agitur de hereditate *Anfedi*, habetur sic: *Ego Anfedus de medietate totius nostre hereditatis, quā habemus in villa Lagaris in territorio Sene, sub monte Hermeno,*

Instrumento decimotertio, de hereditate *Ioannis Garziæ*: *De nostra terra, quam habemus in territorio Sene, sub monte Hermeno, in loco, qui dicitur Affamassa,*

Instrumento quintodecimo, de Sancta Maria de Mesquida. *Et est, inquit, sita sub monte Hermeno, in partibus Sene,*

Instrumento duo de vigesimo, de hereditate

tate Pelagij Ariei, sic: *De tota illa hereditate, quam habemus in villa Sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa, subtus monte Concieiro.* Vbi aduertendum, *Sanctum Romanum* oppidum, & *vicum Assamassam* sub monte Hermeno prius dicta, modo sub monte Concieiro collocari: Videlicet, quia *Concierus Herminij* pars sit, peculiari nomine *Sancto Romano*, & *Assamasse* immineris.

Instrumento vndetrigesimo, de hereditate Sancier Vermuizij, sic est: *De tota illa mea hereditate, quam habeo in villa Pallacios, territorio Sena, sub monte Hermeno.*

In secunda verò parte libri venditionum, instrumento primo, de hereditate Menendi Pelagij, ita legitur: *In villa, quam vocant Lagates subtus montem Hermenum, in territorio de Sena.*

Instrumento septimo, itemque duodecimo: *In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, sub monte Hermeno, discurrente flumio Aluia.* Et aliàs sæpe.

Semperque hic mons *Hermenus* vocatur, non autem *Stella*, quasi nomen hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui, à pastoribus inditum, argumento *Stellæ*, in summitate cuiusdam rupis ab natura effigiatae.

Hermenij montis incolas à Cæsare Lusitaniam prouinciam post præturam vrbis adempto expugnatos, ad hunc modum scribit
Dion,

Dion, sub libri trigessimiseptimi finem. Cuius verba, quāta potui fide, ex Græco ita verti: Hoc eodem tempore Faustus Sylla filius, agonem monomachia pro patre fecit, & populum pulico conuiuio excepit, & lauacra, atque oleum gratis præbuit. Et hæc quidem in vrbe facta sunt. Caesar autem post praturam, Lusitania imperium accepit. Cumq̃, potuisset latrocinia, qua semper apud illos erant, tollere sine magno quopiam labore, otium habere noluit. Etenim, gloria cupidus, & Pompeio, alijsq̃, qui ante ipsum multum potuerant, inuidens, nihil paruum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam & ipse tunc posse efficere, consulq̃ statim decerni, & opera ingentia edere. Cum propter alia, tum quia in Gadibus, quando questuram gessit, somnium viderat, quasi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna se potentia esse futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo suspensam videns, suspirauit, & conquestus est, quod nullum adhuc ipse opus magnum fecisset.

Ex eo igitur tempore, cum liceret illi pacem habere, vt dixi, ad montem Herminium versus est. Iussitq̃, incolas eius in campestria ad habitandum transire, prætextu quidem, ne à munitis locis prodeuntes latrocina rentur; re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquam facturos, atque ex hoc belli occasionem caperet. Quod & factum est. Eos igitur ad arma venire compulit. Verum, cum finitimorum quidam veriti ne etiam in ipsos impe-

impe-

impetum faceret, filios, & vxores, & alia, quæ charta, ac pretiosa habebant, vltra Doriū clam exportarent, interim dum hoc faciebant, ipse ciuitates illorum occupauit. Et post hac certamine congressus cum ipsis est, obijcientibusq; armenta sua, ac greges, vt in Romanos ad prædam pecorum dissipatos incurrerent, exercitum transmisit illosq; adortus deuicit. Inter hac, cum cognouisset eos, qui Herminum montem habitabant, abscessisse, & sibi reuerenti insidiaturos, tunc quidem aliud se contulit, rursus verò exercitum in eos duxit, & cum praualuisset, ipsos ad Oceanum vsque fugientes, insecutus est. Postea verò quàm illi continentem relinquentes, in insulam quandam traiecere, cum ipse naues non haberet, circa regionem mansit, compactuq; ratibus: partem quandam exercitus aduersus eos misit, multos tamen ibi amisit. Etenim terram quandam è regione insula existentem cum aduertisset militum illorum præfectus, eosq; illuc adduxisset perinde ac pedibus transituros, ipse postea, aestus reciprocantis vi coactus, & subductus est, & illos deseruit. Ex illis autem alij quidam egregie se vlti occubuerunt. Publius vero Scænius solus relictus, & scuto priuatus, adhuc multis vulneribus saucijs, in aquam desiliit, ac demum enatauit. Atq; hac quidem tunc sic euenere. Postea verò Caesar, à Gadibus accersitis nauigijs, in insulam cum toto exercitu transiit, ipsosq; rei frumentaria penuria laborantes sine pugna ad deditiōem compulit. Atque inde, cum ad Brigantium,

Calla-

Callacia ciuitatem praternauigasset, recto nauigiorum cursu, illos, qui nondum ad id tempus classem viderant, exterruit, ac in potestatem redegit.

Hoc, quod hîc narrat Dion, Cæsarem finitimorum Herminij ciuitates inuasisse, cû eo congruit, quod ait Suetonius, *Lusitanorum illum quadam oppida hostiliter diripuisse, quamquam neque imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacere.* Sed quænam Herminij pars hinc intelligetur, mihi nondum satis liquet. nam ex pecorum gregibus, & armementis, quæ Romanis incolæ, separandi exercitus gratia, obijciebât, videtur significari Stellæ mons, vt ante dixi, pecorosus: quamquam pars illa vergês ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

Vxorum, filiorum, aliarumque rerum in pretio habitarum exportatio vltra Durium ad Stellæ montem Durio propinquiorem, videtur pertinere. Rursus fuga Herminienfium, & Cæsaris insecutio vsque ad Oceanum, exposito priori loco, monti magis cõueniant. Sed quærendum vtrobique, quænam insula ista fuerit terræ contigua, ad quam siue pedibus, siue natatu, profugi transire potuerint, ad quam similiter & milites trajcere tentarint?

Non fuisse Londobrin, cuius meminit Ptolemæus, (Berlengam modo dicimus) indicio est distantia à continente non modica.

Et,

Et, cum alia iuxta *Lusitania* totius littus nulla nostro æuo extet, hæc, de qua Dion loquitur, vel incumbenti violentius mari abrasa, deletaque est, vel certè pæninsula illa oppidi *Penisci* iuxta *Atouguiam*, erit intelligenda. Nam etiam nunc alueo quingentis passibus lato à cōtinenti seiungitur, qui pedibus æstæ cedente transitur, redeunte verò insula planè fit, neque adiri vado potest. Et fortè illo sæculo fuerit aliquanto maior.

Certè non importuosum esse locum, vt eò Cæsaris classis appellere, & in salvo esse potuerit, Piratæ nouère. Qua vna ex causa Ludouicus Athaidius, tractus eius toparcha, vir dignus, de quo sermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expositis illius oræ periculis, institit, vt liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omniq; ad arcendos piratas necessaria supellectile munitissimum extruere. cuius huiusmodi inscriptionem præfixit:

Securitati & Memoria

*Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pij. Fel. inuicti. fil.
Ioannes. III. Lusitan. Rex. pius. fel. inuictus
Castrum cū propugnaculis. ad oppidi munimentum
Atq; ad arcendos ab ora maritima Piratas
Petente; & curante*

E

Domit

Domino Ludouico Athaidio

Limitis Atougiacitoparcha

Eamq; rem, ne in historia vrbium postea repeteremus, hic oblata occasione, visum est nō prætermittere. Epigramma quoq; in tanti viri memoriam hoc, qualecumque est, ipsi fecimus.

Hac infestaprimus, Pradones sapè marini

Quisaciebatis littora, quiq; mare;

Ite aliò posthac, longeq; faceßite portu:

Longè hic per vastum velificate salum.

Donec Athaidius nostram tutabitur oram,

Stabit & hac moles pulchra, superba minax;

Piratis nullas datur binc auertere preda:

Nil rapere hac vobis in regione licet.

Ac de Herminio fatis iam multa.

DE TAPIAEO MONTE.

Tapiaei montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam nō legi, inueni tamen in vita sancti Martini, Sauriensis presbyteri, scripta à Saluiano alumno eius familiari. Eam reperi in libro testamentorum, venditionumque Cœnobij Canoniconum sanctæ Crucis Conimbrincensis, charta quadragesima sexta. Quod adnotare volui, ut memoriam sancti viri, quæ interciderat, renouarem. Quam aliquando spero me editurum, iisdè quibus scripta est, verbis vt lectori ma-

ri ma-

ri maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi.
 Quod ad rē facit, de qua agimus, scriptor il-
 le, qualis qualis est, cū oppidū Saurium iuxta
 decursum Anxi fluminis in Mundam laben-
 tis pænè superflua curiositate describit, ita
 ait: *Ab vrbe Colimbrianorum decimo octauo Au-*
strum versus distat milliario. Ad Orientem sunt Ta-
piæ montis saxosa cacumina. Et alia, quę sequun-
 tur. Ex quibus patet Tapiæum montem esse,
 quem Ansidianum ab oppido nominamus,
 & inter Rapaciale, & Palumbare oppida ex-
 currit, quique à Thomario Conimbricam
 euntibus saxoso nimis itinere perquā mole-
 stus est. Quod nos in carmine ad Eupū Scin-
 tillam testati ita sumus.

*Sic erepta uicinia lapidosè superbum
 Ansidiane, tuum, sic per sine sole molestos
 Anfractus Tapiæ tuos, vergente senectæ
 Aeger anhelauit.*

Summum montis iugum supra Rapaciale
 oppidum, adhuc, ut ab indigenis didici, por-
 tus Tapiæus dicitur.

DE MONTE CORDUBA.

Corduba mons in Portuensi diœcesi nomen
 adhuc vulgò retinet, nisi quod rusti-
 corum inscitia, primùm concisè montem
 Corduam cœpit appellare, postea deprava-
 tius, montem Coruam. De quo, & de Basili-

cis in eo Saluatoris, ac sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus, ac historia sancti Rodesindi Episcopi, & confessoris, quam etiam aliquando, Deo bene iuvante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

DE ALCOBA MONTE.

Alcobamons ex Conimbrincensi diœcesi, per Vifensem protensus, in Lamecensi, Muro monti coniungitur, nulla re alia magis clarus, quàm insigni Virginis Arocensium parthenone, & fluvijs nobiliũ piscium troctarũ, Lampetrarum, alosarumque, præter alia vulgata genera, feracissimis. Quorum tamen alij in Mundam, alij in Væccam, in Durium alij se condentes, suorum nominum interitu, dant incrementũ alueis alienis.

DE MONTIBVS, MARANO.

Iureffo, Suaio, & Muro.

Maranum, Iureffum, & Murum, adde, si placeat Suaium, ob id tantũ referendos putauĩ, quia Bracarorum prouinciã, ita mediam secant, vt pars, quæ ab ijs tendit ad mare, Interduriominia vocetur. De cuius regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac salubritate.

lubritate extat opusculum lectione minimè indignum. Altera verò pars, quæ vltra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem versus adscendit, Transmontana vulgò appellatur.

Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui: cuius Florus, & Orosius meminere. Ptolemæus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo supra Pompelonem, Cantabrorum urbem, per Victoriam, eiusdem gentis ciuitatem, & Geminos Astures latè excurrit, donec in duo diuisus cornua, altero Callaicū petit Oceanum, & Nerium promontorium, altero in meridiem flexus, Bracaros, yti dictum est, dissecat iuxta aquas

Flauias Lusitanam ingressus ditionem,

ac varijs subinde locis nomina

quoque varia fortitur.

Finis Libri primi.

E 3

L. AN-

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATI-
BUS LUSITANIAE

LIBER SECVNDVS.

DE FLVMINIBVS

VLTIIS fluminibus irrigatur *Lusitania*. Id silentio non præterijt Strabo. *Regio*, inquit, *de qua loquimur, felix est, & annibvs magnis, ac parvis irrigua*. Qui omnes ab oriente pariter disiuncti à Tago sunt, & maiori ex parte nauigabiles, atque *Ana, Tagi, Munda, Vacca, Durij, Aui, Limia, ac Minij* tanta claritas est, vt in eis explicandis operam insumere superfluum videatur. Sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opinor, non iniucunda sunt futura. Veluti *Ana*, tanto flumini, cuniculis setotum condere non semel, alicubi interstitio quadraginta millium passuum, rursusque impetu maiori renasci. Potu eius ac pastu, ingentia naturæ vi adeò grandescere pecudes, vt *Ananis* armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Cum q̃; piscosissimus *amanis* sit, pisces tamen eius nō
tama

tam iucunditate saporis, quàm proceritate commendantur.

Myrtilin vsque à mari subeunt alosæ, & lampetræ, siue mustellas eas, siue fluuiales murænas magis conueniat appellare, vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio, notata Vedij Pollionis immanitate, qui dānata mancipia viuarijs earum immergebat, vt murænarum suctu paullatim absumerentur. Et quidem lampetras Septimium intellexisse, indicant verba, quæ subdit: *Terrena bestia, exedentula, exungues, & excornes*. Marinæ siquidem murænæ, vt neque terrenæ bestiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ sunt, verùm dentatæ etiam eminentiùs. Subeunt & Anam sub Idus Martias vsque ad iam adultam æstatem, Asturiones iusta magnitudine, sed rarò maiores, quàm vt binumulum onerent clitellarium.

DISQVISITIO DE PISCIBUS *Asturione.*

Peto verò à lectoribus hanc veniam, vt isto nouitio excellentis piscis nomine hic me vsum non indignentur, quando medicorum, quorum maximè interest, & eruditorum qui de piscibus scripserunt, concertatio adhuc finem non reperit, & dissidentium mutuò sententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquiescunt.

Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur, Paulus Iouius *Silurum* esse existimat. Et sanè sunt nō pauca quæ fidem videntur facere, si è diuerso nō essent alia, quæ manifestè abrogarent. Nam cum *Asturionem* fateatur, maleficum neque esse, neque esse posse, quia dentibus omninò careat, sic ab natura formatus, quoniam piscibus non alatur, hoc vno argumento, suā de *Siluro* opinionem tueri non poterit.

Nam *Silurus* maleficus est, & vt scribit Plinius lib. nono, capite decimo quinto, *grassatur vbicumq; est, omne animal appetens, & equos innatantes saepe demergens.* Ad hæc, hamo prehensus, morſu durissimi dentis sæpè hamū frangit, vt in nono hystoriæ animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles, quibus nihil alieniùs ab *Asturione* commemorari potest.

Præterea eodem loco Aristoteles *Silurū* fluuiatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Cum enim de Thynnorum magnitudine esset locutus, *Sunt, inquit, & in quibusdam annibus non minores, Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Pado.* Et capite decimosexto: *Fluuiatiliam, Silurus canicula exortu sideratur.* Libro quoque trigesimo secundo, capite decimo: *Siluri fluuiatili, qui, & alibi quàm in Nilo nascitur carnes imposita, &c.*

Strabo

Strabo etiam libro decimosextimo, Siluris abundare Nilum ostendit. Quod si quis, propter Plinij verba postremò à me posita, Siluri fluuiatilis, idè dictum existimet, quia sint & marini, qui tamen amnes adscendant, tùm alios, tùm etià Nilum, id Strabo de Nilo còstanter negat, Aristobuli auctoritate lib. decimoquinto. *Tradit etiam, inquit, Aristobulus, nullum ex marinis piscibus in Nilum recurrere, prater alosam, & mugilem, & delphinum, propter crocodilos.* De Siluro tamquam Nili indigena nihil dixit.

Fluuiatilis ergò est. Asturiones verò pelagici, nisi quod pinguioris pabuli gratia, dulces petunt aquas, quibus & pinguescunt, & saluginis deposita tristitia in obsonijs longè suauiores gustui efficiuntur.

Gulielmus Rondeletius, laborioso, & docto, de piscibus edito volumine, qui nunc Asturio est, Acipenserem Latinis fuisse contendit, Dorioni Græco auctori Oniscon dictum, Galaxiam Galeno. Sed quid respondit Plinio? qui libro nono, capite decimosextimo ait: *Apud antiquos piscium nobilissimus habitus Acipenser, vnus omnium squamis ad os versis contra aquam nanda meat.* Nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cum sit rarus inuentu, quidam eum Elopem vocant.

Quid etiam Plutarcho? qui in libro de industria animalium, cum dixisset pisces omnes

nes cauere, ne ventus à tergo incūbens squamas furrigat, cieatque, addidit: *Hoc igitur commune piscium est omnium, Acipensere tantum excepto, secundum ventos, & fluctus meat hic, squama vulsionem veritus, vt quarum commissuras ad os versas habet. Vbi enim squamæ in Asturione? vt de conuersis ad os fileam.*

Nam, quod Rondeletius litē se diremisſe autumat, respondens, dictum esse hoc, ab ijs, qui Acipenserem eundem esse cum Elope existimarint, equidem probare nō possum. Piscem hunc, cui Asturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat. Plutarchum prætereamus. Non nosse, verisimile non videtur, cum esset omnium marium indigena, & annium fere omnium in Romano orbe, tūm verò in ipsa Italia hospes assiduus. Si norat, & is Acipenser erat, qui poterat, squamas eum non habere, ignorare? Quomodo ergò Acipenseri, non modo squamas, verūm ad os versas attribuit? Videlicet dormiens litteris ista mandabat. Non norat fortasse, quoniam rarus inuentu esset. Ita certē Acipenser. Admodum enim rarò capi, etiā in libro de fato Cicero testis est, vt asserit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuisse Acipenserem indicāt ipsiusmet verba. *Etenim cum allatum ad Scipionem dixisset,*

Raro.

Rarò, inquit, admodum capitur, sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. Et Plutarchus ipso in libro de Anthia sacro pisce apud Homerum, *Eratosthenes, inquit, Auratā videtur, Pernicemq; supercilio flauente, sacrumq; dicere. Multi Acipenserem. Nam & hic rarus est, & agrè capitur. Conspicitur autem circa Pamphyliam sæpè.* Martialis quoque rarum dicit:

Ad Palatinas Acipensem mittite mensas:

Ambrosias ornent munera rara dapas,

Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni vel etiam Maritimi credat, rarò capi eum piscem, qui Pado, qui Tiberi, ut nihil amplius dicam, tam familiaris sit? Acipenser autem non tantum rarus admodum, sed etiam omninò peregrinus.

In Halicutico dixit Ovidius.

Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis.

Sed dolendum, quoniā in hoc versu fragmentum eius libelli nos destituit. Fortè enim de Acipésere plenius instrueremur. Illud tamen satis est, peregrinum vocasse piscem, ut ea peregrinitatis appellatio Asturioni conuenire nullo modo queat, pisci perquam domestico.

Caret squamis Acipésere, inquit Rondeletius. Hoc nunquam euincet per Plinium, neque per Nigidium Figulum, naturalium rerum maximum indagatorem, ut eum honoris causa vocat apud Macrobiū Serenus Sam-

Sammonicus, neque per Plutarchum, neque per Macrobiū, ipsumque Serenū, quī in Seueri principis conuiuiō Acipenserem crebrò esitarit, & quæ de squamis ad os versis à Plinio dicta sunt, vera esse ex Nigidio confirmarit.

At ex Archestrati sententia, Athenæo referente, Galeus Rhodius idem est cum eo, qui apud Romanos cum tibijs, & coronis, coronatisque ministris cœnis inferebatur, vocareturque Acipenser. sit ita sanè. Sed ostendendum erat Rondeletio, Asturionem Galeum esse Rhodium, eumque esse, qui tanta pompa ad mensas deueniret. Quod ille non facit. Immo ille ipse Galeus Rhodius, potius idem esse cum Elope videtur. Nam Elopè, quem in profundo tantum Pamphylia mari pasci, nec nisi rarò, ac vix capi, aiunt Columella, & Aelianus. Rhodium quoque esse ostendit ex Varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto, vt Galeus Rhodius, & elops Rhodius idem piscis sit, Romanis dictus Acipenser.

Vnde & Plinius Acipenserem, quosdam vocasse Elopè dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, vt refert Athenæus.

Theodorus Gaza, homo non minus Latine, quàm Græcè eruditus, quique Græca nomina semper latine quoad fieri poterat, reddere conatus est, apud Aristotelem de historia

Historia animalium libro secundo, capite decimo tertio, Elopem Acipenserem transtulit. De branchijs enim piscium agens Aristoteles, ita scribit: *Alijs bina vtrunque, altera simplices, altera duplices, vt congro, & sacro, alijs quaterna vtrunque simplices, vt Acipenseri, dentici, murena, anguilla.* Quod si certi essemus, eundem cum Elope esse Acipenseré, vt vertit Theodorus, & multi dixere Græcorum; hæc una quaternarum branchiarum nota satis nobis erat ad excludendum ab Acipenseri nomine Asturionem.

Etenim pro ea mole, tam exiguae, simplices, & operte illi Branchiæ sunt, vt branchijs carere sit potius existimandus. Naribus autem refrigeratur, & quam haustu collegit aquam, eam illo semper patentis proni oris foramine reijcit. Verùm sitne idem Elops Rhodius, vel Rhodius, vel Pamphylus, siue Galeus Rhodius cum Acipensere, viderint Græci. Certè tam Elops quam Acipenser peregrini sunt. Ouidius in superius citato libello, sic ait.

Et pretiosus Elops nostris incognitus vndis,

Tuq; peregrinus Acipenser nobilis vndis.

Quibus Ouidij carminibus adductus Plinius in fine libri trigesimali secundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenserem existimassent, cum diuerli sint, licet & hic, & ille peregrinus.

Asturion

Asturio autem, vt antè dictum est, in omnibus Romani orbis fluminibus, paullò tamen maioribus, atq; in Pado, ipsoq; Tiberi tam frequens est, vt parum còsiderati fuerit hominis. quæ de Acipensere, siue Elope dicta sunt, Asturioni tribuere, & Nigidiũ, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illisque minores, doctos tamè, & antiquos, tam pueriliter esse alucinosos existimare.

Acipenser igitur, sit, si placet, cartilagineus, sit triangulari corpore, vt eum contendit esse Rondeletius, dummodò sit paruus, vt ait Arhenæus, dummodò peregrinus, nec alibi, quàm in Pamphylia, vel in Rhodio mari, & rarò, ac vix captus. Asturio certè vulgatissimus piscis esse nõ potest. Atque hæc responsa sint Rondeletio.

Hermolaus Barbarus, nobilium studiorum gloria insignis, à Paulo Cortesio sententiam rogatus, per epistolam respondit, Asturionem antiquitùs Hyccã fuisse Athenæi testimonio, hac adductus coniectura, quòd Hycca porculũ significet, & Asturio, præsertim adhuc paruus porcellerus ab Italii nominetur, à porco, vel porcuto sanè per diminutionem factò nomine. Cuius opinionem Sanctus iuvat Ambrosius, in Dominica passione, cum dicit: *Gutto, siue gulo porcellum amat, vt comedat.* Et in Hexamero, *Judaos marinis porcis vesci, dicit, cum terrestribus absti-*

abstineant. Quæ coniectura non tam frigida est, quàm eam Iouius existimauit. Si tamen frigida videatur, calefaciamus nos & verbis Isidori, scriptoris neque externi, neque tamquam ignobilis contemnendi. Is Etymologiarum libro decimo secundo, capite de piscibus, disertè, & sine vlla ambiguitate, Asturionem modò Italis vocatum, ita describit: *Porci marini, qui vulgò vocantur Suilli, quòd, dum escam querunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.* Non potuit neque planius, neque euidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, sub mēto circa guttur foramen, magis quàm os, dentes autem nullos, neque maxillas. Quare dum pascitur rostrum limo, soloque aluei, vt immergat, necesse est, nihil alioqui comprehensurus. Eoque fit, vt cum pascitur, limireuolutio è fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis eo loci faciat piscatoribus. Benè igitur piscem nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes vtimur. Suillos enim appellamus, siue, vt merè Lusitanè dicam, *Soilhos.*

Quòd si de Isidori fide dubitabunt, quibus is auctor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onilco, Galazia, & Acipenser sententias, ne videatur absurdum, si etiam

etiam nos scrupulum doctis iniiciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones non ineptè videri queant. Ex Niliacis piscibus, à Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus, ex eo vtique dictus, quòd oblongum, atque acutum rostrum habeat. Talia verò esse Asturionum rostra, indubitatum: nec minus certum, frequentem in Nilo esse capturam.

In Danubio quoque, ac Borysthene, pisciscapitur, cuius ita meminit Plinius libro nono capite decimo quinto: *Et in Danubio, mari extrahitur Porculus marino similimus, & in Borysthene memoratur præcipua magnitudo, nullis ossibus, spinisue interstitis, carne prædulci.* Emendat eum locum Gelenius, & pro, *Mari extrahitur*, reponit *Mario extrahitur*, vt hic piscis ossibus, ac spinis carens, Mario vocetur. Emendandi occasionem sumpsit partim ex eo, quòd, cum illic fluitatici pisces referantur, marino locus esse non videbatur, partim, quòd hunc Itali, quibus ob falsamenta notus est, Moronem adhuc semilatino appellent nomine. Iouius inter falsamenta prædura valdeq; rubentia ignoti sibi piscis frustra, Moronem vocat. Sed enim, si tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Plinium innominatum reliquisse, signa autem dedisse maximæ cum marino Porculo similitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Borystho-

rylthene, verùm à mari extrahi. A mari
 enim tractus, Danubium, ac Borysthenem
 subit. Vtro autem modo legamus, non mul-
 tum refert, nisi quòd Gelenij lectio blan-
 diore est, Mari extrahitur, pro trahitur ex
 mari, & paulò coactior. Quamquam nec sic
 tota periodus mihi non suspecta est. Desi-
 dero enim Plinianæ dictionis iuncturam, &
 còcinnitatem, quæ languida, ac dissoluta hic
 videtur. Quare donec alius me felicius locû
 emendet, ego ita legerem. *Et in Danubio Ma-
 rio extrahitur, Porculo marino simillimus, & in Bo-
 rylthene. Memoratur præcipuè magnitudo nullis of-
 sibus spinisue interstitis, carne prædulci.* Hoc vide-
 licet sensu: præcipuè memorari in eo pisce
 magnitudinem sine ossibus sine spinis in-
 terstitis, carne autẽ prædulci. Ceterum hunc
 piscem, siue innominatum, siue Marionem
 dictum, Hermolaus in Corollario capite de
 Homotaricho, Antacæum existimat, sorti-
 tum nomen hoc ab amne, qui in Mæotin ex
 regione Antacarum influit. Eos pisces Del-
 phinibus magnitudine pares lib. 17. Strabo
 asserit. Herodotus autem libro quarto de
 Borysthenē agens, magnitudine cetaceos,
 spinis carentes, & ad Salsuram dicit opti-
 mos. Atqui à Borysthenē, Phasi, & Tanai,
 salsamenta, ex Asturionum ovis salitis, Ca-
 uiaria vulgò dicta, & ex dorsuali parte, quæ
 vocant Schinalia, & pleuras, id est, latera, &

F

hypo-

hypocælia, id est, abdominis, pubisq̃ue partes, per totam Italiam circumferri, vulgatissimum est.

Ea falsamenta, quæ ex Asturione esse omnes fatetur, Hermolaus ex hycca, vel hyfca, id est porculo marino, constanter affirmat. Hyccam autem, siue hyfcam Sturionē Italiæ consensu ait appellari. Considerent igitur, & expendant eruditi, num Oxyrinchus Strabonis, Mario siue innominatus Plinij piscis, quem Antaczum Hermolaus interpretatur, ipseque Strabonis, & Herodoti Antaczus, hycca, siue hyfca Athenæi, & porculus, idem omninò piscis sit, Sturio, siue Asturio modò vocatus.

Verùm, Mario, vel innominatus Plinij piscis, sitne idem, qui marinus porculus, an alius illi simillimus, liquidò nobis non distinxit Plinius. Mihi satis est, innominatum hunc, vel Marionem, siue Antaczum sine ossibus, sine spinis, carne autem prædulci, ac simillimum marino Porculo indicari. Iam enim hinc habeo, porculum marinum ossibus ac spinis carere, & prædulci esse carne. Ist hæc Sturioni inesse, qui ignorat, Asturionem neque vidit, neque gustavit.

Si verò quis obijciat, Asturioni ossa quædam minimè deesse, videlicet in capite; huic respondero, ea nequaquam vera esse ossa, sed callosam quandam cartilaginem, aut si
senior

senior piscis est, eaque ossa habeat duriuscula, id tam pusillum est, ut pro non ossibus merito habenda sint. Si verò idem est Mario, & Antaceus, & Porculus marinus, immò etiam si diuersus est, simillimus tamen, relinquitur rectè nos docuisse Isidorum.

Tot nomina, inquiet aliquis, vni pisci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco antè citato. Græcis, enim, in plerisque nominibus, uti par erit, quando alijs, atque alijs eosdem diuersi appellauere tractus. In Aegypto itaque à rostri effigie Oxyrinchum dixere ad Borysthenem, & Mæotim Antacæ gentes sibi domestico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyscam maluerunt. Latini Porculum, & Porcum, nominis ab Isidoro redita ratione.

Congi latissimum Eethiopiæ regnum, cum suis Regibus, opera, & studio pientissimorum Lusitaniæ Regum, ab idolorum cultu conuersum est, & in Christi religione mira pietate perseuerat. Per eius medium, ut ferunt incolæ, Nili brachium ab ipsis statim fontibus diuisum, tam vasta magnitudine, ac tanto impetu non modò fluit, verum etiam rapitur, ut duodecim millia passuum latitudo excedat, alueo ad immensitatem profundo. In eo iidem pisces, eademque animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per

AEgyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodoli, & Hippopotami, & aliorum Nilo domesticorum piscium maxima toto flumine multitudo. Asturionum quoq; ingens copia, fisci tamen Regij, capitaleq; est, captum piscem Regium ad Regem non deferri. Delatum ipse cui vult donat. Angullum ibi vocant, id est Porcum. Differentiæ tamen causa, Angullū amazi, hoc est, aquarum Porcum dicunt.

Duo hinc sumo argumenta. Alterum Nili AEgyptiaci, Oxyrinchos, Asturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Nā & hic & illic, iisdē Nilo familiares immeant, & nascuntur pisces, eademq; reperiuntur animalia. Neque futile videri argumentum debet, cum eodem bis vtatur Plinius libro quinto, capite nono: Tum circa Nili originē ex lacu Nilide; *ibi, inquit, pisces reperiuntur Alabeta, coracini, siluri, Crocodilus quoque.* Inde ob argumentū hoc Nili ortus creditus, tūm mox, cū aliquot dierum itinere cōditum, in Massæfylorum gente dicat erumpere, iisdem animalium argumentis, Nilum agnoscit tradit. Cumq; se rursus condiderit viginti dierum desertis, prosilire tandem ad proximos Aethiopas, fonte nigri vocato. Diuidi autem in ramos, vt AEgyptum præteream, indicio est, Zanaga appellatus amnis iisdem refer-

refertus animalibus, quem à Nilo defluere compertum à nostris est.

Alterum duorum, quæ me sumere dixi argumentorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Isidorus, Aethiopicarum gentium consensu validiùs confirmari. Sed ut tandem finiam, si leuioribus coniecturis vñ videamur, interim tamen, dum veritas eruitur, arbitrato suo appellent Itali, ceteræque nationes, recenti nomine Sturiones, siue potius Asturiones, à Minio Asturiæ flumine, ut apud Clementem Septimum Pont. Max. notter Michael Siluius differuit, appellemus nos porcos marinos, aut si amphibologiam timemus, quia sunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, simpliciter appellemus Suillos, nomine à mille iam annis, & supra Isidori ætatem, Hispaniæ nostræ peculiari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

DE CALLIPODE.

Callipodis meminit solus Ptolemæus, estque is qui in Cetobrigensem, ac Salaciensem sinum ingreditur, ad duodecim millia passuum supra Salaciam, onerarijs nauigijs, & celocibus nauigabilis. Nos vulgò Sadanum appellamus. Quod nomen, ut non à fonte, vel ab origine, quasi suū detulit. Sed posteaquam Exarrama, Odiuella, sancta detinentia,

tiā diuersis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in amnium iustorum opinionem aucti, & in alueum vnum confluentes, paullo supra portum Regium, suis depositis nominibus, honorē illi cesserunt, Sadanus vocari cœpit, ita nomen id nō longē perfert. Sed post sedecim, aut paulo amplius milliaria vsurpatum amittit, Salaciensi æstuario longissimo præoccupatus. Videlicet ne recens vsurpato nomine, Deæ Salaciæ, ex qua vrbi nomen, de interitu fluviorum trium superbius se iactaret.

Familiares huic flumini sunt mugiles, tùm cephalī, tùm labiones, barbi, & anguillæ egregio sapore. Bocæ quoque, & minores alij pisces. Atque, vbi salis intermiscetur vndis, cammarorum, pectinumque prouentus ingens. Rarò lampetræ in eo capiuntur.

DE TAGO.

Tagus, in sinum Olisipponensem ingressus, librum pro sua dignitate poscebat peculiarem. Tot enim vrbes, tot valida, & opulenta oppida, in sinus ambitu, & per vtrasque amnis ripas centum ferè millium spatio tantum vetustatem colligenti, idonea modò materia non est.

Quin & multa, quæ de fluuio Strabo prodiderat, ad nos integra non peruenerunt. Indiciū est, confusa verborum series: De-

inde

inde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti nauium cursus. Sunt autem stadia decem. Hoc in loco, & maris infusiones ingruunt, quarum vna vltra stadia quadringenta extenditur à turriam dicta. Ea in parte aquantur, &c. Certè corruptum locum, vel hoc testatur. A turriam dicta. Aqua turri? Nullius enim mentio præcesserat. Et illud: Ea in parte aquantur. Iponlacia. Quibus restituendis locis, cū impar ego sim, expectanda erunt, vel feliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

Miscetur Tagus marinis aquis in intimo sinu ad oppidum Villam Francam. Latitudinem ostij Strabo stadiorum esse viginti tradidit, altitudinē verò permagnam, vt à nauigijs millia decem vectantibus nauigari facile possit. Hoc verum est, nauigaturque duplici canali, veteri, ac nouo. &, quod ait, in superioribus campis æstus accessione duas diffundi inundationes, vt ad stadia centum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturq; planities tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido Villa Franca, vsque Beneuentum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis ferè latitudinis, fertilis, optimisq; vitibus confita, quænam fuerit, assignare non possumus. Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilissimæ quidem, sed nullis vinetis confitæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut pastionibus seruatæ.

Quòd verò dicit, agrum circumcirca bonitate conspicuum, scimus non solum eo loci, sed ex vtroque amnis latere, campos illos, ad Tancos vsq; limosis inundationibus tam lētos, ac fœcundos effici, vt simplicissima, ferēq; nulla ratione triticum quidem, & hordeum quinquagesimo ab fatione die metatur, singulari terrarum omnium exemplo. Statimq; in leuiusculè aratis dicam, an scalptis? milium seratur, vbere ocýssimoque prouentu, vel inter paucissimos à messe sublata dies, nullo satù, sed sponte seges regerminet, fœcunditate restibili.

Vt, quod de Erytheia contra Lusitaniam insula, quæ nusquam modò est, Mela tradidit, longè in his agris, amnisque insulis contingere copiosius, experimenta demonstrant. Siue frugū vbertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætificat, verēque dixit Strabo: *Vicina Tago ceterorum opulentissima sunt oppida.*

Amnis quidem piscium feracissimus est, ostreorumque redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Alofæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterū Alofarum genus, de quo in AEGidio Scallabitano disputavi, Sabogarum, vel Sabellarum, strigosiùs, insipidiùsq; est, præterquam Maio mense: tunc enim aliquam in edulijs habent

habent gratiam, verùm ita vt recentes à flumine prunis in craticula tostæ, petroselinî pultario ex piperi, ac mali medici succo condiantur. Vt meritò de his intellexerit Ausonius, cum in Mostella dixit.

Stridentesq, focis obsonia plebis alosas.

Raræ in *Tago* capiuntur lampetræ, rariores marini porculi, siue Suilli. Iam enim audeo Isidoro niti. At celebris illa auri fama per omnes poëtas vulgatissima, obscurior modò, ac propè extincta est, cautione legum, ne commotæ arenæ depressiores frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatæ gloriæ, Regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum potest, factum & scimus, & non semel vidimus.

DE TAGI NOMINE.

DE ipso *Tagi* nomine, cum aliquid etiam cuperem annotare, nihil inuestiganti oblatum est, quod vllum operæ esse pretium existimarem. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annius in fictitium suum Berosum effudit: *Tagum* dictum fuisse à nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demiror, virum magnum, & rerum multarum benè peritum, nec elegantiorum litterarum tam expertem, vt insolenti fastidio sit

à dicendi testimonio ablegādus. Is Etymologiarū libro decimo tertio: *Tagum*, inquit, *fluvium Carthago Hispania nuncupavit, ex qua ortus procedit. Fluvius arenis auriferis copiosus, & ob hoc ceteris fluvij Hispanorum pralatus.*

Omitto, quòd nō oritur à Carthagine *Tagus*, siue Carthaginem nouam Hasdrubalis intelligamus, siue veterem Ilercaonū etiam Hispaniæ, cuius solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex nō adhibita diligentia existimauit, & adnotauit in Pomponium Vadianus, adducto Ciceronis loco de lege agraria: *Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt.* Cicero enim, quam veterem Carthaginem vocarit, satis aperuit lib. 2. de eadem agraria lege: *Et in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit.*

Verūm, hoc omisso, intelligere non possum, quonam modo *Tagus* à Carthagine sit nuncupatus. Neque tamen mirum, si Isidori coactor, ac contortior etymologia videatur, cum M. illi Varroni non perbenè semper res ea successerit.

Fuit ex nostris, qui alicubi scripserit, Olyfsem, quo tempore Olisipponem condidit, à socio *Tago*, qui in flumen ceciderit, ipsum *Tagi* nomē fluuiō indidisse. Nec abhorrebat à vera similitudine, si antiquitatis fundamēto niteretur.

Fateor igitur, non nosse me, vnde istæc *Tagi* ori-

gi originatione processerit. Sed, unde unde sit, antiquissimum nomē est: nec aliud flumini fuisse comperitur. *Batin Cirtium* ab incolis appellatum, scribit Liuius. Græcorum quidam, *Tartessum* dixere, vt Stesichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis *Perce* vocari tradit.

Tago nulla nominis contigit mutatio, neque apud Græcos, neque apud Latinos. Esse verò nomen vetustissimum, etiam viris proprium, in Latio, ostēdit Virgilius *Aenei*. lib. 9.

Dū trepidant, ūt hasta Tago per tēpus vtrumq;
Hispano quoque *Regulo* cuidam, nomē idem fuisse, cum rerum in Hispania Carthaginiēses potirentur, auctor est *Silius* lib. primo: *Hasdrubalis* crudelitatem, *Tagi* reguli sæuum interitum & serui nō minus magnanimam in vindicanda iniusta domini cæde, auduciam, quā in perferendis ob patrātū nobile facinus cruciatibus, generosam patientiam his carminibus profecutus.

*Intere arerum Asdrubali traduntur habena,
Occidui qui solis opēs, & vulgus Iberum,
Baticolasq; viros fatis agitabat iniquis,
Tristia corda ducis simul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat, asper amore
Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
Nec nota docilis pœna satiare furores,
Ore excellentem, & spectatum fortibus ausis,*

Ante-

*Antiqua de stirpe Tagum, superumq³ hominumq²
 Immemor, erecto suffossum robore, mæstis
 Ostentabat ouans populis sine funere regem.
 Auriferi Tagus adscito cognomine fontis,
 Perq³ antra, & ripas nymphis vlulatus Iberis.
 Maonium non ille vadum, non Lydia mallet
 Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro
 Campum, atque illatis Hermi flauescit arenis.
 Primus inire manum, postremus ponere Martem,
 Cum rapidum effusis ageret sublimis habenis.*

D E M V N D A.

Munda sequitur, in medium ferè vltimi
 promotorij latus effluens, vt Mela tra-
 didit. Inter Durium, atque Tagum, æquis fe-
 re ab vtroque spatijs separatus. *A Durio Tagus*
inquit Plinius. cc. M. pass. interueniente Munda.

Non longè oritur, aurifer & ipse, minori-
 busque nauigijs aliquatenus, cymbis verò
 fluuiaticis, vsque Conimbricam hodiernā,
 & supra nauigabilis. Abundat Alosis, Lam-
 petris autem vbique scatet laudatissimis, in
 superioribus etiam Troctis. Rapax est, ac
 modicis imbribus excrescit ad insaniam.

Agros fœcundat tritico, hordeo, secale,
 olyra, milio, panico, & præcipuè lini magna
 copia tenuissimi, & cum quouis optimo cō-
 ferendi. Non procul Catina oppidum (ita e-
 nim legendum) vulgò Catima dictum, etiā
 adhuc

adhuc extat, in cuius agro fontes illi sunt Plinio libro secundo memorati, alter omnia respuens, alter absorbēs, ille quia ferè communem cum reliquis naturā habet, miraculo nequaquam est: hic propter mirabilitatem quotidie à visentibus frequentatur *Feruentiam* vulgus appellat.

Vidi egomet cum illò issem cum Alphòso Cardinale principe memorabili, cæsam arborem benè magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, iniectam, paulatim inter arenas forberi, & post paruam moram non paruissè.

Amnis Straboni *Muliadas* appellatur. Sic enim libro quarto circa mediū ferè scribit. *Deinceps post Tagum nobilissima flumina sunt Muliadas, paruas habens nauigationes. Itidem Vacca fluuius.*

DE VACCA FLVIO.

Medio ferè inter *Mundam*, & *Durium* interuallo, *Vacca* in mare influit & ipse, ut Strabo ait, *quemadmodum, & Munda paruas habens nauigationes*. Nec longè ortus, alosarum, lampetrarum, troctarumque ferax. *Vacuam* illum Strabo vocat, *Vacum* Ptolemæus. Oritur non peregrè, sed paulò supra *Alcobam* montem collectus, indeque leni alueo il-
lapsus

lapius, multos nec exiguos fluuios, ac ferè parem Agatham in se condit. Iamque intra modum magnus miscetur mari.

Errore putauere quidam *Vaccaos* populos ab eo denominatos, cum intra Lusitaniã ortus, latissimis *Vaccæorum* Tarraconensis prouinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur à *Vacca* oppido, quod fuit iuxta Pyrenæum, vt refert nono etymologiarum libro Isidorus, *Vaccaum* nomen est factum, & latè per citeriorem Hispaniam, propagatum.

Sed de *Vacca* fluminis ostio, maritimoque tractu, inter recedendas vrbes, quod ad rem faciat, non omittemus.

DE DVRIO.

D*urius* claritate sua, & scriptorum testimonio celebratissimus, aquarum mole *Tagum* superat, nisi quod compressiore, vt ferè inter mōtes, alueo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad ostentationem se dilatante. Hinc apud nos vice prouerbij vsurpatum: *Tagus tulit famam, sed Durius vehit aquas:*

Ceteris amnibus, *Minio* excepto, grandiores fert Alosas, Lampetras, & Troctas, quas iure præferūt delicatioris gulæ æstimatores, *Salmonum* parcior, & *Asturionum*.

Nauis-

Nauigatur aduerso amne m. pass. ferè centum, vsque ad cataraetam vnde ex rupe lenunculorum ascensum impediēte, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrum rupi sub cadente in arcum aqua oribus adhærentium captura est. Locum cum oppidulo, *sanctum Ioannem ad Piscariam*, vulgò appellant.

Nobis adolescentibus Martinus Ficaretus iuriconsultus, & Latinarum litterarum nō imperitus, quibus operam non ignauam sub Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataraeta, posse cymbas vsque ad maximè frumentarios Sarabris, Senticæque agros paruo negotio subuehi, & frumento onustas prono amne redire, non minima laxioris annonæ prætenta spe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipse, & impari tantæ rei censu moliri opus attentauit, bonamque obstaculi partem summo labore irruerat. Verùm illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere fortè similitudine illi erant pacati, vel quibus mos est, faciliùs aliorum egregios reprehendere conatus, quàm egregium aliquid ex se conari, hominemque tamquam semidelirum, apud Regem criminantibus, neque modò principali munificentia non iuuandum, sed cæpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataraetam enim illam, & meatum
subter-

subterraneum non procul à Brigantia vrbe, vbi terræ, & rupibus merfus amnis æstiuo tempore ferè per mille passus subterlabitur, diuinum non sine prouidentia esse opificium, negata Hispanis in mediâ Lusitaniam vsque ex Vaccæisea illabendi facultate. Quasi verò vna illa rupe totius patriæ securitas niteretur, tandem familiari sua re attenuatus, interuersoq; æmulorum malignitate regali fauore, desperata perficiendi spe, destitit.

Aurum vehere *Durium*, si nos ignoraremus, à Silio poteramus admoneri, dicente: *Hinc certant Pactole tibi, Duriusq; Tagusq; .* Terris tamen parcitum est, salutare legum interdicto, quemadmodû de *Tago* antè diximus. Nomen amnis Latini magno consensu *Durium* appellauère. Ptolemæo *Dorias* est. Dionii *Dorios*, Straboni tùm *Durios*, tùm *Durias*.

Non benè quidam miscuerunt *Turiam* cû *Durio*, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorationem, quia *Turia* non tam celebris est. Fluit autem *Turia* iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro secundo, *Setabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina.* Et Plinius libro tertio capite tertio. *Valentia colonia tribus m. pass. à mari remota. Flumen Turia.* Ita enim legendû, & apud Pomponium, & apud Plinium, eruditè & verè contendit Hermolaus.

Citat

Citat locum Priscianus lib. quinto, & sexto ex secundo Historiarum Salustij; *Inter laeam Manium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo intervallo præterfluit.*

CN. quoque Pompeius in epistola ad Senatum (quæ vnà cum Salustianis fragmentis circumfertur) ex fide veteris codicis, quæ apud me habeo. *Recepi Galliam, ait; Pyrenaum, Lacetaniam, Indigetes, & primum impetum Sertorij victoris novis quidem militibus, & multò paucioribus sustinui. Et paulò post. Castra hostium apud Sucronem capta, & pralium apud flumen Turiam, & Dux hostium C. Herennius cum vrbe Valentia, & exercitus deleti satis clara vobis sunt.*

Vbi corruptè legitur, *apud flumen Durium. Turiam*, enim, vocari id flumen, de quo Pompeius loquitur, ostendit Plutarchus in Sertorio. *Remedia*, inquit, *in rebus aduersis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna, quæ apud Sucronem contra Pompeium commissa est, & rursus in ea quæ apud Turiam aduersus Metellum simul & Pompeium.*

Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

*Te nascente, ferunt, per pingua culta tumentem
Diuijs vndasse Tagum, Callacia risit,
Floribus, & roseis formosus Turia ripis
Vellere purpureo, passim mutauit onile.*

Plerisque tamen visus poëta est non satis economiæ prospexisse. Nam cur fluuium

paruum, & aliâs ignobilē, prætermiſſis Ibero, *Bati*, *Ana*, *Durio*, ac *Minio* maximæ rei, quam efferre geſtiebat, tanta pompa ſeligeret, ac formoſum roſeis ripis vocatum *Tago* copularet, fluminū Hiſpanorum famæ vulgatiffimæ, & dotem, quæ peculiaris *Bati* eſt, vt ait, *Martialis*, *Aurea qui nitidis veller atingis aquis*, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro *Turia* ſubſtituerunt *Duria*, quaſi acceperit *Claudianus* hoc ex *Strabone*, qui vt dixi *Durion*, & *Durian* appellat, videturque congruere ſenſui. Nam dixerat *Callaciarifit floribus*, adnexuitque fluuium, qui *Callaciam*, & *Lufitaniam* dirimit.

Primam autem nominis ſyllabam propter Græcam diphthongon produxiſſe creditur, videlicet homo Græcus. Nos tamen *Silium* præponimus, qui nomen id non tantum cū flumen ſignificat, verū etiam cum virorū proprium eſt prima ſyllaba breui ſemper enūnciat, vt libro quinto;

*Quam victor ſub mœnibus ille Sagunti abſtuleraſt
Durio.*

Et libro decimo ſexto.

Nobilis hunc Durius ſtimulabat in aquore curri.

Claudianus verò *Turiam* mutare non aude-
mus, potiusque circa œconomiam labeculam
illi cōdonandam, quàm audaciæ nimix, tūm
circa declinationem, tūm circa menſuram
ſyllabę, adſpergendam tam bono poëtæ no-
tam

tam existimamus. *Turia* igitur, *Turia* sit, & *Durius* suo fruatur nomine, vt Latinis placuit. Nam Græci, in recensendis Latinis virorum, fluuiorum, & vrbium nominibus, mirè variant, neque sibi metipsis constant.

DE FLVMINIBVS BRACARORVM.

Post *Durium*, quo Lusitanos à Callæcis separari supra docuimus, per Grauios, qui Bracari postea dicti sunt, *fluunt*, inquit Pomponius, *Auo*, *Celandus*, *Nabis*, *Minius*, & cui obliuionis cognomen est *Limia*. Non seruauit ordinem Pomponius, sed satis habuit omnes nominare. Ordo sic habet. *Celandus*, *Auo*, *Nabis*, *Limia*, *Minius*, ita enim à *Durio* sequuntur. Est autem *Celandus* is fluuius, qui ad oppida *Laciam*, & *Matufinos* mare ingreditur, æstu iuuante, etiam nauigijs aptus. *Auo*, siue *Auus*, vt Ptolemæo placuit, notior est, & nauigiorum capacior. *Nabis* is est, qui & oppido, & ponti *Nabia* (cuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nomen dedit, sed vbi *Cadauo* iungitur, sub *Cadaui* appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum. *Limia* nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

Obliuionis, inquit, *fluuius*, quem quidam *Limæam*, alij verò *Belionem* vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait *Limiam* à *Celtiberis*,

& *Vaccais fluere*. Non longè enim oritur, ex palustribus quibusdam locis inter Aquicaldensem urbem, & oppidum Montem Regium, Tractusque ille vulgò *Limia* dicitur, & incolæ *Limici*, vt ex columna Aquiflauiensi, quam supra posui, apparet.

Cognominis obliuionis causam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, cum de Celticis ad Aná ageremus, summatim attigimus: quam tamen, quoniam huic loco propria videtur esse, etiam reddemus.

Celtici Lusitani ad *Anam* pertinentes, & veteres *Turduli*, cum socijs armis ad hæc loca peruenissent, traiectoque *Limia* coorta seditione ducem amisissent, palantes ac dissipati ea in regione consedére. Quam ob causam flumen obliuionis est appellatum. Nempe quia expeditionis, quam susceperant, & mutæ seditionis obliti, ibidem postea quieuerunt.

Auxit religionem vanitas, vt crederent à contactis fluuij aquis obliuionem incurri, adeò vt cum D. Iunius Brutus cum exercitu eò deuenisset, & milites fluuium transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulerit, & sic vt transgrederentur persuaserit, vt in Liuij epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis sectione trigesima tertia. Qua ex causa Plinius cum fluuium multum fabulosum appellat.

DE MINIO.

SEquitur *Minius*, quem Iustinus libro ultimo à Minij frequentibus venis sic vocatum prodidit, Strabo duo illi nomina tribuit, ita scribens: *Post hos Banis, Alij autem Minium dicunt.* Verùm ego duplicem errorem inesse coniicio. Alterum scripturæ, ut non *Banis*, sed *Nauis* legendum sit: Alterum situs, ut vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, *Nabin* fluuium esse *Minio*, *Limiaq;* vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanuensi littore erumpit. Verùm qui velit suo fruatur iudicio.

Ceterùm omnes ij fluuij piscium lautiorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alofarum, Troctarum, Troctisalmonum, Iridû, atque Salmonum, inprimisque ipse *Minius*. Fert *Limia* Salmones, & Suillos, siue Asturiones, sed minores. *Minius* verò prægrandi magnitudine & excellenti præstantia. Atque omnes hi, quos hætenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

DE ALIIS NON NVLLIS

fluminibus.

SUnt alij, & perquàm multi, neque ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alueo in mare egrediuntur, Geographia

scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominū nostrorum, referam. Nominibus vti licuerit priscis, ac Latinis, vbi minus, ijs, quibus modò appellantur, quàm maximè potero, barbarie, si qua inerit, mitigata. Cuiuscemodi sunt, *Cudā, Tamaca, Nabān, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Scila, Subur, Thera, Sata.*

Cudam Lusitani *Coam* vocant. *Cudam* autem vocari, ex inscriptione pontis Alcantaræ, vbi *Transcudani* notati sunt, animaduerti.

Tamaca similiter nomen ex Aquiflauiensi columna accepi, vbi *Tamacani* populi recensentur. *Nabanem*, & *Ozecarum* historiæ sanctę virginis, & martyris Irenes, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, cū inter vrbes ad Nabantiam ventum erit.

Ozecarus est, quem Lusitani *Zezarum* vulgo dicunt. Is *Nabanem* excipit, & ipse in *Tagum* erumpit, tanta vi, vt Taganas aquas, ad alteram vsque ripam proscindat, & quasi indignatus, quòd à maiore fluuio extinguitur, ferè ad mille passus prono alueo contumaciter mixtioni resistens, à colore dignoscitur. Nam *Tagus* flauas ac subalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendentes. Arbitrantur à multitudine lini, quæ macerandi causa quacumque fluit immergitur,

tur, eum traxisse colorem, Quin, & arguti quidam nomen factū inde putant, quòd infecti liquoris graueolentia caput tentet.

Anci nomen, ex vita sancti Martini Sauriensis presbyteri, abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta, accepi. De quo cū de Tapixō monte agerem, superius memini.

Non tacendus est *Subur*, de quo à Ioanne Barrho viro nobili, & inter negotia litterato interrogatus, respondi, vetus me nomen ignorare. Sed cum Lusitanè *Saor* dicatur, & littera obscuro sono inter O, & V, prolata, ausus ego sum *Subur* formare, interposita, B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocatorum, alterius quidem in Africa, alterius verò in citeriore Hispania.

Noster itaq; *Subur* postea *Raia* iunctus, *Suburraia* nomen accepit, quod perfert, donec exit in *Tagum*, ibi alosarum mercatura nobis Translaganis factus celebris.

Seilia nomen priscum sortitus est, ab oppido quod præterfluit ditionis Vrbanensis cœnobij. Ingrediturq; *Mundam*, iisdem quibus *Munda* piscibus abundans.

DE FERTILITATE

Lusitania.

DE hodierno huius prouinciæ cultu, deq; eius admirabili tum amœnitate, tum

etiam omnis generis frugum copia, atque
 vbertate, superuacaneum existimo hic ver-
 ba facere. Quæ autem antiquitus de ea re
 scriptores varijs in locis tradiderunt, longū
 esset repetere. Vnum tantum Athenzi testi-
 monium adducam, ex quo facile cōstare po-
 terit, quàm fecunda, fertilis, ac felix regio
 hæc de qua agimus, semper habita fuerit. Is
 igitur libro 8. Dipnosophistarum, capite
 primo, ita scribit: *Vbi Lusitania fertilitatem (est
 autem regio Iberia, quam Hispaniam Romani ap-
 pellant) declarat Polybius Megalopolitanus: Om-
 nium hominum optimè Timocrates, & scribit li-
 bro Historiarum trigesimo quarto, quod ibi
 ob optimam aëris temperiem animalia sunt fecun-
 da, atq; homines; nec vmquam fructus desunt in ea
 regione: rosa enim, albaq; viola, asparagi, resq; hu-
 iusmodi non desunt per maius tēporis spaciū, quàm
 trium mensium.*

At marinum obsonium, quod ad multitudinem,
 bonitatem, pulchritudinemq; spectat, maximè dif-
 fert ab eo, quod est in nostro mari. Nam & hordei
 siclus, qui medimnum continet, drachma venunda-
 tur, & tritici nouem Alexandrinis obolis, vini me-
 treta drachma: hædus mediosris, obolo: sic & lepus:
 at agnus trium, vel quattuor obolorum pretium esse
 consuevit.

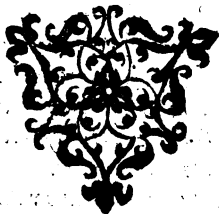
Sus, qui ad centum librarum pondus accedat,
 quinq; drachmis in cenâ emitur, ouisq; duabus, ac
 pecunium talentum tribus obolis emitur.

Vita.

*Vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus decem-
siluestrium verò animalium carnes, neque pretio
quidem vllò dignæ putantur, sed has inter se confe-
runt, benigneq; admodum vicissim largiuntur, æ-
mutant.*

Nobis verò bonus Larēsius Romam Lu-
sitania adesse facit, quotidieque varijs im-
plet bonis, ut cum suauitate, magnificen-
tiaq; omnia conficiantur, studet,
cum nihil domo afferam-
mus, præter ser-
mones.

Finis Libri secundæ.

G. S.

L. AN.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATI-
BUS LVSITANIAE

LIBER TERTIVS.

QVINAM RERVM IN LV-
sitania potiti olim sint.

QUIBUS subdita fuerit *Lusitania* antè Carthaginenses, atque Romanos, haud faciliè dixerim; nisi fortè *Luscinio* regulo putemus, de quo & *Culca*, *Liuius* lib. tertio decadis quartæ: *Cum is status verum in Asia, Graciaq, & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certè nondū perpetrata, ingens in Hispania vltiore coortum est bellum. Marcus Heluius eam prouinciā obtinebat. Is litteris senatū certiorē fecit, Culcam, & Luscinium regulos in armis esse. Cum Culca decem & septem oppida, cum Luscinio validas vrbes Cardonem, & Bardonem, & maritimā oram, qua nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consisteretur.*

Obscura nimis hæc sunt, tædet enim fabularum. Quare catalogum Regum, vel ex
facto

fiſto Beroſo, vel ab Anio Viterbienſi, vel à ſuperioris ætatis Hiſpanicarum rerum ſcriptoribus excogitatum, illis relinquo, quibus belli iſti concinnatores valdè placebunt.

Ego multos per totam Hiſpaniam diuerſis in locis reges, aut potius regulos ſemper fuiſſe exiſtimo. Quales fuere Gargoris, Habides, Argantonius, & Geryones. Eſſe Hecateus Hiſtoricus, vt eſt apud Arrianum lib. ſecundo Geryonem nihil ad Hiberiam pertinere tradiderit, ſed potiùs ad Ambraciam, & Amphilolocos, ipſeque Arrianus neminem extare Hiſpanum dicit, qui id nomen ſciret regibus ſuis fuiſſe.

Veruntamen fuerit, cum multi alij id tradant auctores, neque receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron, cuius in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item, & Indibilis apud Liuium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandonium quidem lib. tertio, in catalogo Hiſpanorum, qui Hannibalis ſequuti ſunt partes. Indibilem autem lib. decimo ſexto.

Indibilisq; diuſatus bellare Latinis

Iam ſocius.

Hunc, niſi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de Cn. Corn. Scipione loquens, cum inquit, *viſos autè cepit Annonem Carthaginienſium ducem, & Andobalem Iberorum.*

Plutarchus etiam in Scipione, non hos duos

duos solùm, verùm & Corbin, & Orsuam inuicem patruales, de regno inter se narrat dissidentes.

Hilermus quoque à M. Fulvio nobiliore captus in prælio apud Toletum, de quo Liuius lib. 5. decade quarta.

Thurrrhus item longè potentissimus omnium Hispanorù, vt ait Liuius lib. 10. decade 4. Fuère & alij permulti, quorum seriem per continuas successiones velle describere, intemperans mentiendi libido mihi videtur, cum maxima eorum pars vetustate nimia exoleuerit, pars, quæ apud auctores nonnullos sparsim reperitur, nihil ad peculiare meum de *Lusitania* pertineat institutum.

Romanorum, Pœnorumque prædæ pro-ut, aut hi, aut illi plus armis valere, exposita Hispania fuit, vt Græcos, Iberos, Persas, atque Celtas nouas sedes quærentes, & Phœnices, Tyriosque ipsos diuitiarum fama inuitatos, antè duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

Sub Carthaginensium ditione, cum reliqua Hispania fuisse *Lusitaniã*, sub initia secundi belli punici, ex Liuiο cognoscitur. Postea enim quam Romanis Pœni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes temporì, cõpositis Africæ rebus, Hispaniam inuasere, misso eum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen

men fuit, vnà cum Hannibale filio, ferè novum ætatis annum agente, & genero Hasdrubale rerum gerendarum socio.

Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem olim amissam, bello recuperavit, novem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (sic enim legendum apud Plutarchum in Hannibale) fortiter pugnans interijt apud Castrum Altum. Nam ita Liuius locum cædis eius appellat, libro quarto tertiæ decadis.

Quo interfecto, & Hannibale domum reuerso, successit Hasdrubal, qui novam condidit Carthaginem, vt auctores sunt Polybius, Mela, & Strabo. Quamquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit lib. 3.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictum est, cuius solus meminit Ptolemæus, & nos superius cum de Tagi nomine ageremus. Idem Silius libro decimo quinto ad vnguem, situm, & portum describit his carminibus:

Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto.

Nomen Carthago, Tyrios tenet incolæ muros

Vt Lybia sua, sic terris memorabile Iberis.

Hæc caput est.

Quæ autem hic Silius canit, explicat copiose Liuius libro sexto tertiæ decadis.

Justinus

Iustinus Teucrum ædificasse, nō dicit, sed Hispaniæ littoribus appulsum, loca occupasse, vbi nunc noua Carthago est, inde in Callæciam transiisse. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manserit ædificij parum frequentis, & sine nomine, à Teucro vsque relictum. Carthaginis enim ipsum nomen, vtrambilibet in Hispania intelligas, Teucer ponere non potuit, cum nōdum vlla extaret Carthago, ad cuius exemplum id nomen sumeret.

Siue enim originem Carthaginis ex Iustino petas, non parum multos post Troiā captā interfluxisse annos intelliges, siue ab Aurelio Cassiodoro, qui conditā dicit à Tyrijs, quod fatetur omnes, sed duce eorū Carchedone, regnante apud Italos Latino Siluio, à capta Troia anni colligentur vltra centum triginta quinque.

Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo à Zaro, & Carthagine Tyrijs cōditam dicit, ante Troiæ captionem annis supra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionē diu post captam Troiam.

Timeus Siculuseodem ferè tempore Romanam à Romulo, quo Carthaginem à Tyrijs tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium, quia necessariò, vt verisimilem faceret fictum Aenææ ad Didonem aduētum, paulò post Ilij excidium, exoriētem facit Carthaginem,

ginem. Eaquē gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire.
Sed historici aliter, tanta rei est incertitudo. Tamen ut Iustini de Didone, & bubulo cario, seu fabulam, siue historiam, ut receptiorem sequamur, ante Romam conditam, annis septuaginta duobus fundatam à Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iustinus.

Velleius autē paterculus libro priore, *ante annos quinque & sexaginta, quàm vrbs Roma conderetur, ab Elyssa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autumant, Carthago conditur,*

Seruius verò Grāmaticus super illud, *Vrbs antiqua fuit, ante annos septuaginta dixit.*

Iam, cum à capta Troia vsque ad conditā Romam anni fuerint quadringenti triginta tres, ut Solinus asserit, libro primo, capite secundo, si ex ijs demas septuaginta duos, quibus Iustinus Carthaginem ait Romam antecessisse; nōne relinquitur Carthaginem anno à capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse extructam?

Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulò post euersionem Troiæ, Hispaniæ littoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit impingere. Nisi quis nos doceat alterius peculiaris rei causa id illum confinxisse nomen.

Quam

Quam ostendi non posse, ego arbitror.

At Hasdrubas vicum fortè parum priùs cultum propter loci commoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atque muniuit. Carthaginemque vocatam ad imitationem patriæ Pœnis habitatoribus frequentem reddidit, vt meritò vrbis conditor perhibeatur.

Is ergò Hasdrubal consilio magis, quàm vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valdè auxit imperiũ, dux arte mira, & Romanis formidolosa, adeò, vt missis ad illum legatis, fœdus percusserint, in quo inter cetera cauebatur, ne Carthaginensibus liceret Iberum flumiũ cum armistraiicere, per Hispaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abstinentes, quà vellēt progredierentur; vt libro secundo retulit Polybius, & in initio decadis tertiæ Liuius.

Sub hoc imperatore Hannibal vixdum puber, triênio meruit, litteris accersitus Carthagine. Sed obrûcato Hasdrubale à seruo quodam ob iram interfecti ab eo domini, sicut superius attigimus, cum de Tagi nomine ageremus, dux ab exercitu Hannibal est declaratus. Is non modo eam Hispaniæ partem, quæ propius Africam est, sed etiam Lusitaniam suo iunxit imperio. Fuisseque eum in Lusitania testatur, vel oppidũ ab ipso dictum, portus Hannibalis in promotorio sacro, apud Melam, vel illius verba, quæ refert

Liuius

Liuius primo tertiæ decadis libro: Satis adhuc in vastis Lusitania, Celtiberiaq, montibus pecora confectando, nullū emolumentum tot laborum, periculorumq, vestrorum vidistis.

Cæpto quoq; iam terra, mariq; bello militasse pro Hannibale Lusitanos, ostēdit Liuius decadis tertiæ libro primo his verbis: *Creantur Consules Cn. Seruilius, & C. Flaminius. Ceterum ne hiberna quidem Romanis quietæ erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisq.*

Quin Hasdrubal Hannibalis frater, cui relicta erat custodienda Hispania, vt eodē libro inquit Liuius, in Lusitaniam ac propius Oceanū concessit.

Cumq; postmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem se contulisset, ac duo alij Hasdrubales cum Magone, ac Masanissa in Hispania rem Punicam gererent, alterum ex ijs Gisgonis filium vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc est, Transaganos, & Turdetanos Lusitanos tenuisse apparet. Magonem autem reliquos. Vnde cum ambo ad Hasdrubalem alterum, post factum cum Scipione ad urbem Bætulæ prælium, auxilio iam serò deuenissent, capto in commune consilio, vt Hasdrubal ad Hannibalem in Italia cum exercitu iret, imminutumq; quod erat Hispanis militibus repleretur. Mago traditis Hasdrubali Gisgonis, quibus præerat, copijs, cum grandi
H pecu-

pecunia ad conducenda ex Balearibus auxili-
lia est profectus. Hasdrubal verò Gisgonis
cum exercitu penitus in Lusitaniam abiit, vt
ad vltima Hispaniæ traducti Hispani mili-
tes, à transitionibus ad Romanos prohibe-
rentur. Hæc ex Liuiio septimo tertiæ decadis
libro, & in initio octauæ. Et post prælio victi
Carthaginienfes, duce amisso in vltimam
Hispaniæ oram, vsq; ad Oceanum compulsi
erant.

Hannibalem secutos fuisse Lusitanos in
Italiam, non modò ex Liuiio colligimus, sed
id etiam confirmat Silius, libro tertio in ca-
talogo populorum, quos ad Italicū bellum
Pœnus contraxit.

*Hos Viriatus agit, Lusitanumq; remotis
Extractum lustris, primo Viriatus in euo*

Nomen Romanis factum post nobile damnis.

Et libro quinto in pugna ad Trasymenū,
Tellū signiferum, ac nobilem Mamercum,
ab ijs interemptos ita narrat:

Nec fati melior Mamercus, corpore toto

Exoluit pœnas, nulli non saucius hosti.

Namq; per aduersos, qua Lusitana ciebat

Pugnas dira manus, raptum cum sanguine Tellis

Signiferi, magna vexillum mole ferebat,

Et trepida infelix reuocabat signa suorum.

Sed furiosa cohors, ausisq; accensa superbis,

Quodcūq; ipsa manus gestabat missile, quidquid

Præbebat tellus, sparsis non peruia telis,

Iniecit

Iniecit pariter pluresq; in corpore nullo.

Libro quoque decimo in memorabili illa Cannensi pugna CN. Seruilius à Viriato Lusitanorū duce interfectum ait, Viriatum verò ipsum ab Aemilio Paulo Consule. *Incurrebat in arma.*

*Vincentum Consul: pereundi Martius ardor,
Atq; animos iam sola dabat fiducia mortis.
Cum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terra, iuxta, atq; ante ora furētis
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu lacryma, Seruilius optima belli,
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamq; cadens leto addidit vno
Invidiam Cannis, tristem non pertulit iram.
Consul, & insani quamquam contraria venti
Exarmat vs, atq; obtendit pulvere lucem,
Squalentem rumpens ingesta toruus arena
Ingreditur nimbū, ac ritu iam moris Iberi
Carmina pulsata fundentem barbaræ cetra
Inuadit, lauatq; fodit vitalia mamma.*

Et ne quem turbet hæc Silij de Viriato narratio, aduertat alterum fuisse Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Lusitanis aduersus Romanos, annos quatuordecim pugnavit.

Nam hic regulus à poëta perhibetur; ille alter ex pastore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere, fuisse narratur. Hic à Paulo Consule Can-

nenſi pugna occiſus eſt, ille alter Seruiliꝝ Cępionis dolo atque inſidijs periit. At inter mortem vnius, atque initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter ſeptuaginta, videlicet ab anno conditę vrbiſ D X L. ad annum DCVII.

Iterum ſiquis vrgeat, quonam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis aſſerat? Reſpondebo nõ referendũ hoc ad priorem Viriatum, quamquam, & ad hunc, qui & ad Traſymenum, & ad Cannos, Romanorum damnis inclaruerat, ſed potiũs ad poſtერიorem Viriatum ducem maximum. Ideoque poęta non dixit ducem factum nobilem, ſed ipſum nomen Viriatum, ignotum priũs, mox, id eſt, poſt paucos annos, Romanorum damnis factum nobile.

Fuiſſe verò idem nomen duobus Luſitanis ducibus, diuerſis temporibus, non mirabitur, qui vna tempeſtate, tot Hannibales, & plures aduerterit extitiſſe Haſdrubales. Pręterquam quòd Viriati nomen, nempe à virium magnitudine dictum, vtriq; indictum à ſuis eſſe potuit, eadem gratia. Vnde & Lucilius Hannibalem Viriatum appellauit, vteſt apud Nonium Marcellum.

Finito Punico bello, & à P. Corn. Scipione pulſis Hiſpania Carthęginienſibus, cum nondum perpacatę eſſent prouincię, frequenti-

quentibus eas bellis Romani attriuerunt, interdum victi, maximè interfectis intra mensem duobus fratribus P. & Corn. Scipionibus; sæpius tamen victores.

Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Cenforius cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad vltiorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

Lusitaniam certè in officio continuit, metune an beneficijs non scio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Olyssipponè in gradibus Palatij, quod est in summa arce;

... M. PORTIVS, M.F.M.N, CATO...

Id est,

Marcus Portius, Marci filius, Marci nepos Cato.
Alterum in agro Sintrienti, in vico cui nomen est Fanum, de quo aliàs, & est cippi fracti superior pars.

M. PORCIO, M. F. CATONI
OBSINGVL EI.....

Hoc est,

Marco Porcio, Marci filio Catoni ob singulare eius.
Post Marci Catonis ex Hispania profectio-

H 3

nem,

nem, cum multæ in citeriore prouincia ciuitates rebellassent circa vrbis annum DLX. Sex. Digitius Prætor crebra magis quàm digna dictu prælia fecit, & adeò pleraque aduersa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quàm quòd acceperat, successorì tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni aliter prætor P. Cornelius. CN. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eū defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. At idem postea Proprætor acerrimum illud prælium cum Lusitanis gessit, de quo superius multa diximus, cum, qualisnam gens Lusitanorum esset, disputaremus.

L. Corn. Scipione, qui postea Asiaticus appellatus est, & C. Lælio nepote coss. Circa vrbis annum DLXIII. Lusitani L. AEmilium Paulum Proprætorem, cum vniuerso exercitu ceciderunt, in qua pugna ipsum AEmilium interiisse dicit Orosius, qui eum Proconsulem vocat. Nescio quem secutus auctorem.

Non enim interijt, cū post hanc pugnam, iterum collatis signis, ingenti clade Lusitanos affecerit, & postea bellū Macedonicum cum magna gloria gesserit, vt idem Orosius fatetur eodem capite, nisi alium existimaue-
rit,

rit, constat autem ex Liuiο eundem fuisse. Nam quod Orosius illum Proconsulem vocat, id fortè est, quoniam in Hispaniam sibi decretam prouinciam, non cum sex tantum securibus, aliorum Prætorum more, sed cum duodecim honoris causa missus est, ita vt dignitas consularis in imperio eius inesset, vt in ipsius vita narrat Plutarchus.

Sed præstat Liuium audire lib. septimo quartæ decadis: *Huius triumphi (videlicet M. Acilij Glabrionis de Aetolis) minuit latitiam, nuntius ex Hispania tristis, aduersa pugna in Vascetanis ductu L. AEmilij Proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse, ceteros pauentes intra vallum compulsos agrè castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.*

Quæsiuit aliquando à me Ioannes Vascæus vir doctus, ac diligens, cum Hispanicarum rerum chronicon cōmentaretur, quosnam arbitraret esse *Vascetanos*, in quibus tam insignem victoriam adepti essent Lusitani.

Respondi, videri mihi lectionē non nihil fuisse deprauatam, litterarū commercio, legendum quē in *Batestanis*. Nam solebant nonnulli B. eo sono, quo. V. cum est consonans, pronunciare, vt etiā modo Græci, ex Hispanorum plerique T, verò minime littera

(qua nunc vtimur) scriptum, facile mutari potuit in C. Vascetanos enim in vltiore Hispania populos, scire me nullos, immò neque in citeriore. *Vesci* oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium. in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo *Vescitani* fieri potuissent, si de oppidanis, nò autem de populis sermo esset. At Liuius populos intellexit, in *Vascetanis*, inquires, *apud oppidum Lyconem*. Quod oppidum si extaret, aut saltem nominis vestigium exigua esset operæ lectionem veram agnoscere, interea placere mihi *Batestanos* pro *Vascetanis* substitui.

Sed vt redeamus ad Liuium circa eiusdem libri finem de P. Iunio Bruto in vltiorem Hispaniam misso. CN. Manlio. CN. F. Vulsone. M. Fulvio. M. F. Nobiliore Cos. circa vrbis annu DLXV. *Profectusq; in Hispaniam est. P. Iunius Proprator, in qua prouincia prius aliquando, quam successor venisset, L. AEmilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cū priore anno haud prosperè rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis, cum Lusitanis pugnavit. Fusi, fugatiq; sunt hostes, caesa decem & octo millia armatorum, tria millia, CCC. capti, & castra expugnata. Huius victorie fama, tranquilliores in Hispania res fecit.*

Lucium Aemiliu Paulu de Lusitanis, propter hanc victoriam triumphasse opinantur nonnulli ex verbis Velleij Paterculi libro prio-

priore. Tum Senatus, *Populusq, Romanus. L. Aemilium Paulum, qui, & prator, & Consul triumphauerat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus potest. Consulem creauit filium eius Pauli, qui ad Cannas, &c.*

Sed Liuius post narratam hanc de Lusitanis victoriam, *supplicationes, inquit, deinde fuerūt, ex S. C. Quod Lucius Aemilius in Hispania prosperè rem gessisset. De triumpho non meminit. Neque Plutarchus in hominis laudem mirè propensus. neque item Capitolinæ. M. Verij Flacci tabulæ.*

Onuphrius autem Veronēsis in commentario virorū triumphalium, ex Paterculi à me modò citatis verbis, & basi Capitolina quadam, atque aliquot nummis, non malè videtur colligere illum triumphasse.

Huius victoria fama, inquit Liuius, tranquillores in Hispania res fecit, verum non diu. Nā C. Catinio, & L. Manlio in Hispanijs Rempub. gerentibus, circa annum ab vrbe cōdita D L X V I I I. in citeriore prouincia Celtiberi, in vltiore Lusitani armis Romanorum socios vexabant, eorumque agros populabātur. Sp. Posthumio Albino. Q. Martio Philippo Coss.

C. ergo Catinius, qui cū biennio antè Prætor in vltiorem prouinciā esset profectus, & tū ex prorogato imperio eam Proprætor obtineret, in Astensi agro cum Lusita-

nis signis collatis pugnauit. Ad sex millia hostium sunt cæsa, vt refert Liuius libro nono quartæ decadis, ceteri fusi, fugati, castrisque exuti.

Catinius inde ad Astam oppugnandam legiones duxit, eamque haud multò maiore certamine cepit, quàm castra, sed dum incautiùs subit muros, ictus, ex vulnere paucos post dies mortuus est. Quare cognita Senatus celsit, vt C. Calpurnius Piso, qui erat successurus maturaret proficisci, ne sine imperio prouincia esset.

Profecti igitur, C. Calpurnius Piso in vltiorem Hispaniam, propter Lusitanorù motus, in citerioré, L. Quintius Crispinus, primo vere ex hibernis eductas copias, in Bæturia iunxere. Ea est pars Bæticiæ à Marianis montibus ad Anam pertingens.

Inde in Carpetaniam, vbi castra erant hostium, progressi sunt, communi animo, consilioq; parati rem gerere, haud procul Hippone, & Toletò vrbibus, inter pabulatores pugna orta est.

Quibus dum vtrinq; subuenitur à castris, paulatim omnes copiae in acie eductæ sunt. In eo tumultario certamine, & loca sua, & genus pugne pro hoste fuere, ait Liuius libro nono decadis quartæ. Duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt. Non institere perculsis hostes.

Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

Luce prima Hispani acie instructa ad vallū accesserunt, vacuaq; præter spē castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regressiq; in sua castra paucos dies quietis stativis manserūt. Romanorum sociorumq; in prælio fuga, & ad quinq; millia occisi, quorum se spolijs hostes armaverunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Liuius.

Prætores posthac cū omne id tempus contrahendis sociarum ciuitatū auxilijs, recreandisq; ab terrore aduersę pugne militum animis consumpsissent, suppleto exercitu iterū collatis signis atrox prælium inierunt; hinc inflatis recenti victoria Hispanis, illinc Romanis militibus priore ignominia accensis. Cæsi Hispani adèd, vt ex numero supra xxxv. millium, quatuor millia effugerint, tria tantum millia, qui arma retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

Romani, socijq; paulò plus sexcenti, & prouincialium auxiliorum c. l. fermè ceciderunt, Tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatiq; phaleris, catellis, & fibulis, equites, & centuriones, quorum

maximè

maximè opera fusi essent hostes.

Hec eo anno, quo App. Claudius. M. Sempronius Coss. fuerunt, sunt gesta.

In sequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erāt Coss. in Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerūt, vt tradit Liuius.

Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulò ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse. Id etiam ex eo patet, quod veteres Prætores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnaverant, Romam cum rediissent, vtrique magno Patrū consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis, & Celtiberis, paucos post dies L. Quintius ex iisdem Lusitanis, ac Celtiberis triumphauit.

In sequenti anno vltior Hispania in pace fuit, quia P. Sempronius Longus, cui ea decreta erat, diutino morbo esset implicitus, & nullo laceffente per opportunè quieuerant Lusitani. Hæc Liuius in fine libri noni quartæ decadis: Ex quo etiam patet illa tempestas belli, pacisque momenta præcipuè penes Lusitanos fuisse.

Inde Coss. Cn. Bēbio Pamphilo, L. Aemilio Paulo, anno ab vrbe condita D L X X I I. P. Manlio Hispania vltior obuenit, quam & priore prætura obtinuerat, inquit Liuius, quæ tunc P. Sempronij Proprætoris morte, sine imperio fuerat. Is secunda aliquot prælia

lia cum Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat. A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Coss. Hispanias sortiti Prætores, L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorem Tib. Sempronius Gracchus. Qui benè re gesta, centum quinque oppida ad deditiorem coëgit.

L. autem Posthumiū eadem æstate in Hispania vltiore bis cum Vacceis egregiè pugnassee, & ad x x x v. millia hominum occidisse, scribit Liuius.

Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum *Vaccais*, sed cū *Bracariis* habebatur, sicut & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine. Hoc aliquando Ioanni Vafæo indicaui, eramque in eam lectionem propensus, videlicet, quia in vltiore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiore terminationem, sicut & nostro æuo ad Lusitaniā pertinuerint. Quod si ita esset, emendari oporteret Liuij quoque epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro *Vaccais*, reponendi *Bracari*.

Verum postea expendens Liuij paulò superius verba. vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania L. Posthumius, & Tib. Sempronius Propra. comparauerunt ita inter se, vt in Vaccaeos per Lusitaniā iret Albinus, inde in Celtiberiam reuertetur Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima

Cel-

Celtiberia penetravit; non audeo quidquam immutare.

Videtur enim Liuius finē cōsiliij, quo inter Proprætōres conuenerat, posuisse; nēpe, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, sicut & Tib. ipse Gracchus Mūdā vltioris prouinciæ urbē oppugnauit, ac cepit. Ita enim ē rep. fore vterque existimauit.

Gracchus Prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cepit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum quia iam ibi centum quinque ad deditionem coegerat. ergo in citeriore, non in vltiore prius legendum.

Quonam igitur modo in vltiore Hispania gesta res fuisse narratur. Videlicet quia Proprætōr vltioris erāt Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusq; Vaccæi, vti superiore libro, cū terminos Lusitaniæ definiebamus ex Strabonē ostendimus, etiam si eas pugnas idem extra Lusitaniā Albinus pugnauerit.

Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legatur, *in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus*. Nam si cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc est, cum Lusitanis eæ pugne fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccæis? Verba Liuij hæc sunt decadis quintę lib. primo: *Triumphus ex Hispania, deinde duo conti-*

nuo

inducti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsq; eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis triumphavit. Docti examinent. Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vltiore Hispania cētum quinq; oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio, ad deditiōem coēgisse scribit. Eadem autem ætate L. Posthumiū in citeriore quadraginta millia hostium bello interfecisse. Triumpharunt anno ab vrbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Cōss. circa sexcētesimum vrbis annum à Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos, scribit Iulius Obsequēs in libello de prodigijs. Quamquam Consulū prænomena perperā sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij verò prænomen Posthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, sic Q. Opimius Q. F. Nepos. L. Posthumius. S. P. F. L. N. Albinus.

Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locū M. Acilius Glabrio suffectus est. Eodem auctore, M. Marcello, & L. Valerio Cōss. in Lusitania variè pugnatum. Consentit epitome Liuij. 46. Hi autē Cōss. M. Claudius Marcellus, & L. Valerius Flaccus fuere anno ab vrbe condita D C I.

His

His Coss. L. Mummi L. F. L. N. Propræto-
rem de Lusitanis triumphasse ostēdit in Ibe-
rico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas
commentarios edidēre.

Mendosè legitur apud Eutropiū lib. quar-
to: *L. Memmius in Hispania benè pugnavit*. Nam
cum hic sit, qui postea à deuietis Achæis, &
Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum
est, Achaicum L. Mummiū L. F. L. N. fuisse,
non L. Memmium.

Per hæc ipsa tempora L. Licinio Lucullo,
Aulo Posthumio Albino Coss. Hispaniense
bellum, cum parum prosperè aliquoties ge-
stum, ita confudisset ciuitatem Romanam,
vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut Tribu-
natum exciperent, aut legati ire vellent, P.
Cornelius Scipio Aemilianus. L. Pauli F.
Africani nepos, sed adoptiuus, qui & ipse po-
stea Africanus est appellatus, processit, &
excepturum se militiæ genus quodcumque
imperatum esset, professus est. Quo exem-
plo ad militandi studium omnes inuitauit.

Iisdem Coss. Seruius Sulpicius Galba præ-
tor, malè aduersus Lusitanos pugnavit, in-
quit Liuij abbreviator. Quam rem superio-
ri volumine à nobis tactā hic suo loco latiùs
repetere est visum, ex quarto Orosij libro
capite trigesimo primo.

Sergius autem Galba Prætor à Lusitanis
magno prælio victus est, vniuersoq; exercitu
amisso,

amisso, ipse cum paucis vix elapsus euasit, ex qua ignominia, cum vlcisci se postea Galba statuisset, immane, ac plusquam barbarū facinus perpetravit. Quod Orosius ita narrat: *Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagum flumen habitantes, cum voluntarios in deditionem recepisset, per scelus interfecit. Simulās enim de commodis eorum se acturum fore, circumpositis militibus, cunctos inermes, incautosq; prostravit. Quæ res Hispania vniuersa, propter Romanorum perfidiam, causam maximi tumultus fuit. Valerius Maximus lib. 9. capite de perfidia sic ait. Seruius quoque Galba summa perfidia. Trium enim Lusitania ciuitatū, cōuocato populo, tamquam de cōmodis eius acturus, nouem millia, in quibus flos iuuentutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vēdidit. Quo facinore maximam cladem (codex manuscriptus habet partem) barbarorum magnitudine criminis antecessit. Accusauit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra interpositam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.*

Ætatis autem nonagesimum annum agebat Cato, teste Liuiio decad. quarta lib. 9. cū Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in Origines suas retulit:

Reus verò Galba, cum se damnari videret

I

com-

complexus duos filios prætextatos , & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, vt rogatio antiquaretur.

Misericordia ergò, inquit, lib. 8 cap. 1. Valerius Maximus, *illam questionem, non equitas texit*. Ceterum de prænomine Galbæ, quod aliàs *Seruius*, aliàs autem *Sergius* habetur, si quis fortè inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

Nam Cicero loco à me citato *Seruium* habet. Pædianus, & Orosius *Sergium*. Epitome Liuij prius *Seruium*, deinde *Sergium*. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit *Sergiū*, at libro quinto decadis quintæ, cum scribit Galbam impedire conatū, ne decapto Rege Persæ, deuictaque Macedonia. L. Aemilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. Aemilio ad populum verba facientem inducit, vbique eum *Seruium Sulpicium Galbam* nominat.

Valerius Maximus in altero locorū modo citatorum *Sergium*, in altero vero *Seruiū*, quæadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait: *Seruius Sulpicius Galba*, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbique *Seruium* inuenio.

Plutarchus in Catone *Seruilium*, quod parum abest à *Seruiio*. Suetonius verò in Galba Cæsare, cuius familiam ab hoc Galba deducit,

ait, *Sergium* semper vocat, *familiam*, inquit, *illustravit Sergius Galba temporum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum millibus perfidia trucidatis, Viriatiui belli causam exitisse.* Eius quoque filios, alterum Caium, alterum *Sergium* nominat. Ex quibus Tranquilli locis, in prænomen *Sergium* pedibus propè iam ibam, nisi me Eutropius libro septimo reuocasset. Scripto enim Neronis obitu, *huic*, ait *Servius Galba successit antiquissima nobilitatis Senator.* Non ergò quieui donec Dione Græco Auctore consulto, libro quinquagesimo septimo, inueni *Seruium*, non *Sergium* ab illo nominari. Quare magis ad *Seruij* prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi euenisse puto. Nam prænomena cum ferè compendio notentur, factum est, vt S E R. à quibusdam *Seruius*, ab alijs autem *Sergius* legeretur. Sanè tamen S E R. magis *Seruium* notat, quam *Sergium*, vt mea fert opinio. Ego *Sergium* prænomen quattuor litteris scriberem, sic. S E R G. vt Dionem video fecisse in initio eiusdè libri.

Quòd si opinioni huic meæ obijciatur etiā tribum. S E R G I A M. litteris tantum tribus scribi, & *Sergiam* intelligi, vt in Tarraconensi cippo vidi. P. F A B I O. P. F. S E R. L E P I D O. respondebo in tam nota tribu nihil opus fuisse pluribus litteris; at in

prænomine,quòd ad hoc,vel ad illud trahi poterat,in *Sergio* quartam litteram fuisse necessariam.

Tam ex Suetonio,quàm ex Orosio Seruij Galbæ perfidiam,ac crudelitatem maximi tumultus vniuersæ Hispaniæ,ac demum Viriati ni belli causam fuisse didicimus, vt dederit Roma pœnas impuniti Galbæ, qui cõtra ius,etiam inter extremæ barbariæ hostes, sanctum, & inuiolabile vel *nouem millium*,vt Valerio placuit,vel *millium triginta*,vt Tranquillo,nefariâ se cæde polluerit,& quæ contra summi viri Catonis iustam acrimoniam,triũ puerorũ misericordia noxa capitali exemerat. Anno igitur ab vrbe condita D C V I I. Cn. Cornelio Lentulo. L. Mummiõ Nepote Coss. Lusitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores. Florus: *Vir calliditatis acerrima, qui ex venatore latro, ex latrone subito dux, atque imperator, etsi fortuna cessisset Hispania Romulus, non contentus libertatem suorum defendere per quattuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, castra etiam Pratorum, & prasidium aggressus, cum Claudium Vnimanum penè ad internationem exercitus cecidisset, & insignia, trabeis, & fascibus nostris, quæ ceperat, in mōtib; suis tropæa fixisset, tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat, sed ab successore Seruilio violata victoria est. Quippe qui conficienda rei cupidus, fractum ducem, & extrema*

prema deditiois agitantem per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus hanc hosti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuisse. Iustinus: In tanta seculorum serie, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigavit. Aded feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non iudicio populi electum, sed ut cauendi scientem, declinadorumq, periculorum peritum, secuti sunt. Cuius ea virtus, cōtinentiaq, fuit, ut cum consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutaverit: sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit, perseveravit, ut quiuis gregarius miles, ipso imperatore etiam opulentior videretur.

Velleius in posterioris voluminis initio: Triste deinde, & contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriato, secutum est, quod ita varia fortuna gestum est, ut sapius Romanorum gereretur aduersa. Sed interēpto Viriato fraude magis, quam virtute Seruili Capionis, Numantinum grauius exarsit.

Eutropius: Quintus quoque Capiō ad idem bellum missus est, quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus à suis interfectus est, cum quattuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset, Pastor primò fuit, mox latronum dux, postremò tantos ad bellum populos concitauit ut adsertor contra Romanos Hispania putaretur.

Plinius in libello de viris Illustribus: *Viriatu* genere *Lusitanus*, ob paupertatem primò mercenarius, deinde alacritate vector, audacia latro, ad postremū dux, bellum aduersum Romanos sumpsit, eorumq; Imperatorem *Claudium Vnimanum*, deinde *C. Nigidium* oppressit. Pacem à *Popillio* maluit integer petere, quàm victus: & cum alia dedisset & arma retinerentur, bellum renouauit. *Capio* cum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corripit, qui *Viriatum* humi depositum perimerent. Quæ victoria, quia emptæ erat, à seuatu non fuit probata.

Orosius libro quinto capite quarto: *Viriatu* in Hispania, genere *Lusitanus*, homo pastoralis, & latro, primò insectando vias, deinde vastando provincias, postremò exercitus Prætorum, & consulum Romanorum vincendo, fugando, subigendo, maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem *Iberum*, & *Tagum* maxima, & diuersorum locorum flumina latè transgredienti & peruaganti, *C. Vetilius* Prætor occurrit. Qui continuò caso vsque ad internationem panè omni exercitu suo, vix ipse Prætor cum fuga lapsus euasit. Deinde *C. Plautium* Prætorem ipse *Viriatu* multis prælijs fractum fugauit. Post etiam *Claudius Vnimanus* cum magnè instructu belli contra *Viriatum* missus, quasi pro abolenda superiore macula, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam congressus cum *Viriato* vniuersas, quas secum adduxerat copias, maximasq; vires Romanæ amisit exercitus. *Viriatu* trabeas, fasces, cetera-

cetereaq; insignia Romana, in montibus suis tropæa præfixit. Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxere pugnam, in qua septuaginta Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidisse, Claudius refert. Et cum victores Lusitani sparsi ac securi abiissent, vnus ex ijs longè à ceteris segregatus, cum à circumfusus equitibus pedes ipse deprehensus, vnus eorum equo lancea perfosso ipsius equitis ad vnum gladij ictum caput descuisset, ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptius, atque otiosius abscederet. Et paulò post : L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Max. Seruiliano Coss. Igitur Fabius consul contra Lusitanos, & Viriatum dimicans, Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus liberauit, & in deditionem cum plurimis alijs castellis recepit. Fecit facinus etiã vltimis Barbaris Scythia, non dicam Romana fidei, & moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate inuitatos, deditionis iure suscepérat, manus præcidit. Pompeius sequentis anni Consul fines Numantinorum ingressus accepta maxima clade discessit, non solum exercitu penè omni profligato, verùm etiam plurimis nobilium, qui ei militia aderant, interemptis. Viriatus autem cum per quattuordecim annos Romanos duces, atque exercitus protriuiisset, insidijs suorum interfectus est. In hoc solum Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percussores eius indignos præmio iudicarunt.

Sex. Iulius Frontinus stratagematum libro secundo capite quinto: *Viriatuſ ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, vſque ad locum voragiноſum, & præaltum eos perduxit, & cum ipſe per ſolidos, ac notos ſibi tranſitus euaderet, Romanos ignaros locorū, immerſoq; limo cecidit. Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contētus vniuerſam Luſitaniam ademiſſe Romanis, Iberum bella transferens, Celtiberię etiā populos occupavit, & aduerſus Romanos erexit. Multa alia in libris hiſ magni, ac ſapientis ducis argumenta Frōtinuſ de Viriato prodidit, quæ peti inde poſſunt.*

Epitome Liuij lib. 52. *Viriatuſ primū in Hiſpania, ex paſtore venator, & ex venatore latro, mox iuſti quoque exercituſ dux factuſ eſt, & vniuerſam Luſitaniam occupauit. M. Vetiliuſ prætorē, fuſo eiꝯ exercitu, cepit. Poſt quē C. Plautiuſ Prætor nihiłd felicijuſ rem geſſit, tantumq; terrorem iſ hoſti intulit, vt aduerſuſ eum conſulari opuſ eſſet, & duce & exercitu. Et libro quinquageſimo quarto: Quintuſ Fabiuſ Procoſul, rebus in Hiſpania proſperè geſtiſ labem impoſuit pace cū Viriato æquiſ conditionibuſ facta. Viriatuſ à proditoribuſ, conſilio Seruij Capionis interemptuſ eſt, & ab exercitu eiꝯ multum imploratuſ, ac nobiliſſimè tumultuſ, vir, duxq; maximuſ per quatuordecim annos, quibuſ cum Romanis belluſ geſſit, frequentiuſ ſuperior. Hæc ſcriptoreſ de Viriato, quem om-*

nes

nes latronem, latronumq; ducem fuisse dicunt, quemadmodum Strabo libro tertio. Noster quoque Cicero libro de officijs secundo: *Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus parent, quas obseruent. Itaq; propter aequabilem prada partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit, & multò maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem exercitus nostri imperatoresq; cesserunt. Quem C. Lælius, is qui sapiens vsurpatur, Prator fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius ita repressit, vt facile bellum reliquis traderet.*

Vbi quoque aduertendum, quàm Viriati attenuet summus Orator victorias: Cui quidem exercitus nostri imperatoresq; cesserunt. Cesserunt verecundè, inquit quidam, cum victos significet. At verò C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit? *fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius repressit. Et in Bruto: Egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium. Atqui nisi Seruilius Cæpio Lælij in consulatione collega, pecunia, qui Viriatum interimerent corrupisset, nondum sanè debellatum erat. Alioqui quid est quod ait Plinius, Cæpio cum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corripuit, qui Viriatum humi depositum perimerent.*

Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidiosius id à Romanis in magni viri odiū inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Mas-

nissa decadis tertix libro nono ait: *Inde noturnis primò, ac furtiuus incursionibus, deinde aperto latrocinia infesta omnia circa esse, maximè verò Carthaginiensis ager, quia & plus prada, quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et statim vix regium videbatur, latronem vagum in montibus confectari.* Latro. autem vagus Masanissa erat, debitum sibi regnum reposcens. Ita ergò, cum propter Galbæ perfidiam, alienissimò à Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primùm, inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis acerrimæ, periculorumque declinandorũ perito adhæsere nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumque socios exercebat. Cuius felici audaciæ, cum ex Romanorum recenti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accrescerent, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepidè, patriamque liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe cuius miram virtutem, continentiamque adedò Iustinus prædicet, vt tantis rebus gestis, neq; cultioribus armis, quàm ceteri, sit vsus, neq; vestitum, neq; victum mutauerit, vt quiuis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

Interfecto Seruilijs Cæplonis opera à duobus

bus domesticis satellitibus Viriato, cum interfectores eius præmium à Scipione Consule peterent, responsum est, *numquam Romanis placuisse, imperatores à suis militibus interfici*, ut ait Eutropius. Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valerius Max. lib. 9. cap. 6. alteram amicorum eius, quòd eorum manibus interemptus; alteram Q. Servilij Cæpionis, quòd is sceleris huius auctor, promissa impunitate fuerit, victoriamq; non meruerit, sed emerit. Imperatores igitur Romani quos Viriatus deuicisse legitur, fuere hi. Prætores C. Vetilius, ut Orosius, siue M. Vetilius, ut epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Læmate, tunc Prætor; ut arbitror. Nam consularum non iniit, nisi post Quintum Servilium Cæpionem, quo agente domesticis insidijs periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poscebatur, quòd ea res videretur victi esse, confessio bellum renouauit. Cum Lælio variè pugnavit: nam si cum Lælius tam fregisset, quàm in eius gratia iactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus, ut bellum aduersus Viriatum, nō iam per Prætores, sed per Consules administraretur.

Cum Q. Fabio Maximo Consule etiā variè pugnavit. Cum eodem postea Proconsule variè quoque. Quare cum eo Fabius æquis condi-

conditionibus pacem fecit, cum tamen bonam ei Lusitaniæ partem ademisset. Vnde labem prosperè gestis à se rebus imposuisse Fabius est iudicatus. Proconsul tum erat Fabius, vt patet ex Liuij Epitome. Emendandus est Flori Locus paulò ante citatus: *Tandem cum Fabius Maximus Consul oppresserat.* Sine dubiò enim legendum *Proconsul.* Nam Fabius anno vrbis DCXII. Consul fuit. Postquam fuere Cn. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatù Fabio imperium est, vt Proconsule aduersus Viriatum ex parte affectum bellum tandem conficeret. Anno sequenti designati Coss. C. Lælius Sapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio ostensum ante est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius, nisi Q. Seruilius Cæpio, qui post Cn. Seruilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum Consul est designatus, belliq; cum Viriato successor, insidijs victoriam corrupisset.

Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occisi sunt, vt in territorio Eborenli, Pomariensi prædio, hoc cuius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO. CONTRA.
VIRIATVM. IN. EBOR. PROV. LV SIT.
AGRO. MVLTITVDINE. TELOR. CON-
FOS-

FOSSVS. AD. C. PLAVT. PRÆT. DELA-
TVS. HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC.
MEA. M. F. I. IN. QVO. NEMIN. VELIM.
MECVM. NEC. SERV. NEC. LIB. INSE-
RI. SI. SECVS. FIET. VELIM. OSSVA. QVO-
RVMOVOMQ. SEPVLERO. MEO. ERVL
SI. PATRIA. LIBERA. ERIT.

Id est,

*Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum in Eb-
tensi prouincia Lusitania agro, multitudine telorum
confossus, ad Caium Plautinum prætorem delatus
humeris militum, hic sepultus est. pecunia mea mihi
fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum,
nec liberum inferi. Si secus fiat, velim ossua quorum-
quomq̃, sepulcro meo erui. Si patria libera erit.*

Honoratus Ioannes Valentinus, vir & na-
talibus, & luculenta cruditione nobilis, &
hoc & tria, quæ subijciam à Floriano Cam-
pensi accepta mihi Olysiptone ostendit.
Sed ego illi hoc emendatiùs tradidi. Alterũ
etiam ibidem simul inuentũ esse narrabat,
quod ego etsi diligenter perquisiui, hacten-
us tamen inuenire non potui, esse autem
ferebat istiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO. ABSORPT.
HIATV. ANTE. TEMPVS. ARM. HOST.
IN. CAMPIS. LVSITAN.
M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH.
OSSA. CONTEXIT. VALETE, MILIT.
ROMANL

Hoc

Hoc est,

*Quintus Longinus tartareo absorptus hiatu ante
tempus armorū hostilium in campis Lusitania. Mar-
cus Regulus Tribunus militum marmoreo sarco-
phago ossa contexit. valete milites Romani.*

Et hoc prope Visæum urbem.

*L. AEmil. L. F. confect. vulnere Host. sub
Nigidio. Coss. cont. Viriatum Latronem
Lanciens. quorum Remp. tutarat. basim
cum vrna, & statuam in loco publico erex.
Honoris. liberal. que ergo.*

Hoc est,

*Lucio AEmilio Lucij filio, confecto vulnere hosti-
li sub Nigidio Consule contra Viriatum Latronem,
Lancienses, quorum Remp. tutarat basim cum vrna,
statuam in loco publico erexerunt honoris liberali-
tatiq; ergo.*

Hoc quoque neque ego vidi, neq; C. Nigidium Consulem Viriatino bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus, quem à Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentum Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in urbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Pisauriensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO

EGO GALLVS FAVONIVS
IOCVNDVS. P. FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquasui, heredes relinquo, hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina condant, in sepulchro iussu meo condito, & mea voluntate. In quo velim neminem mecum, neq; seruum, neq; libertum inferi, & velim ossa quorumcunq; sepulchro statim meo eruatur, & iura Romana seruentur, in sepulchris, ritu maiorum retinendis voluntate testatoris. Et si secus fecerint, nisi legitima oriantur causa, velime ea omnia, quæ filiis meis relinquo, pro reparando templo Dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui. Manesq; mei à Pontifice maximo & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt, opem implorent, ad liberorum meorum impietatem vlciscendam. Teneanturq; sacerdotes Dei Siluani me in urbem referre, & sepulchro meo condere. Volo quoq; vernas, qui domi mea sunt omnes à Pratore Urbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; librā argenti puri, & vestem vnā dari. in Lusitania in agro. VIII. cal. Quintiles bello Viriatino.

Testamentum hoc paulò diuersiùs mihi Honoratus Ioannes Floriani Campensis manu descriptum cōmunicauit hoc modo.

EGO

EGO GALLVS FAVONIVS
IOCVNDVS L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. Iocundum, &
Pudentem

fili. ex test. herr. relinquo, & bonor. Iocundi
patr. mei, & eor. quæ mihi adquasiui. hac
tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc ve-
niant, & ossa mea intra quinquen. è Lusitan.
export. via Latina condant, sepulch. marm.
cond. mea voluntate, si secus fec. nisi legiti-
ma oriant. causa, velim ea omn. quæ fili.
relinquo, pro templo Dei Siluani reparando
adtribui. Manesq; mei opem pont. Max. &
Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implo-
rent, ad impiet. contra fili. vlciſcendam.
Teneanturq; sacerdd. Dei siluani me in
vrb. referre. & sepulch. me cond.

Velim quoq; quotquot domi mea vernæ
sunt, liberos à Prætorè, cum matrìb. dimit-
ti, singul. quæ librari arg. & vestem dari.

Act. VI. Kalend. Quint. . . . R. Galba. Q. AV-
REL. Coff.

DECVRK. Transcudani hoc testam. ore eiusd.
Galli FAV. emis. lapide iussere adsculpi.

Displicent tamen mihi affectata hic ali-
quot compendia cõtra sæculi illius morem.
Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis
ita Florianus tradere voluerit, quæ antiqui-
tatem

tatem suo iudicio maiorem repræsentaret, si lectori mutilatis dictionibus negotium facceret.

Onuphrius Panuinius in primo fastorum anno vrbis conditæ DCX. huius etiam meminit: *Horum, inquit, consulum mentio est in testamento Galli Fauonij secundi, qui bello Viriatio cecidit, ita: ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER. GALBA. L. AVRELIO* Coss. & de Viriato satis iam multa.

Decius inde Iunius Brutus. M. Iunij Penni filius, cum circa vrbis annū DCXVI. vnā cum P. Corn. Nasica, qui Serapio appellatus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & ijs qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia nuncupatum est. Ex epitome Liuij. Meminit etiam huius rei Sabellicus quintæ AENEADOS libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, vt liqueat à Lusitanis ceterisque Viriati militibus Valentiam esse conditam & nominatam. Fabulam verò inanem esse, eam conditam ante Romam, & Romin appellatam à Romo Rege nescio quo, apud commentitium Manethonem reperio. Quæ tamen fabula Floriano Campensi, & quibusdam ex neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non displicuit.

Brutus igitur hic Lusitaniam, vsque ad Oceanum perdomuit. Quamquam, vt Vale-

K

rius

rius Maximus libro sexto, capite quarto, ait: *Panè tota se ei sponte dediderat, prater Cinausiam urbem; qua pertinaciter arma retinebat; vti in superioribus diximus, cū qualisnam gens Lusitani fuissent, differuimus. Adortus etiā Bracaros Callæciæ gentē Callaicorum, qui Lusitanis auxilio venerant, sexaginta millia bello asperrimo, atque difficili, quamuis incautos circumuenisset, oppressit, in eo prælio, inquit Orosius, libro quinto capite quinto, quinquaginta millia occisa, sex millia capta referuntur, pauci fuga euasere. Propter hanc igitur de Callaïcis, & Bracarum victoriam, Callaici cognomen non autem à cetera Callæcia Brutū esse adeptum, hinc colligo, quòd Strabo libro tertio, vbi amnis Minij mentionem fecit, ita scribit: *Hic expeditionis Brutū terminus est.* Negligenter enim vertit interpretes; *Brutū Praturæ terminus*, obiterque notandum, iam nō Consulem Brutū, sed Proconsulem, illic rem gessisse, eoq; tempore illi ad Limiam contigisse; quod supra retulimus, cum Bracarorum flumina recenseremus.*

Triumphauit autem de Lusitanis, & Callæcis, anno vrbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSTITANEIS. ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTTERIORE.

Hoc

Hoc est: Decius vel Decimus Iunius, Marci filius, Marci nepos Brutus Callaicus anno sexcentesimo decimo septimo Proconsul de Lusitanis & Hispania vltiore. Anno ab vrbe condita DCXLV.

Q. Seruilius Cæpio. Q. Seruiliij Cæpionis superioris filius. CN. nepos, Proprætor de Lusitanis, & Hispania vltiore triumphauit. At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo: CN. Manlio Cofs. exercitus Romanus à Lusitanis cæsus. Quod nisi à Iulio Obsequente quatuor tantum verbis esset notatum, per ceteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tametsi de nominibus Consulum Obsequens & Cassiodorus non nihil variant, sed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquisitiùs indagauit, adhæreo.

Anno inde conditæ vrbis DCLII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Cofs. deuictis Lusitanis pacatam vltiorem Hispaniam, scribit Obsequens. Non tamen à quo deuicti sint, expressit. Opinatur Panuinius à D. Iunio Syllano, propter Sexti Rufi verba: *Rebellantes in Hispania Lusitanos, per D. Brutum obtinui-
mus, & vsq; Gades ad Oceanum peruenimus.*

Post, ad Hispanos tumultuantes Syllanus missus, eos vicit; ego tamen & Obsequens, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis à Bruto Lusitanis, vltiorem Hispaniam fuisse pacatam, vsq; ad Gades, & Oceanum. Syllanum verò ad tumultuantes Hispanos missum,

148 DE ANTIQVIT. LVSIT.

nó autem fingillatim ad Lusitanos. Ad quos autem tumultuantes missum intelligat, non explanauit. Verùm quia Paruinió, & ceteris tabularú triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non discedamus.

Anno vrbs DCLV. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triumphauit. Quod Verrij Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX HISPANIA. VLTERIOR. DE LVSITAN. V. K. FEB.

Hoc est,

Lucius Cornelius, Lucij filius, Lucij nepos Dolabella, Proconsul ex Hispania vltiore de Lusitanis quinto Kalen. Februarij.

Quinto post anno, id est, ab vrbe condita DCLX. P. Licinius Crassus de Lusitanis triumphauit, testatur hoc Verrius Flaccus, sic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DCLX. PRO. COS. DE LVSITANEIS PRID. IDV. IUNI.

Hoc est,

Publius Licinius, Marci filius, Publij nepos, Crassus anno sexcentesimo sexagesimo Proconsul de Lusitanis, pridie Idus Iunij. Hunc in Lusitania, & ea Callæciæ parte, quæ Bracarorum est bellum gessisse, inde conijcimus, quòd Strabo in calce libri tertij, tradit illum etiam Cassiteridas

teridas insulas è regione Celtici promontorij, pace confiliaffe,

Sexcentesimo septuagesimo tertio vrbis anno, sparso per Macedoniam, Pamphyliam, atque Dalmatiam Romanorum bello, cum quòd in Hispania erat, ob id remissius gereretur, paulisper interquieuerant Lusitani, donec discordijs ciuilibus Sertorianorum exarsit, Syllanæ proscriptionis hæreditas, vt inquit Florus. Quintus enim Sertorius, vir summę quidem, sed calamitosæ virtutis, ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quòd Marij partes fuerat secutus, cum proscriptus à Sylla esset, excessit vrbe atque Italia varijs casibus vbique iactatus.

Cuius quia vitam, resque gestas accuratè perscripsit Plutarchus, & de eo multa ciuiliũ bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius præter ea, quæ sparsim Plinius Iunior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obsequens, & alij adnotarunt, minimè opus est in ea reme laborare. Summatim ex Plutarcho, Appiano, atque Orosio dicam. Adscitus ex Africa à Lusitanis, cum duobus millibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris septingentis, illinc venit, adiunxit Lusitanorum quattuor millia peditum, & equites septingentos; atque tam exiguis copijs aduersus quattuor Romanorum duces,

sub quibus erant peditum millia centum viginti, equitum septem millia, sagittariorum, & funditorum duo millia, & vrbes innumera, bellum gessit, cum ipse in initio viginti tantum Lusitanorum vrbes in sua ditione haberet. Validas non solum gentes, sed missos etiam aduersum se Romanos duces subegit. Cottam nauali praelio ad Melariam superauit, Phidium Praetorem ad Batin, interfecitque in ea pugna duo millia Romanorum ciuium, Domitium per Hirtuleium ducem oppressit. Qui etiam Manilium Galiae Proconsul. cum tribus legionibus, & mille quingentis equitibus in Hispaniam transgressum, castris, copiisque nudauit, ut Orosij verbis dicam, & paene solum Ilerdam compulsit refugere.

Lucium Proconsul. contriuit, Toranium à Metello missum cum toto exercitu deleuit. ipsum Metellum in tantam compulsit necessitatem, ut L. Lollius ex Narbonensi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius Magnus ex vrbe cum magna festinatione eade causa mitteretur. Neque enim habebat Metellus, quo se verteret. Aquilium à Metello missum cum sex millibus cecidit, Pompeium iam Pyrenæos montes transgressum bello excepit, positisque iuxta castris superior fuit, Pompeium Palantiam obsidentem vi repulit, Et castra, quæ ad Calagurrim erant, ador-

adortus, ad tria millia interfecit. Eodem Pompeio spectante Lauronem urbem expugnauit, atq; incendit, neq; ille tam magnifice Lauronensibus de se pollicitus, socijs pereuntibus auxilium ferre ausus est. Quibus vitâ ex incensa vrbe dedit Sertorius, in Lusitaniam miserabili captiuitate traduxit. Ad Sucronem Pompeium prælio superatû fugauit, ita vt vulneratus, & ex equo prostratus, pænè interfectus, & captus sit.

Afranium, qui cornu sinistrum regebat, cû Sertorianos intento in Pompeium ducerpelleret, suorum intellecto periculo accurrens, facile superauit, eiusq; milites dispersos occidit. Ad flumen Turiam Pompeium malè multauit, & nisi Metellus superuenisset, actum de eo erat. Vnde illa Sertorij gloria: *Ego puerum hunc, nisi venisset anus illa, castigatum verberibus, domum remissem.* Memmius Pompeij quæstor, & sororis eius maritus, ad Saguntum Sertorio superante, est interfectus. Et cum magna strage victor ad Metellum. vsq; peruenisset, pilo percussus Metellus interierat, nisi à suis pudore nimio affectis protectus esset. Didium Lælium Pompeij legatum, qui pabulatum exierat, scribit Obsequens, à Sertorianis interfectum.

Et certè Sertoriani duces ferè superiores erant, præcipuè Hirtuleius, qui initio Metelli, antequam se Pompeio iungeret, mul-

tis prælijs fatigarat, tandem cum eodem Metello apud Italicâ Bæticæ prouinciæ urbem congressus, ex fiducia credo præteritarum victoriarum elatus, commissa pugna, viginti millibus amissis, victus in Lusitaniam cum paucis profugit. At Sertorius post id cum Pompeio congressus, decem millia militum eius interfecit, licet totidem & ipse amiserit, in tantamque desperationem duos egregios illos duces Metellum, atque Pompeium adduxit, vt publicè Metellus præmia statuerit ei, qui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti millia agri iugera, & si exul esset, veniam reductionemque promitteret. Nempe, vt saltem proditione consequeretur, quod armis non poterat.

Pompeius verò querulus ad Senatum scripserit, nisi sibi pecuniæ mitterentur, se milites è prouincia deducturum. Recipiebat se in Hiberna Sertorius in Lusitaniam, vnde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hostes vsq; in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maximè opera semper vsus. Hoc disertè asserit Appianus.

Eboram verò urbem ad hiemandum peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum ferè in medio sita sit Lusitanix, & solo fertili, vnde in omnes partes præsto esse poterat, si vsus eueniret. Ibi domum, quæ adhuc extat, & Iuniam Donacen domesticam, & liber-

tos tres habebat. Inde cohortem vnam ad bellum duxerat, vti docemus latiùs, cum vè-
tum erit ad vrbes.

Ita prosperè in Hispania bellum gerentis Sertorij, cum fama etiam Pontum comple-
set, Mithridates, si ducem rei militaris peri-
tissimum sibi fœdere conciliaffet, facilem
de populo Romano victoriam se adeptu-
rum pollicebatur. De qua re non pigeat lec-
torem cōsulere Plutarchum. Ex quo, & qui
vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo
amore patriam, vnde exulabat, prosequere-
tur, liquidò intelliget. Simul quanto digni
fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cæ-
dem magni ducis coniurauère. Quorum ta-
men omnium exitus, vt proditorum esse
conueniebat, miser, atque infelix non mul-
tò post omninò fuit. Id breuiter atque ele-
ganter Velleius Paterculus de Perpenna lo-
quens commemorat: *Sertorium*, inquit, *inter*
cœnam Osca interemit, Romanisq; certam victoriã,
partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem
pesimo auctorauit facinore. Item Marcellinus
sub libri x x v i. finem: *Ad veteris Perpenna*
exemplum, qui post Sertorium inter epulas obtrun-
catum dominatione paulisper potitus è fructibus, sub
quibus latebat extractus, oblatusq; Pompeio, eius
iussu est interfectus. Sic decimo inchoati belli
anno suorum dolis interfectus Sertorius vi-
ctoriam quidem Romanis dedit, verum sine

vlla gloria, quod non virtute, sed fraude obuenisset.

Quo interempto Hispaniæ vniuersæ ciuitates vltro se Romanis deditere, præter Calagurrim, & Vxamam, sed hanc Pompeius euertit, illâ siue Afranius, vt scribit Orosius, iugi obsidione confectam, atque ad infames elcas, ex inopia coactam, vltima tandem cæde, incendioq; deleuit; siue idem Pompeius, vt in libro septimo capite sexto refert Valerius. Qui euere itaque Lusitani, ac de Hispaniam tam Metellus Pius, quàm Cn. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triûpharunt, anno vrbis DC LXXXI. vt tabulæ referunt Capitoline.

Toto autê Sertoriani belli tempore nullo populo Romano vestigal ex Hispaniis fuisse, in oratione de Agrariis legibus, cõtra Rullum conqueritur M. Cicero.

Iulius deinde Cæsar, post Vrbanam præturam, vltiorem sortitus Hispaniam, in qua prius sub Tuberone Prætor Quæstor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorẽ repetere, quæ ex Dione retulimus, cû de monte Herminio ageremus. Secuto paulò post triumviratu, Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos tres, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec ciuile

ciuile bellum cōflatum est. Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido Procons. Citeriorem, Q. Cassio Longino Vltiorem Proprætore obtinētibus, quo tempore ad Dirracchium Cæsar Pompeium obsidebat.

Is Cassius Longinus inexplēbilis auaritię, nec ob eam obscurę crudelitatis homo, cum se prouincię odio haberi nō ignoraret, magnasque indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium offensionem, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus; ex rapinis, grauissimisque oneribus. Sestertia igitur centū militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Lusitania, montemq; Herminium, quo Medobrigenses confugerāt, expugnauit, ibique Imperator appellatus, iterum Sestertijs centum milites donauit.

Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæsar post deuictum Pompeium in Hispanias est profectus aduersus duos adolescentes Pompeios Magni filios, qui bellū instaurauerāt. Pronior in Pompeij partes erat Lusitania, siue quia S. P. Q. R. magis eas fouebat, vt iustiores, siue recollectione iniuriarum Cæsaris, à quo in Prætura direpti nimis hostiliter fuerant Lusitani, quāquam nec imperata detrectarēt, & aduenienti portas patefacerent,
vt in-

vt inquit Suetonius. Et paucis verbis Catulli mordacissimus Iambus innuit:

Secunda prada Pontica, inde tertia.

Ibera, quam scit annis aurifer Tagus.

Vettonum igitur agrum, Lusitaniamque pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum suis copijs, & equitibus, auxilijsque totius Lusitanie ad Afranium in Celtiberiam proficisceretur, vt irrumpentem Cæsarem pariter reprimerent. Lusitanos Petreij beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli ciuilibis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat. Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate. Lusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret pertinaciter ad Attegam barbarum in modum sæuijt in eos, quos Cæsaris studiosos esse cõperit, & in eorum vxores ac liberos.

Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atque obiter Valerij codicem emendet, in quo perperam legitur: *Numatius*, pro *Munatius*, & *Attinguensium* pro *Atteguensium*. Sufficiet hoc ex Dione ostēdisse lib. quadragesimo tertio ita scribente: *Audiens autem in Attegua ciuitate magnam esse copiam commeatus*. At paucis interiectis: *Posteaquam verò milites intra urbem recepti sunt, Munatium*

tium

tium Flaccum ad eos misit. Munatius ergo Flaccus vocabatur, atque ita eum appellat Plutarchus in Catone: *Præterea, inquit cum Pompeius commendationes rei dari in iudicijs consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset, Cato qui in ea causa iudex erat, cum recitari cœpta est Pompeij cōmendatio, aures manibus clausit, legique illam prohibuit; ut mendum quoque sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, ubi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat. Nisi fortè ijdē Munatij, tam Flacci, quàm Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plācorum fuisse diuisam. Et ideo apud Plutarchum in Pōpeio ex Flacco factum Plancum.*

Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuisse, liquet ex L. Munatio Plāco, qui cum Lepido triumuiro R. P. C. consulatum gessit, & ex ode septimā libri primi Carminum Horatij. Præterea ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panvinius in secundum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseuerat. Ea est huiusmodi:

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII.
VIR. EPVLON. TRIUMPH. EX RAE-
TEIS. AEDEM. SATVRNI. FECIT, DE
MANVBIIS AGROS DIVISIT. IN ITA-
LIA

LIA BENEVENTI. IN GALLIA COLONIAS
DEDVXIT LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc est: Lucius Munatius, Lucij filius, & Lucij nepos, Lucij pronepos, Plancus, Consul Imperator, iterum Septemuir epulorum triumphavit ex Rætis. Aedem Saturni fecit de manubijs, agros diuisit in Italia Beneuenti, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

Sed multum ab instituto diuertimus propter Valerij locum. Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stipulatoribus munierat, quostamen sue crudelitatis satellites habuisse queriter Valerius, Dion tacet, subobscurè narrat Hispaniësis belli commentarius, neque Munatij, neque Lusitanorum facta mentione. Petreianos, Afranianosque milites, quod assuefacti cum Lusitanis essent, eorum more pugnare solitos, scribit Cæsar in Primo belli ciuilis commentario. In tantum autem Pompeij partes fouebant Lusitani, ut etiam illo iam interfecto, filijs Cn. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæserint. Transeo Cottonem, vel potius Catonem, ut alij habent codices, qui Atteguæ cum Lusitanorum præsidio sub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæsarem venit.

Acerrimi Pompeianorum partium defensores fuere, Philo tota Lusitania notissimus, ac Cæcilius Niger, qui cum benè magna
Lusita-

Lusitanorum manu Hispali contra Cæsare, pro Cn. adolescente mirè laborarūt, multas ad Bætin naues incenderunt, tandem, victū ad Mundam, sauciumq; non deseruere. Sed cum se Carteiam recepisset, secuti sunt. De quo tradendo cum ciues legatos ad Cæsarem misissent, re intellecta Pópeius, vt in naues, quas ibi in præsidio habebat, confugeret, scapham ingressus est.

Sed pede casu funibus implicito, dū funē gladio secare nititur, *pedis plantam gladio abscidit*, vt libro bellorum ciuiliū secundo ait Appianus, *vel talum intorsit*, vt hispaniensis belli commentarius refert.

Cum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsarianæ classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egressus est, & in Lusitaniā profugiēs lectica ferebatur. Sed vulneribus, & intorto talo cū ad fugiendum tardaretur, in itinere à Didio deprehensus, interfectus est, *nō ignauè sese protegens*, inquit Appianus: cuius caput Hispali allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

Lusitani, qui ex pugna supersuere, cum se ad signa recepissent, aduersus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis eum pugnis lacessentes, tripertito distributis signis, illius naues incenderunt, ipsum qui ad propellendū cum copijs processisset, prælio

exci-

excipientes interfecere, omnesque eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in scapha, quæ ad littus erat, aut nado ad naues, quæ in salo erant confugientes, sublati anchoris, vitæ subsidium remis quæsiuerunt. Lusitani præda ingenti potiti sunt; vt refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoque sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit. Neque enim ad Hircium, aut Opium desertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris cum esset, & eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sæpè, neque quid velit intelligas, neque si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

Cn. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potestatem redacta, Cæsar ad Urbanam dominationem festinans, Sext. Pompeium alterum ex Põpeij Magni filijs iuniorem, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus enim aliquid magnum propter ætatem esse ausurum; sed aliter res euenit. Nam iuuenis primo cum paucis piraticam exercuit ignotus, deinde paulatim timorem exuens, seque Pompeij Magni filium professus, ex ijs, qui sub patre Pompeio vel sub Cn. Fratre militauerant, victique cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tamquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompeij nomē erat gratiosum.

tiosum. Ad auctus igitur amplioribus copijs, formidini esse cœpit Præsidijs, qui sub Cæsaris imperio Hispanias obtinebant, ita ut vererentur cum eo ad manus venire. Quare intellecta, Cæsar Carrinatem cum validioribus copijs misit, qui Pōpeium debellaret.

Apud Appianum *Carinam* in his locis scriptum pro *Carrinate* reperiatur, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea Consulatum gessit, cum Augustus abdicasset.

At verò iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illū oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit C. Asinium Pollionem, quo in vltiore Hispania bellum gerente, Cæsar interemptus est. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit. Ille verò cum Massiliam esset delatus, ad urbem nequaquam rediit, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

Atque electus maris Imperator, ut patereius fuerat, assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vnà cum ijs, quas vel secum, vel in Hispania habebat, contra Trimuirorum dominationem in Siciliam natigauit. Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiam Lusitani, secuti sunt, Pompeij patris amore, & Cæsaris adhuc odio. Nā etiam Bruto à Triumuiris proscripto, cum vnà cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum

pararet, quattuor millia Celtarum, ac Lusitanorum equitum illi fuisse, scribit Appianus.

Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnavit plerūq; victor. Et quidem magni famā ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset ulterius. Verum mutata priori fortuna, qualiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu ceruleo, & verborum vanitate, Neptuni filiū esse iactauerat, tamquā Magni Pompeij esse, fuisse parū, victus Antonij se duci Titio dedit, à quo Mileri interfectus est. Quicopiosius ista scire velit, legat Appiani civiliū bellorum libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquāto sumus, propter Orosium, qui Sext. Pompeij mortem post Mundēsem pugnam statim secutā scribit, nescio quem secutus auctorem. Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto: *Vltimum bellum apud Mundam urbem gestum est, ubi tantis viribus dimicatum, tantaq; cedes acta, ut Caesar quoque veterani suis cedere non erubescens, cum cadi, cogiq; aciem suam cerneret, prævire morte futurum victi dedecus cogitavit, cum subito versus in fugam Pompeiorum cecidit exercitus. Et statim Cn. Pompeius cum celsissimo equite aufugit. Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parva Lusitanorum manu, cum Casonio congressus, & victus, fugiensq; interfectus*

*fectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum
cade, Cesare oppugnante, vix capta est.*

Dubiū tamen apud me non est, corruptū
Orosij locum hunc. Nam paulò post, capite
decimo octauo, & capite decimo nono, Octa-
uij quartum bellum aduersus Sex. Pompeiū
Cn. Pompeij filium cōmemorat, narratq; eū
Siciliam occupasse, & tādē à Titio, & Fur-
nio Antonianis ducibus victum, & captum,
post paululum fuisse interfectum, vti ex Ap-
piano antediximus. Quare priori loco libē-
ter legerem: *Cum Caesonio congressus, & victus
fugiens pane interfectus est.* Euasit enim, atque
ad piraticam inde se conuertit, quòd etiam
Orosius ipse confirmauit his verbis: *Sex. Pō-
peius postquam se in proscriptorum numerum rela-
tum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem o-
ram Italia cadibus rapinisq; vastauit, Sicilia pra-
repta.*

Ceterū, vt ad C. Asinium Pollionem re-
deam, eius tres extant epistolæ inter Cice-
ronis familiares libro decimo, in quārum
vna sic habētur: *Sed vt rationem in eo, quō die
prælium Pansa commisit, eodem à Gadibus na-
ues profecta sunt. Nulla enim post hiemem fuit ante
eam diem nauigatio. Et hercule longè remotus ab
omni suspitione futuri ciuilis tumultus, panitus in
Lusitania legiones in hibernis collocaueram. In-
clinauit post hæc ad Casarem Augustum fortuna,
& Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, cum*

per se, tū per suos duces, intra annos quattuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

In primo volumine, cū terminos Lusitaniæ signabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributam, ad quam Prætor mitteretur, qui Legatum, & Quæstorem haberet, reliquas omnes in Hispania Cæsaris fuisse, qui duos mitteret Legatos, Prætorium, & Consularem. Ex ijs Prætorius Legatum secū habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vsque protensis ius diceret. Cōsularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat. Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio subditarum administrationem ita diuisit, vt aliæ proconsulares essent, aliæ prætorię, alię præsidiales. Procōsulares Senatui, prætorias populo demandauit, Præsidiales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo Præsides, modo Cæsaris, vel Augusti legati dicebantur.

Ijꝑ; Præsides Legatiue Cæsaris, nonnumquam honoris causa consulari potestate augebantur, vt eiusdem essent auctoritatis, cuius Proconsules. Proconsulum namque dignitas amplior, quàm Legatorū, Præsidum uero erat, quoniā hi ex equestri ordine eligi poterant, illi nō nisi ex Senatorio, consulariue pro-

prouincias fortiebantur. Proconsulares ergo, & Prætorix illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

Quæ verò adhuc rebelles, legionibus, armisq; retinendæ videretur, sibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoq; Romano, quasi eis laborē adimeret, re autem vera, vt ipse exercitus, copiasq; militares omnes in sua potestate haberet, ne vniquam Senatus, populusue inuasam rempublicam repetere auderent, vt scriptum reliquit Dion.

Hispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ; Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Carthaginienfis, Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

Tandem Lusitania in duas diuisa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit, altera *Vettonia* dicta est, vt in primo libro abundè retulimus.

Paulatim emersere Comites, eorūq; vicarij, vsque ex Hadriano, qui Senatum quendā domesticum in palatio suo habuit, qui peregrè euntem comitaretur. Cæsaris Comitatus idè hūcupatus, & illi ipsi Senatores Comites Palatini, Donec diuus Constantinus oppida, vel prouincias illis attributas ad

eorum transtulit hæredes. Atque hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumque.

Morem eum secuti Longobardorum reges Italiam sibi subiectam in *Comitatus* varios, atque Ducatus diuiserunt. Limitanei quoque duces *Marchiones* nuncupati sunt, quoniam limitem *marcham* vulgus appellaret.

Ab Augusto igitur vsque ad Gothos, nihil quod magnoperè ad Lusitaniã pertineat in tam deplorato scriptorum antiquorũ interitu ego reperi; nisi Lusitaniam in Romanorũ acquieuisse dominatu, eorumq; legibus domitam paruissse. Othonem postea Cæsare fuisse à Nerone Lusitanię præfectum, vt Popæa illius vxore, amoto ex vrbe viro liberiùs frueretur, libro tertio scribit Tacitus. *Vbi, inquit, vsque ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integrè sancteq; egit, procax, otij, & potestatis temperantior.* Eadem ferè repetit libro decimo septimo,

Suetonius quoque Tráquillus in Othone. *Sepositus, inquit, est per causam legationis in Lusitaniam.* Iactatum etiam de hac re distichum:

*Cur Otho mentitus sit queritur exul honore,
Vxoris mæchus cæperat esse sua.*

Illum tamen per decẽ annos moderatione, atque abstinentia singulari, prouinciam administrasse testatur.

Et

Et pro Romanis etiam in Italia militauere Lusitani. Eodem enim libro scribit Tacitus, Lusitanorū cohortes sub Vetellij sacramento fuisse.

Septimæ Lusitanorum cohortis meminisse Alciatus in annotationibus in Taciti librū decimum sextū, ex inscriptione mormorea, quæ Comi adhuc sit, in memoriam Calpurnij Fabati Nouocomensis, C. Cæcilij Plinij profoceri.

Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam, Genuamq; non procul à montibus. Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido *Antilia*, seu potius *Artilia* fuisse allatam. ea est huiusmodi:

Q. ATTIO. T. F.
 MAEC. PRISCO
 AED. II VIR. QVINO.
 FLAM. AVG. PONTIF.
 PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.
 HISPANORVM. ET. COH. I.
 MONTANORVM ET. COH. I.
 LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.
 ADIVTIC. DONIS. DONATO.
 AB IMP. NERVA. CAESARE AVG.
 GERM BELLO SVEBIC. CORON.
 AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.
 PRAEF. ALAE. I. AVG. TRHACVM.
 PLEBS. VRBANA.

Hoc est: *Quinto Attio Titi filio Macenati Prisco*
 L 4 *Aedili*

Aedili Duumuiro quinq;, Flamini Augustali Pontifici, praefecto Fabrum, praefecto cohortis prima Hispanorum, & cohortis prima Montanorum, & cohortis prima Lusitanorum, tribuno militum legionis prima adiutricis, donis donato ab imperatore Nerua Cesare Augusto Germanico, bello Sueuico corona aurea, hasta pura, vexillo, praefecto ala prima Augustalis Thracum plebs urbana.

Vbi illud animaduersione dignū iudicauī, Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos. Abiēre tādem in Romanorum mores Lusitani, & ciuilitatem linguamq; Latinam, sicut & Turdetani, accepēre, vti in libello ad Vasaem pro colonia Pacensi, disputauī; vt audiendus quidam non sit, qui se opere pretium facturum existimauit, si post disputationem illam meam Genesio Sepuluedę Badiozam Pacem fuisse Augustam asserēti subscriberet. Nos ad libellū illum remittimus lectorem, & ad ea, quæ postea inter vrbes commentabimur.

Cæsaribus etiā plerisque statuas erexēre, vt alibi ostēdimus. Quin si qua mira res suboriretur, quæ aut animum pasceret, aut oculos, ad illos protinus mittebant, vt Tiberio principi Olyssipponenses, missa ob id legatione, nunciassent tritonem qua noscitur forma, in quodam specu canentem concha visum, auditumq; scribit Plinius libro nono cap. 5.

Prouin-

Prouinciã in tres iuridicos conuentus diuisam, Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum, sic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent. Et vrbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel ciuium Romanorum, vel antiqui Latij, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitaniã descriptione, supra ostēdimus, & postea ostendimus; diuisam quoque in duas non semel diximus.

Erant nihilominus in Lusitania aliquot siue reguli, siue dynastæ, aut toparchæ, imperio Romano subditi, qualis pater fuit Encraditis nobilissimæ virginis, & martyris Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: & iam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiæ princeps.

DE GOTHIS.

DE *Gotharum* autem origine ad institutum meum scribere nequaquam pertinet, maximè non conuenientibus inter se, qui de illis scripsêre auctoribus. Verùm quia lucem aliquam, ijs quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse, ac Sarmatas, nonnullosque alios populos illis finitimos, dixisse sufficiat. Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbricæ Chersonesi insula, siue ex vicinia, Gothicum effecêre nomē priscis

scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emersere magna vocabuli claritate, quod à duce proprio qui *Gothus* vocabatur, vt asserit Virichindus Saxonicoꝝ libro primo, sortiti sunt. Nisi malimus à *Guthu* ipsius Scandiæ, iuxta Ptolemæum, gentibus eos priùs *Guthos*, deinde *Gothos* fuisse denominatos. *Gothica gentes*, inquit Procopius belli Vandali ci libro tertio, *multa quidem & alia priùs fuere, quàm nunc. Omnium autem maxima ac potissima, Gothi, & Vandali & Vesogothi, & Gepedes, iam dudum, Sarmata, & Melanchlani appellati.* Addamus & nos, *Gothos* in *Ostrogothos*, & *Vesogothos*, hoc est, in Orientales, & Occidentales fuisse diuisos. Ita Iornandes in Geticis. A loco Orientali dicti sunt *Ostrogothi*; reliqui verò *Vesogothi* in parte occidua, & sæpè aliàs. Ratio in promptu est; Germanicam linguam non ignorantibus. Gothi enim veteris Germaniæ fuere populi, apud quos, *V Vest*, Occidens dicitur, & si Germanicè pronunciadū sit, *V Vestgothi*, idē est, quod Occidentales Gothi, & contra, *Oster*, Oriens vocatur. Vnde Carolus Magnus cum ventorum nomina in suam linguam mutaret, subsolanum Orientalem ventum *Ostrenvvinde*, appellauit.

Zephyrum verò, qui ab occidente spirat *V Vestren*. Sicut adnotauit is, qui vitam eius mādauit litteris, vt obiter admoneam, ventorum

torum nomina, quibus hodie nautæ Lusitani vtuntur, à Carolo fuisse imposita.

Inter Gothos duæ nobilissimæ excellabant familiæ, Amalorum videlicet inter Ostrogothos, & Baltorū inter Vesogotos.

Iornandes in *Geticis*, *Dixi*, inquit, *per familias populi, Vesogothi, familiae Balthorum, Ostrogothi præclaris Amalis seruebant*. Et quidē Amali regem Amalam suæ stirpis & nominis auctorem fuisse gloriabantur. Balthi verò ab Alarico, qui ob audaciam *Baltha*, id est, audax, inter suos cognomen acceperat, diriuati sunt.

Ceterū Vesogothos nobilitarunt, Alaricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus is, qui pro Romanis vnà cū AEtio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam *Theodoredum* vocant, Gregorius Turonensis *Theudonem*; videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferēdis, vel paulò molliùs pronunciandis, mutuò nō consentiunt scriptores. Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, lōgè illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter imperator Romæ, & Italiæ destinatus. Alanos præterea Gothicum & ipsum genus, eodē Procopio auctore, minimè prætereamus, quos Massagethas fuisse, scribit Ammianus

Mar-

Marcellinus, libro vigesimo tertio. Tametsi cognatæ gentes eæ secessionibus, ac factionibus inuicem diuisæ, etiâ inter se frequenter bella gessere. Quò factum est, vt Alani, Sueui, & Vandali à Gothis vicinis, & consanguineis pulsi sedibus, fœdere inter se iuncti, primùm in Pannonias, deinde in Gallias, postremò in Hispanias immigrarent.

Ex quibus Vandali Bæticiam occuparunt, ab ipsis deinde Vandaliam, & Vandaliciam nominatam. Vnde à Vesogothis, qui postea inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Augusto iâ fœderato eiecti in Africam sunt, Alani Emeritam, maioremq; Lusitaniæ partem, cum Olysippone, quæ semel pecunia se redemerat, tenuêre. Sueui Callæciam omnem. Verùm qui ad Emeritam cõfederant, à Constantio prius Comite, deinde Cæsare ab Honorio declarato, & restitutæ Placidiaë matrimonio affine facti, cum eiusdem Valliaë, & Vesogothorum auxilijs graui prælio superati, cū in pugna Athacem regem amisissent, pars ad petendam pacem inclinarent, pars ad Sueuos, qui Olysipponem tenebant, confugientes, sub eorum tutela acquieuerunt. Omnesq; ij metu Romanorum territi, consilia pacis agitantes, hæc ab Honorio postulabant, vt Orosius ait: *Tu cum omnibus pacem habe, omniumq; obsides accipe. Nos nobiscum confligimus, nobis perimus, tibi vincimus. Im-*

mortalis verò questus erit Reip. tuæ, si vtriq; pereamus. Ita illi tunc. Verùm audita Constantij morte, repudiato petitæ pacis consilio, ad ingenium redierunt. Et quidem Alani Emeritam reuersi, totam sibi Lusitaniam vendicabant, Vandalis, qui in Bætica superfuerant, adhortantibus. Erexerant enim animos, Vallia Tolosam reuerso, quam ei Honorius permiserat, cum nōnullis alijs Auxitanæ prouinciæ ciuitatibus. Vnde Vesogothia regio ea est nuncupata. Hispani nostri, Galliam Gothicam dicere maluerunt. Audaciam quoq; auxit infecuta Honorij mors. Sed cum minor Theodosius, Valentinianū Placidie amitæ suæ, & Constantij filium Cæsarem declarasset, is contra Alanos, atque Sueuos in Lusitaniam Comitem misit Sebastianum. Qui sanè gesta bene re Lusitania potitus erat, tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquijs, & Vesogothis iniunctus. A quibus paulò mox circumuentus, & interfectus est.

Sueui ergo relicta socijs Alanis Lusitania, ad suos qui in Callæcia erant, cum se contulissent, atque in maius corpus coaluissent, regnum constituere. Quod ab Hermerico ad Leouigildum Vesogothorum regem, per annos CLXXVII. durauit, vt Isidorus testatur. Præualuere autem Vesogothi, & actis altius radicibus, cū in citeriorem Hispaniam,

niam, tùm etiam in Narbonensem Galliam se extendentes, per annos tercentos, & octoginta, atque ampliùs regnauerunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiserunt. Ad hunc modum, Hispaniæ Scythicis nationibus patuerunt, admiscētibus se semper, in istiusmodi demigrationibus vicinarum gentium populis, quos tristis cæli, glebæque infecundioris tædium cepisset. Vniuersos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen amplectebatur. Hæc breuiter, & summam dicta sint, quæ ad susceptū à nobis opus facere videbantur.

DE VIIS MILITARIBVS.

Vias militares, atque publicas, faciles, & expeditas, cùm in Italia, tùm in prouincijs efficere Romani conabantur. Qua in re præcipuam, & supra reliquos principes egregiam nauauit operam Traianus, vt etiam annotauit medicus Galenus Methodi libro nono. Vias igitur publicas propter lutum sternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit:

*Strataq; iam vulgi, pedibus detrita viarum,
Saxeæ conspiciuntur* —————

Vnde eas nos Lusitani *stratas regias* appellamus. Sternebant autem alibi impolito, rudiq; lapide, alibi pro vrbium claritate quadratis saxis, pænè insana profusione, vt memin-

mini in Narbonensi Gallia me vidisse.

Millia passuum erectæ columnæ distinguiebant, cum inscriptionibus eorum, qui eas fecerant, eorumque qui refecerant.

Inde illa formula vulgatissima, primo ab vrbe, ad primum ab vrbe lapidem, & similia.

Locis autem vliginosis, ac depressis, addebant terræ aggerem, super quem lapideam crustam insternerent, eoque factum, vt aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipuè à scriptoribus Gallis, qualis Apollinaris est Sidonius, qui in propentico ad libellum dixit:

*Antiquus tibi nec teratur agger,
Cuius per spatium, satis vetustis
Nomen Casareum viret columnis.*

Et sæpè aliàs.

Virgilius etiam dixit A Eneidos quinto:

Qualis sæpè via deprehensus in aggere serpens.

Sed verbi insolentiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam simpliciter, in aggere, sed in aggere via dixit.

Talium viarum septem in Lusitania, atque in Bracaris supersunt adhuc, & vna in Vettonia, altera Lusitaniæ prouincia. Verùm magna ex parte adgestionibus, stratisq; vetustate corruptis, & collapsis miliariorum columnis.

Prima, cuius meminit Antoninus Pius

in

in Itinerario, ab Olyssipone ducebat Emeritam. Cuius verba apponā aliquanto emendatiùs quàm vulgo circumferuntur.

ITEM AB OLYSSIPPONE EMERITAM M. P. CCIIII. Sic.

<i>Equabona. M. P. XII.</i>	<i>Celtobrica. M. P. XII.</i>
<i>Ceciliana. M. P. XII.</i>	<i>Malceca. M. P. XVI.</i>
<i>Salacia. M. P. XII.</i>	<i>Ebora. M. P. XLIIII.</i>
<i>Ad Anam flumen. M. P. LX.</i>	<i>Euādrina. M. P. XVII.</i>
<i>Dippone. M. P. XII.</i>	<i>Emerita. M. P. IX.</i>

Omitto oppidorum nomina, de quibus suo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocant, Illustrissimi ducis Auiariensis, XX. Mil. P. à Cetobriga. à Salacia verò XVI. M. P. Oppidi ruinae superfunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI
O. COMMODO.
IMP. ANTONI
NI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COS. DE
SIGNATO. P. M.
D. D.

Hoc est: Lucio Aelio Aurelio Commodo imperatori Antonini Augusti Pij patris patriæ filio consuli designato pontifici maximo dedicarunt.

Inter

Inter Salaciam, atque Eboram, in colle super flumen, cui Riuo Maurino nomen est, columna adhuc extat ad hunc modum inscripta:

IMP. CÆS. DIVI
SEPTI . . . SEVERI PII
ARAB. ADIAB. PARTHI
CI, MAX. BRIT . . . AX. F.
DIVI. M. ANTON. PII
GERM. SARM. NEP.
DIVI ANTONINI PII PRONEP.
DIVI HADR. . . . . ABNEP. . .
DIVI TRAIANI PARTHIC . . .
ET DIVI NERV . . . . . ADNEP.
M. AVR. ANTONIN . . . . .
P. F. AVG. PAR. MAX.
BRI . . . MAX. GERM. MAX.
PATER MILITVM. TRIB.
POT. XX. III. COS. IIII.
P. P. PROC. REST . . . . .

Hoc est : Imperator Cæsar Diui Septimij Severi Pij Arabici Adiabenici, Parthici Maximi filius, Diui Marci Antonini Pij Germanici Sarmatici nepos, Diui Antonini Pij pronepos, Diui Hadriani abnepos, Diui Traiani Parthici, & Diui Nervæ abnepos, Marcus Aurelius Antoninus Pius felix Augustus Parthicus, Maximus Britannicus, Maximus Germanicus, Maximus pater militum, tribunitia potestate vigesimùm imperator, tertium consul, quartum pater patriæ, Proconsul restituit.

M

Ad

Ad duodecimū ab vrbe Eborā lapidem,
itineris eiusdem, in prædio, quod vocant Ta-
bularios, duæ sunt columnæ, altera omninò
corrosas vetustate litteras habet, altera cum
hac inscriptione mansit integrior.

IMP. CAES.
MAXI
MIANO
PIO. FELI
CI. AVG. EBO
RA. M. P.
XII.

Hoc est: *Imperatori Casari, Maximiano Pio,
Felici Augusto Eborā milliā passuum duodecim.*

Eodem itinere in veteri ædificio templum
est Virgini Dei matri sacrum & magna reli-
gione cultum. *Turegiam* locum eum vocant.
De quo multa in libello ad Kebedium To-
letanum scripsi.

Ibi mensa marmorea est, quam sepulchro
Q. Iulij Maximi Calpurnia Sabina vxor im-
ponendam curauit. In quo sepulchro duo
etiam filij eius viarum curatores fuere con-
diti. Ea sic habet.

D. M. S.
Q. IVL. MAXIMO. C. V.
QVÆSTORI. PROVIN. SICI
LIÆ. TRIB. PLEB. LEG
PROV. NARBONENS. GALLIÆ

PRÆT.

PRÆT. DESIG. ANNO XLVIII
CALPURNIA. SABI.
NA. MARITO OPTIMO.

Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO
VIARVM CVRANDARVM
ANNO. XXI.

Q. IVL. NEPOTIANO. C. I.
IIII. VIRO VIARVM CVRAN.
DARVM. ANNO. XX.
CALP. SABINA. FILIIS.

*Hoc est: Dñs manibus sacrum Quinto Iulio
Maximo, clarissimo viro, quaestori prouincia Sicilia,
tribunoplebis Legato prouincia Narbonensis, Gallia
Pratori designato annorum quadraginta octo Cal-
purnia Sabina marito optimo.*

*Quinto Iulio claro clarissimo viro, quartum viro
viarum curandarum annorum viginti vnus. Quinto
Iulio Nepotiano clarissimo iuueni, quartum viro via-
rum curandarum annorum viginti Calpurnia Sabi-
na filijs.*

In agro Stermotiensis, non procul à pago
Borbacena columnæ duæ sunt, altera colla-
psa, crasis omninò litteris præter primum
& secundum versum.

IMP. CAES. DIV.....
RI PII FIL.....

.....
*Hoc est: Imperatori. Cesari Diui Seneri Pij Fi-
lio.*

Altera stat cum inscriptione hac, quæ tamen ægrè iam legitur:

IMP. CÆS. DIVI ANTONI
NI PII MAGNI FIL.
DIVI SEPTIMI SEVERI
PII NEPOTI M. AVRE
LIO ANTONINO
P. FEL. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS. II.
PROC. P. P.
FORTISSIMO FELICISSI
MOQUE PRINCIPI
.....ORA. M. P.
XXII.

Hoc est: Imperatori Cæsari Diui Antonini Pij Magni filio, Diui Septimij Seueri, Pij nepoti, Marco Aurelio Antonino Pio, felici Augusto Pötifici Maximo, Tribunitia potestate, secundum Consuli, secundum Proconsuli, patri patriæ, fortissimo, felicissimoq; principi Eboræ millia passuum viginti duo.

Heluis in ædibus cuiusdam viri nobilis columnæ duæ scriptæ iacent, ex itinere eo delatæ, sed litteris tam corruptis, ut vix in quoque versu duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidî.

Ab vrbe autem Eboræ Pacem vsq; Iuliam, etiam apparent stratæ viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapsæ, fractæ, & terra oper-
tæ.

Item

Item super Exarramam, Murtariam, & Odiuellam fluuios pontium dirutorum hîc subijces, illic pilæ, pilarumq; bases. Litteræ in columnis intercidere. In vna tantum has cum diutiùs considerassem, ægrè potui legere:

IMP. CAES.....

.....

...VAE NEP
...IANVS HADR....
...COS. III

.....

Hoc est: *Imperatori Casari Nerua nepoti Trajanus Arianus Consul tertium.*

Iter quod ab Esuri Pacem Iuliam corruptissimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque aut sex modis intelligere, cum tentassem, nihil ferè in tanta deprauatione confeci.

Quare ita vt apud illum habetur reliqui, si fortè aliquando prodeat is libellus minus mendosè scriptus, aut feliciora nodum explicent ingenia.

M 3

ITEM

ITEM DE ESURI PACE IVLIA,
M. P. CCLVII. Sic:*Balsa* M. P. XXIIII.*Ossonoba* M. P. XVI.*Arani* M. P. LX.*Rarapia* M. P. XXXV.*Ebora* M. P. XLIIII.*Serpa* M. P. XIII.*Fines* M. P. XX.*Arucci* M. P. XXV.*Pace Iulia* M. P. XXX.

Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Iuliam, quod benè signatum est. Ita enim habet: *Item ab Esuri per compendium, Pace Iulia. mil. pass. LXVI.* Sic. *Myrtidi mil. pass. XL. Pace Iulia mil. pass. XXXVI.*

Magna quoque deprauatione viciatus numerus est in itinere, quod à Salacia Ossonobam describit, habet enim: *A Salacia, Ossonoba, mil. pass. XVI.* Cum sint supra CXVI.

Eodem itinere in colle sinistrorsum, iuxta semidirutum oppidum Aureolam, meta est, quæ olim terminum Eborensem à Pacensi dirimebat. De qua meta in meo ad Kerbedium Toletanum libello, satis multa. Ea autem est huiusmodi.

D. D.   N N.
 ÆTERN. IMPP.
 O. AVRE. VALER.
 IO. IOVIO. DIOCLE
 TIANO. ET
 M. AVR. VALERI
 O. ERCVLEO
 MAXIMIANO
 PIIS. FEL. SEMPER AVGG.
 TERMINVS INTER
 PACENS. ET EBORENS.
 CVRANTE. P. DATIANO
 V. P. PRÆSIDE. HH,
 N. M. Q. EORVM
 DEVOTISSIMO
 HEINC PACENSES

Hoc est: Dominorum nostrorum aternitati im-
 peratoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletia-
 no. Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano
 Pij s felicibus semper Augustis, terminus inter Pa-
 censes, & Eborenses curante Publio Datiano viro
 patricio præsidente Hispaniarum, numini, maiestatiq;
 eorum deuotissimo. Hinc Pacenses, hinc Eboren-
 ses.

Duplex inde iter Antoninus ponit ab
 Olyssipponē Emeritam, sed vtrumq; nume-
 ris corruptissimis, oppidisque aut iam non
 extantibus, aut diuersissimè cōmutatis. Al-
 terum sic:

M 4

ALIO

ALIO ITINERE AB OLYSIP-
PONE EMERITAM
M. P. CXLV. Sic.

Aritio Pratorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVII.

Matusaro. M. P. XXVII.

Ad septem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

Plagiaria. M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

Corruptos esse numeros hinc apparet.
Nam recto isthac itinere ab Olysiptone
Emeritam, numeramus tres & quinquaginta
leucas, ex conficiunt ducenta duodecim
millia passuum. Sic:

Ab Olysiptone Beneuentum, traiecto ad
villam Francam Tago, leucæ octo. Inde Sal-
uaterram, quæ an Aritium prætorium sit,
alij expendant, leuca vna. Inde Culucci,
quod an Tubucci sit, alij quòq; expendant,
& inde tota via suburipontana.

Alterum per Scallabin, sic:

ITEM

ITEM ALIO ITINERE AB OLTSIP-
PONE EMERITAM. M. P.
CC. XX. SIC,

Hierabriga M. P. XXX.
Scallabis M. P. XXXII.
Tubucci M. P. XXXII.
Fraxinum M. P. XXXII.
Medobriga M. P. XXX.
Ad septem Aras M. P. XIII.
Plagiaria M. P. XX.
Emerita M. P. XXX.

Huius viæ columnæ partim vetustatis in-
iuria diffractæ, partim Crebris ignibus adu-
stæ tantum abrasarum litterarum vestigia
demonstrant, quas mihi videre contigit. Ita
habent:

Iter autem à Scallabi supra Almerinum
oppidum, per Alpiarsæ fluuij initia duceba-
tur.

Alicubi fragmenta rudia columnarum
apparent, ex quibus nihil erat quod scribe-
rem. Postea cum quattuor collapsas inue-
nissem in vna earum hæc tantum potui lege-
re:

IMP.
CAES. CAIVS
IVL. VER.....

M ;

NOB.

NOB. IMPERA
TOR. V. TRIBVNI
CIAE. PO
TEST. COS. PRO. P.
PATRIAE.....
.....

Hoc est: *Imperator Caesar Caius, Iulius, Verus
nobilis imperator quantum Tribunitia potestatis Cō-
sul, Proconsul, pater patriæ.*

Post mille passus columnæ tres collapsæ.

IMP. CAES.....
.....
.....
TRAIANVS. AVG.
GER. PONT. MAX.
TRIB. POTESTAT
IS. II. RESTITV
IT.

X
I

Hoc est: *Imperator Caesar Diuus Traianus Au-
gustus, Germanicus, Pontifex Maximus, tribunitia
potestati secundum restituit vndecim.*

*Secunda fracta erat, & has tantum litteras
habebat in fine:*

RESTITV
TOR VRBIS.

IMP.

IMP.
 CAESARI
 CLAVDI
 O. TACITO.
 PIO. F. IN.
 VICTO
 AVG.
 PONT. M.
 TRIB. PO
 TESTA
 TIS. II.
 COS. PRO.
 . . . . .

Hoc est: Imperatori Casari Claudio Tacito,
 Pio, felici inuicto, Augusto, Pontifici maximo, tribu-
 nitia potestatis, secundum Consuli Proconsuli.

Post mille passus, tres columnæ, duæ col-
 lapsæ abrais vetustate litteris, vna erecta,
 quæ sic habet:

IMP.
 CÆSARI
 M
 CLAVDIO
 TACITO
 PIO. F. IN
 VICTO
 AVG. PONTIF.
 M. TRIB
 POTESTA
 TIS. II. COS.
 P. P.

Hoc

Hoc est: Imperatori Cesari M. Claudio, Tacito Pio Felici inuicto Augusto, Pontifici maximo, tribunicia potestatis secundum Consuli, patri patria.

Post mille passus duæ collapsæ in fine vnius hæ tantum legi possunt litteræ:

.....
 .....
 ..... COS.
 IIII. PROCOS
 REFECIT.

Post mille passus, iuxta diuersoriū, quod vocant *Mestas*, quattuor sunt columnæ collapsæ, tres corruptas habent inscriptiones. In vna sic legitur:

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS
 VERVS MAXIMIVS PIVS. FELIX.
 INVICTVS. AVG. PONT. MAX.
 PATER PATRIAE. TRIBVNICIAE
 POTESTATIS. TER COS GERMANICVS
 MAX. DACICVS MAX. SARMATICVS
 MAX. ET C. IVLIYS VERVS MAXIMVS
 NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
 IVENTYTIS, GERMANICVS MAX.
 DACIVS MAX. SARMATICVS MAX.
 IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXI
 MINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI.
 MAX.

MAX. DACICI. MXX. SARMATI.
 MAX. FORTISSIMI. CAESA
 RIS FILIVS.

LIII.

Hoc est: Imperator Caesar Caius Iulius Verus
 Maximinus Pius, Felix, inuictus, Augustus, Pontifex
 maximus, pater patriæ, tribunus potestatis, ter Cō-
 sul, Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sar-
 maticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus
 nobilissimus Caesar princeps iuventutis, Germanicus
 Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus
 Imperatoris Caesaris Caij Iulij Veri Maximini, Pij
 Felicis Augusti, Germanici Maximi, Daci-
 ci Maximi, Sarmatici Maximi for-
 tissimi Caesaris filius
 quatuor.

Finis Libri tertij.

L. AN.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATI-
BUS LVSITANIAE

LIBER QVARTVS.

R B E S nunc aggrediar, non mi-
nimam intentionis meæ partem.
Quarum pleræque etiam Roma-
nis temporibus prisca nomina
amiserunt. Multas nominat Liuius à vetu-
stioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut
ægrè intellectas, quoniam ijs alia Romani
postea vocabula imposuerunt.

Incipiamus ab illa parte Bæticiæ, quæ mo-
dò appendix est Lusitaniæ, in qua Oliuen-
tiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Morti-
ganum, ac Noudarem esse primo libro cõ-
memorauimus.

Ac de Oliuentia vrbe nihil quod ad anti-
quitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi
inuenti inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS.

C. ANTESTIVS PROGVS

LVS. H. SS. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc

Hocest: *Dij Manibus sacrum. Caius Antestius Calvus, Caius Antestius Proculus hic sit sunt Cornelia Tertulla viro & filio de sua pecunia fieri curauit.*

De Maurano æquè nihil.

DE MAURA.

Mauram insigne oppidum. Nouum fuisse Arucci, ex cippo istiusmodi, quem ibi legi persuasum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
CAESARIS. AVG. GERMANICI
.... MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARUCCITANA.

Hocest: *Julia Agrippina Caesaris Augusti Germanici matri Augustonouaciuitas Aruccitana.*

Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc superest Arucci vetus, nomenque retinet. Vulgò enim *Arouche* dicitur, proferiturq; planè, Græcè vt à Ptolemæo vocatur. Parum tamè iam frequens est Arucci vetus.

Accomodant Maurense nouo nomini, haud scio an fabulam appellem. Fuisse Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atque in prælio occidisset, eiusque vxorem forma luculèta mulierem sepe victor interpellasset, additis nifi acquie-

acquiesceret minis, illam contumaci odio
intersectoris postulatâ respuisse. Cumque
Arucci veteri, propter hostis vicinitatem
diffideret, migrasse ad nouam ciuitatem A-
ruccitanam, vt tutiorem situ, ita bonitate
vberioris agri magis accommodam. Cumq;
ab indigenis Maura ex Arucci vulgò appel-
laretur, factum esse, vt etiam ipsa vrbs Mau-
ra exinde nominata sit.

In territorio quoq; oppidi eiusdem mul-
ta antiquitatis supersunt vestigia. Inter Mau-
ram, atque Ficalium semidirutum oppidum,
ad pagum, quem vocant Vallemuargi, in fa-
ni antiqui ruinis, vbi sacellum Michaeli sa-
crum posteri meliori religione extruxerunt,
quattuor cippos fractos, exesisque vetustate
litteris deformatos inueni. Vnus qui reli-
quus integer est, fideliter à me descriptus ita
habet:

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.
NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus Aurelia Marci filia Gal-
la annorum duodecim, hic sita est, sit tibi terra leuis.*

Et ne quis forte miretur inusitatâ scriptu-
ræ rationem, AVRELIAII GALLAII
pro

pro A V R E L I A E *Galla*. Sciat in Epi-
grámatís quoque antiquæ vrbis pagina 149.
legi,

M. PONTIVS HIIDISTVS. DAIINI CO
IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.
MIICVM ANNIS TRIBVS.

Pro eo quod esse deberet: *M. Pontius Hedi-
stus Daeni coniugi bene merenti feci. Vixit mecum
annis tribus.* Et annotavit corrector, alibi etiã
duo II pro E posita se inuenisse.

Ficalij quoque cippus hic est:

D. M. S.
VLPIA. M. F.
MARCELLA
ANNORVM
LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus sacrum. Vlpia Marci
filia Marcella annorum quinquaginta trium hic sita
est, sit tibi terra levis.*

Ad pagum Callæcum inter Ficalium, &
Arucci vetus in fano S. Mametis cippus:

. N D. M. S.

D. M. S.
VIBIA. CR
ISPIA . . . . RV
FINI. ARA
BRICENSIS
ANNOR.
LXVII.
H. S. E. S. T. T. L.

*Hoc est: Dñs Manibus sacrum. Vibia Crispia
Rufi Arabricensis, annorum sexaginta septem, hic
sit a est. sit tibi terra leuis*

Insigne quoque oppidum Serpa nō mul-
tū mihi negotij exhibuit. Nomen enim illu-
sum vsq; ex antiquo retinet, vt apud Anto-
ninū in itinerario est, & in cippo iuxta op-
pidum reperto:

D. M. S.
FABIA PRISCA
SERPENSIS. C. R.
ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.
C. GEMINVS. PRIS
CVS PATER. ET
FABIA CADILLA MA
TER. POSVERVNT.

*Hoc est: Dñs Manibus sacrum: Fabia Prisca
Serpensis ciuis Romana annorum viginti, hic sit a est.
sit tibi terra, leuis, Caius Geminus Priscus pater,
& Fabia Cadilla mater posuerunt.*

LVSI.

LVSITANIAE ALGARBIVM.

TRansgrediamur nunc Anam, & Lusitaniæ vrbes, de quibus, vel indubitato constabit, vel certè probabili coniectura antiquitatum studiosis explicemus. At Lusitania, inquit Pomponius, quàm mare Atlàticum spectat, primum ingētū in petu in altum abit, deinde resistit, ac se magis etiam, quam Batiscā abducit. Quàm prominet bis in semet recepto mari, in tria promontoria dispergitur, Ana proximum quia lata sede procurrēs, paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur, sequens Sacrum vocant Magnum, quod vltèrius est.

Aduertant lectores promontoria hic nō vocari ipsa tantum terræ acumina, quæ mari imminet, sed totos latè etiam tractus, qui tandem acumine in mare desinūt. Ita Liuius Decadistertiæ libro primo: *Prægressus signa Hannibal in promontorio quodam. patet hoc ex ipsa Pomponij descriptione. Quia lata sede procurrens paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur*, videlicet ad similitudinē cunei, quo ligna scinduntur: Græci *Sphina* vocarunt promontorium hoc, Latini *Cuneum*. Nostra ætas sanctæ Mariæ caput appellat, sicut & sequens, quod Sacrum dicebatur sancti Vincentij caput vulgò dicitur. Prisci tamen nominis vestigium ibi in oppido Sacris adhuc perseverat. Promontorium

N 2

vtrum-

vtrumque Strabo Celticos, ac Lusitanorum plerosque habitare dixit. Ptolemæus etiam Turdetanos adiūgit: sicut latiùs à nobis pro Pacensi colonia disputatum est. Nos Algarbij regnū vocamus à Mauris, cum id tenuère indito vocabulo. In cuneo verò hoc, Myrtillis, Ossonobæ, atque Balsæ oppidorum meminit Pomponius.

DE MYRTILI.

MYrtilis, quam Mertolam appellamus, Anæ fluuiò est imposita, multis antiquitatum monumentis plena, cippis; columnis, statuis, quibus tam Gothi, quam Mauri, ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, vt erant, & hi, & illi ingenio planè barbaro. Octo, vel decem statuas annis ab hinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt affabrè insculptas, sed sine capitibus. Arbitrantur capita fuisse ænea, & insititia, atque ideò à corporibus in alium vsum euulsa.

Abest à Pace Iulia iustis xxxvi. passuū millibus, hoc est, nostratibus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit. Myrtilin Plinius, sicut & Eborā, & Salaciā veteris Latij municipium fuisse scriptum reliquit Ptolemæus, Iuliæ cognomen illi tribuit.

DE

DE BALSAM.

Olim vocatam *Balsam*, eam esse coniijcimus, quæ nostro tempore *Tauilla* nominatur, maxima Algarbij ciuitas. Eius præter Pomponiũ, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

DE OSSONOBIA.

Ossonoba verò diruta pænè est, cuius priscæ nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, passimq; per viciniam, præcipuè in muris Phari propinquæ ciuitatis, magisque littoralis. Hæc vrbs sedes fuit Episcopalis, vt liquet ex concilijs, in quibus Ossonobensis Episcopus subscripsit. Nomen Maurorum temporibus paululùm inuersum est. Rasis Maurus Exubonam eam vocat, ingeïto linguæ Punicæ vitio. Cuius de ea testimonium, ad verbum, sed ad sensum istiusmodi est:

Exubana solo fertili, ac frumentario sita est, plano, & fructiferis arboribus confito. Habet etiam pineta, & montes ad alenda pecora maximè accommodatos, hortos quoque irriguos multos, quoniam fontibus, ac fluentis abundat; electrum producit optimum; mari vicina est, vbi aliquot sunt insulae parua, cymbis, ac nauculis, ad vsum, & inuectiones opportuna. Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius est orbis. Sub iure, ac dominio suo habet oppida nonnulla, è quibus Siluis est sita super astuarium, quod à mari egressum paruo fluuio com-

misletur. Haftenus ille. Fortunæ vicissitudine facta, Siluis pōtificio exornata est, Ossonoba verò in vicum redacta. de cuius quoque ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & crescit. Nec ipsum nomē iniuriæ non patuit. ex Ossonoba in Exubanam transijt, & cum iam propè non sit, *Estoi* nuncupatur. Phari in muro inter propugnaculum nouum, & alterum à Roderico Barreto extructum, cippus est:

IMP. CAES. P. LICINIO
VALERIANO. P. F. AVG.
PONT. MAX. P. P. TR. POT.
III. COS. RESP. OSSON. EX D
ECRETO ORD. DEVOT . . . . .
NUMINI MAIESTAT.
IS. EIVS. D. D.

Hoc est: Imperatori Casari Publio Licinio Pio. Felici, Augusto, Pontifici maximo, patri patriæ tribunitia potestate tertium Consuli, Respublica Ossonobensis ex decreto ordinis deuotissima numini maiestatis eius dedicauit.

In quadam turri ex parte maris cippus:

D. M. S.
CATVRISAE. PRI
MAE. CONIVGI PISSIMAE
QVAE. VIXIT. ANN. XXV.
M. VIII. L. CALP. THE
ODORVS. MARIT.

Hoc

Hoc est: *Dj's Manibus sacrum. Caturisæ pŷŷi-
ma, quæ vixit annos viginti quinque, menses octo
Lucius Calpurnius Theodorus maritus.*

Inter Pharum, & Tauillam in turri, quam
vocant marini cippus:

D. M. S.

C. A N N I V S

R O M V L V S

A N N O R V M

X X V I I I.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dj's Manibus sacrum. Caius Annus Ro-
mulus annorum viginti octo hic situs est, sit tibi terra
levis.*

Phari ad portam maris, cippus:

M. CORNELIVS ERIDIMVS. C.

IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO

REM. I I I I I. VIR. D. S. P.

D. D.

Hoc est: *Marcus Cornelius Eridimus, Caius Iu-
nius receptus ob honorem Seuiratus de sua pecunia
dedicarunt.*

Sequitur promontorium Sacrum, ita vo-
catum propter Herculis tēplum, & quia re-
ligio indigenis erat, locum nocturnis inam-
bulare temporibus, quod eum tunc ab dijs
possideri fabularentur, vt initio tertij libri
Strabo scriptum reliquit.

Promótorium ipsum duobus cornibus in altum se præcipitat, effecto inter vtrumque modico sinu, cuius est ambitus quinque fere millium. In sinistro cornu Sacris oppidū est, quod adhuc promótorij nomē refert. In dextro nobile sancti Martyris, ac Leuitę Vincentij templū, cuius corpus, quonā pacto ex Valentia delatum eò sit, tyrannidē exercēte in Sanctorum reliquias Abderramene, cū in meo de eodem Sancto poemate, tū in libello ad Kebedium Toletanū, latē explicavi. Veteres Geographi, vrbium huius tractus, nequaquam mētionem faciūt. Vnus Póponius, vt pote Bæticus, & non longo interuallo dissitus, Lacobrigę, ac portus Hannibalis maritimarum ciuitatum meminit: *In sacro, inquit, Lacobriga, & portus Hannibalis.*

DE LACOB R I G A.

Lacobrigam mutilato, atque nonnihil deflexo nomine *Lagos* appellat vulgus, nobilissimum nostro æuo, frequensq; oppidū, ac nuper à Sebastiano Rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, sicut & Pharo ab Ioanne tertio Sebastiani auo.

Legiante multos iam annos in Agelarijs Baptistę Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga testimonium.

Dicitur

*Dicitur Ardiburi posuisse Lacobriga septem
Victori toties statuas, totiesq; per illum
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.*

Quod nescio vnde fuerit mutuatus, cuius poëtæ, quoniam multum iam fama refrixit, cetera, quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, si velint, quorum in manus liber is deuenerit.

DE PORTV HANNIBALIS.

DE portu Hannibalis dubitanti, duo se ostia obijciebant; alterum ad Villam nouam cognomine Portimanam, eius fluuij, qui urbem Siluin, ad quam Ossonobense pontificium translatum est, præterfluens in mare delabitur. Alterum ad Alborem oppidum non obscurum, vtrumque in sinu magnarum, multarumque nauium capaci. Sed quarum interius per ostia ingressus, non nisi æstu accedente fiat. Facilior Villanouanus recto cursu, paulò Alboritanus difficilior, propter flexus varios & in modum Syrtis obstruentes ostium arenas. Verum ubi penetrarint pandente se æstuario, commodissima statio est nauigiorum. Parua insula intus est situ editior, in summo plana, in qua olim oppidum fuit, Supersunt vndique muri à fundamentis vsque ad mediam altitudinem cæmentitij, in superioribus formacei Puni-

coopere. Sūma planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, regulisque tota plena, a difficiorum monstrat ruinas. Hoc nimia vetustate extincto, Alborem nostri maiores ibi iuxta intima æstuarij ora construxerunt. Hunc fuisse Hannibalis vocatum Portum potius arbitramur, quàm Villamnouam, oppidū reuerà nouum, propter loci situm, vnde defendi naues egregiè poterant, & aditu arceri hostes, quod à peritissimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri. Quando autem oppidum hoc Hannibal condiderit, pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Hannibalem, tertio volumine ostensum à me est.

Potuit quoque ex Gadibus, cum vota Herculi exsoluisset, nouisq; se obligasset. Quod primo tertiæ decadis libro scribit Liuius, ad promontorium hoc Hannibalem accedere propter dicatum Herculi templum, & dissipatam de dijs locum tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulò ante narrauimus, maximè inuitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

DE MEDOBRIGA.

A Sacro promontorio vsque ad Callipodis fluuij egressum, hoc est ad sinum Salacien-

laciensem, multa sanè sunt oppida, neque contemnenda, sed quorum mentionem veteres non fecerunt. Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum est Cetobrigam omisisse in ora positam, cum Salaciam multo interiùs locatam non præterierit, neque Merobrigam, sex ferè millibus passuum ab littore separatam. Verba illius sunt: *Oppida memorabilia à Tago in ora, Olysippo, equarum è Fauonio vento conceptu nobile, Salacia cognominata vrbs imperatoria, Merobriga, promontorium sacrum, & alterum Cuneus.*

Interijt autem Merobriga, in cuius locum successit iuxta oppidum S. Iacobus cognomine Cacem, oppidum in excelsa colle positum. De quo postea. Muri cum turribus, alibi integri, alibi verò semidiruti, aquæ ductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ me ciuitatis admonuerunt.

Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum simulacrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum. Templum ibi est sancto Blasio dicatum, & super aram lapideam.

Mensa cum hac inscriptione:

G. COCILICO. FVSCO
PATRI
EX TEST. COCILICI
A PASTOS

Hoc

Hoc est: *Gaio Cocilio Fusco patri ex testamento Cocilicia Pastos.*

In semicollapsa turri cippus.

C. NUMISIO. C. F. FVSCO
VI. VIRO. SEN.
TATINIA. Q. F.
FVLVIANILLA
VCSOR
PERMITTENTE. ORD.
MEROBRIG.

Hoc est: *Caio Numisio Caij filio Fusco, sextum viro Sentatinia Quinti filia, Fulvianilla vxor permittente ordine Merobrigensi.*

SANCTVS IACOBVS
de Cacem.

DIXI successisse Merobrigæ oppidum sanctum Iacobum in excellenti colle, qui maris prospectum aperit, nec à Merobriga distat ducentis integris passibus.

Loco dominabatur Cacé tyrannus Maurus, cum à Christianis receptum oppidum est. Causam nomini dedit Apostoli Iacobi marmorea sub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoque religiosè ibi colitur. Factumque est nomen à Sancti effigie, cognomen autem à regulo, sub cuius fuerat potesta-

testa-

testate. Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cuius quia semisepulta fama est, non ab re fuerit, operæ pauxillum impendere. Viam nobis aperuerit Hieronymus Zurita Cæsaraugustanus, vir doctus, & historiæ diligens scriptor. Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloianem quidam appellant, Manuelis Comneni patre, confundere videtur, ex Nicæta Choniæ Græco auctore, qui ea tempestate fuit, & ex Baptista Egnatio rem ipsam petamus.

Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adulescentulas ac viduas, & eas ob adulescentiam & formam, vt ait Nicæta, secundas nuptias desiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annâ Theodoro Lascari, adulescenti animoso & bellicosissimo despondit, dotisq; nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit. Et quidem Lascaris, depulso & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus vrbibus imperator consalutatus est, vt testatur Nicæta. Ceterum ex vxore mascula illi proles nulla fuit, femina tantum Irene.

Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxit, imperiumq; illi per manus tradidit. Ita Egnatius. Sed quem Ioannem Diplobatazium ipse vocat, Ioannem Batazem appel-

appellant alij, & quidem Græci, inter quos Nicephorus Callistus, & Batazem tam Zonaras, quam Nicæta sæpè nominant. Ioannes itaq; Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem. reliquit. Qui moriens Ioannem filium, & filiam Lascaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendavit. Verùm Palæologus, interfecto puero, per summū scelus, sibi imperium vendicavit.

Redeamus modò ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite vltimo. Lascara puella verita, ne & ipsa in tyranni sæuitiam incurreret. Ligurum mercatorum auxilio Genuā venit. Nupsitque in Liguria VVilelmo comiti, Entemelij, vel, vt vulgò dicitur, Vigintimilij, peperitque ex eo filium Ioannem Lascarem, & tres filias. Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij ditione successit. Ipsa filias secum ducens, ad Petrum Aragoniæ regem, cuius ingens erat fama, se contulit, si fortè dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternū imperium sibi per tyrannidem ereptum. Suscepit illam rex nobilis honorificentissimè, & in Valentia regno retinuit. Filiarumque maximā Iolanthem ex Græcia cognominatam, vxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, regis Iacobi nepoti.

Secundam Beatricem ex Græcia vocatam
præter-

prætermitto, huic operi non necessariam, Bataza quoque ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitque filiam, cui sui nomen imposuit. Hanc Iolanthæ matertera, ubi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

Interea cum Isabella Petri regis filia nupsisset Dionysio Lusitanix regi Bataza iam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, vna etiam venit, fuitq; in Lusitania, quo ad Constantiam ipsius Dionysij, & Isabellæ filiam, Ferdinandus Castellæ duxit in matrimonium. Tunc quoq; Bataza spectatæ virtutis matrona, nouam nuptam comitata est, tamquã moderatrix eius adolescentiæ. Quæ cū partu edidisset Alfonsum postea regem, non diu superstite marito, regis filij cum Bataza nutritionem sedulò curabat. Sed subducto à materna cura infante auix consilio, quæ ad suam potestatem transferre illud maluit, Regina mater & recenti viduitate mæsta, & præcipuè nutriendi filij solatio destituta, insuper alendæ familiæ impar, quòd perangustè admodumq; tenuiter, nec pro regia dignitatè, sumptus suppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, decessitque in oppido sancto Facundo. Et cum eius supellex, mundusq; muliebris ad satisfaciendum alumnis minimè sufficeret, testamento à Dionysio patre, atque Isabella matre petijt,

vt

vt quod illi deerat, ipsi supplerent. Bataza autem, cum se inuidiosam ex præterita potentia indies persentiret, re cum suis communicata, nauem adornari præcepit, beneque tam ex suis copijs, quàm sororum auxilio instructam conscendens per mediterraneum mare exijt, ac circumitis Gadibus, & sacro promontorio, ad flexum, vbi oppidū Sinis est, excensionem fecit. Conuenerunt ad illam Christiani multi, & ex sacra spathophororum militia equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atque ad non spernendas copias aucti, Cacem regulum oppidū exuerunt. Extructoque templo Bataza bonam ligni sanctæ crucis partem, quam à Lascara matre Constantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pila conclusit. Quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita. Ob hoc solenne ibi est, dominicis, ac celebrioribus diebus, cū post sacrificij Evangelium populum sacerdos alloquitur, etiam adhortari, vt precentur Deum pro Bataza Lascara, Græciæ Imperatoris nepte. Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbricam se contulit, adhuc illa tempestate vrbem regiam. Vbi facultates opesque suas ijs, qui sibi inseruierant, distribuens, pauperū nequaquam immemor, Ecclesiam cathedralem donarijs multis ac prædijs locupletauit. Sepulta ibi est in

est in lapideo, nec operoso monumento, inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IM-
PERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

DE CETOBRIGA.

Cetobriga, quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur in ora & ostio sinus Salaciensis quondam stetit, urbis tenuæ vestigium modò est, arenis obrutæ, nisi qua irrumpentis maris violentia, sub aqua nõnumquam, nonnumquam verò à tumulo in tumulum in arenas radentibus ventis, deteguntur ædificia. Causa nominis à Cetis, & Briga orta est. Briga siquidem vetere Hispanorum lingua urbem significat, vt Arabriga, Conimbrica, Cetobriga, Iacobriga, & multæ aliæ. Prima verò compositi nominis pars, à cetis est facta. Certe magnos pisces, vt thynnos, omisis marinis belluis significare, & qui pisces eos saliant, condiunt, ac vendunt, cetarios appellari notum est, lacus autem in quibus saliantur cetariæ & cetaria dicuntur, vnde Horatius:

Plures adnabunt thunni, & cetaria crescent.

Quoniam verò in vrbe hac, de qua nobis sermo est, celebris erat piscatio, & falsura talium piscium, sicut etiam nunc Cecimbrigæ,
 ● quod

quod oppidum è regione est in extimo fere Barbarij promontorij littore, Cetobriga vocata ciuitas est. Durant adhuc in Cetobrigensi littore ipsa cetaria, signino opere antiquitus fabricata. In medio obrutæ arenis ciuitatis fanum peruetus est, quod instauratû Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio. Ad cuius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidè elegantissimè. Neque dissentaneum est fanum id, atque simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, contra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti. Statua quoque marmorea stolata illinc Neocetobrigam delata est, absque tamen capite. Inscriptio quoque hæc in quadrato iaspidis albi lapide, in parthenone virginum sancti Dominici institutû profitentium Neocetobrigæ extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB.
 VALENS. ANNOR.
 XXV. H. S. E. S. T. T. L.
 COPIRVS. FRATRI.

Hoc est: Lucius Iulius Lucij & Titi libertus, Valens annorum viginti quinq, hic situs est. Sit tibi terra leuis Copirus fratri.

Antiquitus Cetobriga ab Occidente Ebo-
 rensem Episcopatum terminabat, ex Bamba-
 bæ optimi regis diuisione, qui finium cathe-
 dralium

dralium ecclesiarum terminatione Episcoporum lites voluit dirimere. *Episcopatus*, inquit ille, *Eborensis habeat à Cetobriga vsq; ad Petram, & à Rutella vsq; Paratam*. Nostris quoq; temporibus, Eborensis diocesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpti cæpit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Troiam fecit.

DE NEOCETOBRIGA.

Post dirutam Cetobrigam, mutata colonia est, ad alterâ sinus oram Septentrionem versus, ab hinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piscatoribus; tantaq; & ibi & Cecimbriga, sitæ, vti dixi, in extimo ferè Barbarij promontorij litore, nobilium piscium captura est, cum mare piscosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores. Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem. Cuius gratia, externarum quoque nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur. Commercio itaque tam inuectionum, quàm reuectionum, factum insignis oppidum est, opulentissimumq; adeò vt magnarum urbium nequaquam inuideat claritati. Vocata quoque Cetobriga posterior hæc colonia est, retento prisco nomine, &

vulgò Cetobra. Indies autem pergentē corruptione, Cetobala. Florianus campensis in commentitijs suis originibus, à Cetobala corrupto nomine, coetū Tubalis confinxit, originemque oppidi vsque à Tubala fabulatur. Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberū cuique est alterutro vti, siue enim Cetobrigam, siue Neocetobrigam dixerit, eruditè loquetur.

*DE PACE IVLIA SIVE
Augusta.*

DICTA ora est, ab exitu Anæ vsque ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes. Neque enim omnes recensere propositū mihi est, sed eas, quæ vel à veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionum veterum beneficio, aut maximè insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idque semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint. Ceterum Pacem Iuliam, siue Augustam descripturus modò eram, nisi satis superque id fecissem, in benè longa ad Vassæum epistola, præ Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorū meorum locis. Si quidem ostendi eam esse, quæ vul-

vulgò Bexa dicatur, corrupto à Mauris nomine, sitam verò in Celticis Lusitanix populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum Coloniam fuisse, & secundum Lusitanix conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit, prolixè etiam exposui. Ante vniuersalè Hispanix cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, cuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus. Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, cuius opuscula horrido parumq; culto sermone, eaque imperfecta, & mendis senticosissimis scatentia circumferuntur. Floruere quoque iuuenis Sisenandus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus presbyter. Extant ibi complura Romanorum monumenta, ex quibus aliquot adscribam, quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

Ad portam Maurensen, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F. ....
 II VIR BIS PRA....
 VTRIQVE. SEN....
 . . . . .

Hoc est: *Caius Iulius Caij filius, Duum vir.*

Postea fragmentum in muro:

O 3

EQVIT.

214 DE ANTIQVIT. LVSI-
EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est: *Equiti praefecto fabrum.*

Cippus semifRACTUS:

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II VIR. FLAMIN
TI. CÆSARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D. D.

.....
Hoc est: *Marco Aurelio Cai filio Galerio duum
viro Flamini Tiberij Caesaris Augusti praefecto fa-
brum Decreto Decurionum, vel dedicarunt.*

Ad Portam Myrtilensem:

Q. PETITIO. T. F.
R V F O
MATER. FILIO.

Hoc est: *Quinto Petitio Titi filio Rufo mater
filio.*

Fragmentum, vltra portam Maurensẽ,
littera bessali. Desiderantur lapi-
des in vtroq; capite:

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI....

Hoc est: *Curia pontifices, Flamines Pacis Iu-
liae.*

Extra

Extra Muros.

D. M. S.
 HEL. AERIA
 NVS. ANN
 ORVM XII
 H. S. E. S. T. T. L.

*Hoc est: Djs Manibus sacrum Helius Aeria-
 nus annorum duodecim, hic situs est, sit tibi terra
 lenis.*

In quodam horto:

C. IVLIO L. F. GAL.
 AVITO FRATRI
 VS. SABINVS.

*Hoc est: Caio Iulio Lucij filio Galeria auito fra-
 tri Sabinus.*

In gradibus summi templi:

.....
 ... PAX. IVLI....
 ... Q. PETRON...
 .....

Hoc est: Pax Iulia Quinto Petronio.

Ad Sanctum Salvatore:

O 4 D. M. S.

D. M. S.

CVL. PATERNA.

ANN. XV.

IVLIA

TERSPICORE

LIBERTAE OB

SEQUENTISSIMAE

H. S. E. S. T. T. L.

.....

Hoc est: Dñs Manibus sacrum. Iulia Paterna, annorum quindecim Iulia Terpsicore liberta obsequentiſſima, hic ſita eſt. Sit tibi terra levis. Errore ſculptoris poſitum eſt Terſpicore pro Terpsicore, ſed ego mutare nolui.

In foro Cippus:

L. AELIO AVRELIO

COMMODO

IMP. CAES. AELI HA

DRIANI ANTONI

NI. AVG. PII P. P. FILIO

COL. PAX. IVLIA

D. D.

Q. PETRONIO MATERNO

C. IVLIO IVLIANO

II VIR.

Hoc eſt: Lucio AElío Aurelio Commodo Imperatoris, Caſarís AElíj, Adriani, Antonini, Auguſtí, Pij Patris patriæ filio Colonia Pax Iulia dedicavit

Quinto

Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano Dab
viru.

In cochlea summi templi

A * ●

SEVERVS

PRESBIT. FAM

VIVS CHRISTI VIX

XIT. ANN. LV

REQVIEVIT I

N. PACE DOMINI

XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA

DCXXII.

Hoc est: Alpha, & omega. Seuerus presbyter
famulus Christi vixit annos quinquaginta quinque,
requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas No-
uembriis, era sexcentesima vigesima secunda.

In agro quattuor mil. pass. ab vrbe. Re-
presam prædium vocant.

D. M. S.

MERCATOR

ANN. XXXII.

VXOR MARITO

MERENTI POSV

IT. H. S. E. S. T. T. I.

Hoc est: Dñs Manibus sacrum Mercator anno-
rum triginta duorum vxor marito merenti posuit.
Hic situs est, sit tibi terra leuis.

O s

Sunt

Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minūtiora. Caput imaginis Vespasiani, taurorum capita decem, aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus, murorum portæ tres adhuc Romana architectura.

Inuentus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

DE ORICHIE NSI AGRO.

ORichienfis ager, Turdetanis ac Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, præter vicosignobiles. Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido, & quia câpestis ager est, frumētarius, ac pascuus, vulgo campus Orichienfis nominatur.

Non piget eius meminisse, propter regni nostri illic cœptam originē. Quam vt paulò altiùs repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

Magnus Alfonsus Hispaniæ rex qui Toletum expugnauit, & Imperator est appellatus, ex diuersis vxoribus tres filias habuit, Eluiriam, Therasiam, atque Orracam. Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, qui-
que illi adhæserunt, ex concubina Simena Munione natus, vt aiunt. Verùm apud me
chro-

chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, factum septuaginta annos antè Rodericum, in quo eadem Simena minimè concubina, sed iusta vxor & Regina disertè perhibetur. De qua read Ioānem Barrum scripsi, & quidem prolixè.

Ad Alfonso igitur imperatorem, in asserenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouentes. Inter quos emicuere Raimundus comes sancti Aegidij, & Henricus Lotharingæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu. Hos vt talium necessitudine arctiùs se muniret Alfonso filiarum conubijs sibi deuinciendos existimauit. Eluiram igitur comiti sancti Aegidij, Therasiam Henrico Lotharingæ comiti, Orracam verò triu, vt alij scribunt, natu maximā, vt alij autem placet, minimam, atque post Simenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ, siue Tolosæ (neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis cōuenit) in matrimonium dedit. Quorum nos opinionibus prætermisissis, de Henrico tantum loquamur, cui valdè dilectam sibi Therasiam tradidit. Atq; vt nexu deuinctiore virū maximum quasi ad manum haberet, Callaciæ partem Bracaros, à Minio vsque ad Durium totum-

totumque id, quod recentiore vocabulo *Portugalle* tunc dicebatur, à Durio vsque ad Lusitaniæ urbem Conimbricam, dotis nomine assignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniâ armis recuperaret, suoq; dominio, & ditioni adderet. Is ex Therasia coniuge, quæ semper regina appellata est, filium genuit Alfonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & vbi per ætatem li-
cuit, bella gessit quàm plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit. Quare commotus Ismarius, magnæ partis Africæ, Baticæque rex, conuocatis quatuor alijs regibus, tã ex Africa, quàm ex tota vltiore Hispania, tantas congregauit copias, vt millia quadrîngenta exercitus superaret. His confusus in Alfonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictâ concitatissimo. Nec ille segniter processit obuiam. In agro igitur Orichienti, paulò infra Castrum viride oppidum, non procul à confluente Cobris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conspectum venientes, castra posuerunt. Insedit tumultum Alfonsum, vbi vetus sacellum erat, in quo senex quidam pro-
uectæ ætatis eremiticam vitam agebat, inter Mauros, & ob paupertatē, & ob vitæ sanctimoniam, nullius iniuria laceffitus. Is marij copię propè infinite vnde quaq; campos oplebant, iamque agmina circumclusa spe deuora-

uorabant. Non videbatur militibus nostris
fani esse consilij, cum tãta multitudine con-
fligere. Vnus enim quisque supra cætum ho-
stes aduersum se in prælio erat habiturus.
Sed militum animos oratione spei ac fiducię
plena princeps confirmauit; dimissosque cu-
rare corpora iubet, & crastinum diem, qui
Iacobo Apostolo Hispaniarum patrono sa-
cer etat, lætos expectare. Cum aduersperauis-
set, Anachorita ille ad Afonsum venit, atq;
oraculi denunciatione, forti esse animo ad-
monet, vt qua noctis ora tintinabuli, quod
in sacello erat, sonum audiret, tentorium
egrederetur, apparituum illi Christum in
aëre Cruci subfixum. Lætus tam optato, tam-
que insperato nuntio Alfonsus, totius noctis
peruigilio promissum expectabat. Primo
itaq; ante lucem diluculo, ad tintinabuli so-
num prætorij egressus, suspexit in aëre Cru-
cifixum Dominũ. Cuius visi voluptate pro-
pemodum extra mentem adsorptus, ita ado-
rans dicebat: Ecquid Seruator mundi, tunc
mihi, tunc appares? Quid eo opus est, in te
credenti, & te summa pietate colenti? Perfi-
dis his, tuis atque ideo meis hostibus, tuę di-
uinitatis ignaris, potius apparere digneris,
vt Crucis tuę mysterium intelligant, ac de-
sinant insanire.

Hęc atque alia his similia, cum ex mentis
quasi abstractione prosequeretur, Christi
col-

colloquentis, & victoriâ pollicentis voce iucundissimè affectus, in cœlum recepta diuina illa specie, arma postulat, armari milites, acies ordinari, & canoro tubarû concentu imperat signum dari. Quê ex proceribus quidâ exercitus nomine adeuntes, postulât; inquit, fortissime Imperator, milites tui, vt regem te saluari permittas. Quibus ille: Ego fidissîmi cômilitones, honorificum satis inter vos nomen titulumq; Principis fortitus sum, alium nō ambio. Neque si maximè expeterem, vel poscentibus vobis morê gere-re vellem, id tempus, aut locus patiuntur. Sed operâ dabo, vt vos ducis vestri nō pœniteat, vos date, vt milites dux non desiderem. Contra illi, & quę postulas pollicemur, & nobis non deerimus, sed pro rege pug-nabîmus ardētius, vincemus honestius, morie-mur alacrius. Cum igitur propè intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorû, tympanorumq; sonitu ter acclama-tum: *Alfonso Henrico primo Lusitania regi vita, & victoria.* Data inde militibus tessera, fereba-tur in hostes.

At parte ex alia innumerabilis ille Barba-rorum exercitus, tam dissonis clamoribus, tam terribili fragore perstrepebat, vt cælû ruere, terra quassari tremoribus videretur. Commissum præliû est sanguinolentû, per-tinax, diuturnum, à prima diei hora vsque
ad

ad meridiem; donec Ismarius, cuius iam vita periclitabatur, quamq; maximè nostri appetebant, rebus desperatis, & amisso in conflictu cōsobrino, cui sui corporis custodiam mandauerat, nomine Homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipse, & vnà reges qui cum eo erant. Tantum autem sanguinis effusum est, vt ex cædis loco riuuli in Cobrin atque Tergem decurrerent. Quin insecuta paucos post dies pluuia, cum tinctam atro sanguine superficiē lauisset, creuissentq; riuui, Terges qui ad confluētes Cobrin recipit, etiam vsq; ad Anam aquas infectas pertulit. Id nos in Vincentio martyre hisce carminibus breuiter adnotauimus;

Vbi paupere Terges

*Flumine, ab Orichio segnis delabitur agro,
Excepti cecidēre duces, fusaque cohortes
Barbarica. Ac tellus tanto est imbuta cruore,
Vt postquam pluuia cadem elauēre, pigerq;
Riuus yt, contagē sua, quacumq; meabat.
Polluerit spatium latē, fluctusq; petitos
Funestatit Ana, torrens inglorius antē,
Atq; vaporatis aestu Quintilibus impar.
Post illa, indigenis factus de clade superbi
Nobilis Ismarj.*

Alfonsus igitur nouus Rex, consuetō victoribus more in castris triduo permansit, & concessa militibus præda, ipse qui eatenus niueo scuto utebatur, insignia com-
mentus

mentus est, quæ rem ibi gestam designaret. Ac primum, quia Christum in aëre cruci subfixum conspexerit in argenteo scuto cæruleam crucem formavit. Deinde quod quinque reges vicisset, scuta quinque per ipsam crucem distinxit. In vno quoque triginta nummos argenteos figuravit, quod totidem mundi servator venditus exstitisset.

Mutata à posteris regibus numerum figuratio est commodiori ratione, & in singulis quibusque scutis, singuli quinque numeri positi, decussatim ad figuram litteræ X. bis numerato, quod in medio est, & cum à summo deorsum, & cum à latere ad latus sit supputatio, ut numerus triginta expleatur. Hæc tunc ibi sumpta insignia. Castellæ verò aureæ septem, quæ in rubro campo scuti regiorum ambiunt, ad alterius historię tractationem pertinent.

Exposuimus quanta potuimus breuitate, regum nostrorum, regniq; initium & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quattuor. Gesta enim res est, ut mei veteres annales habent, era millesima centesima septuagesima septima. Cui annorum numero si dematur triginta & octo, manebit Servatoris annus millesimus centesimus trigessimus nonus. Cum hæc proderem, agebatur annus M. D. LXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringen-

tōstriginta quattuor, quos dixi, annos.

*DE ARCV EXT RVCTO A
Sebastiano Rege in victoria loco.*

IAm discessissem ab Orichio, nisi piaculū
esset, regis nostri Sebastiani recens factum
non commemorare. Is initio huius anni, Al-
garbij regnum adiit, vt oppida omnia mari-
tima, quā munita essent, suis oculis, perspi-
ceret. Et si quid ad munimentum deesse vi-
deretur exactissimo suo iudicio, & rei belli-
cæ peritorum cōsilio præfens vel suppleret,
vel nouaret, vel corrigeret. Fecit autem iter
per Orichiensem agrum, & victoriæ memo-
rabilis loca omnia perlustrauit.

Nullum ibi erectum trophæum, nullā in-
scriptionem, tātum sacellum illud ignobili
fabrica, non semel resectum, rusticorum ta-
men cultu religiosum reperit. Pudu it illum
incuriæ, ac foci cordiæ sæculi superioris. Atqui,
vt excusari mereatur, ætas hominum illorū,
qui in continuis bellis vitā agebant, & prō-
ptiores ad præliandum dexteras habebant,
quā ad litteras illa tempestate sepultas, in-
clinationiora ingenia: non tamen miranda non
est, florētibus postea rebus, & renata philo-
logia, obliuio tam diuturna. Nisi quòd natu-
ra comparatum ita est, vt quæ optima sunt,
non omnia simul, sed per temporum inter-
ualla

ualla emergant. Sebastianus igitur mira pietate affectus, vt & apparitionis Christi, & Regis maximi, inclytęq; victorię memoriã re-diuinam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atque extructo nobili arcu mihi inscriptionis curam demãdauit, ita vt altera ex parte latinè, ex altera Lusitano idiomate; latina sic habet:

Heic contra Ismarium, quattuorq; alios Saracenum reges, innumeramq; barbarorũ multitudinem pugnaturus felix Alfonsus Hëricus ab exercitu primus Lusitan. Rex appellatus est, & à Christo, qui ei Crucifixus adparuit ad fortiter agendum commotus, copijs exiguis tantam hostium stragem edidit, vt Cobris ac Tergis fluuiorum confluentes cruore inundarint. ingentis ac stupendæ rei. ne in loco vbi gesta est, per infrequentia obsolesceret. Sebastianus I. Lusit. Rex, bellicæ virtutis admirator, & maiorum suorum gloriæ propagator, erecto titulo memoriam renouauit.

DE COLLA.

Colla fuit interiùs in media Orichienfi prouincia, non procul à Messagena inter colles, nec scio an hodiernum nomē hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum. Extant muri & turre cæmētio opere neq; satis polito, Aditus perdifficilis est, & ad de-
fen-

ensiones accomodatus. Non habitatur, tantum Dominicis, & solēnibus alijs diebus rusticorum vicinia eò confluit, ad téplum Virgini Christi matri dicatum, vbi sacerdos iisdem diebus, sacris altaribus operatur. In angulo turris semidirutæ mensa elegans marmorea:

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVBATVS
 ... LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO
 CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS
 SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMA...
 PRO MORTVO DERELIQVIT. EBV...
 TIS LVSITANI OPERA SERV...
 RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV...
 DIES. MAESTVS OBI. QVIA...
 MERENTI. MORE ROMA...
 AM NON RETVLI.

Hoc est: Caius Minicius Caij filius Lemonia iubatus Tribunus legionis decimæ geminæ, quæ in prælio contra Viriatum vulneribus sopitum, imperator Claudius Vnimanus pro mortuo dereliquit, Ebutij militis Lusitani opera seruatus, curariq; iussus, paucos superuixi dies, maestus obij, quia benemerenti, more Romano, gratiam non retuli.

Ad ianuam templi ingens cippus est, inter columnas ibi iacētes olim ornatus causa positus, qui me amplius horis tribus ad fastidium detinuit. Tam malè à Barbaris hominibus habitus est, vt spem percipiendi integrè sensum planè deposuerim.

Auis in modum Gracculi, altera similis
mutuo se respicientes;

D. M. S.

B. SVRSI F. VC.....
BRIANE. COIVGI.....
NCTISSIME. TV....
VM. POSITE VICS.....
N. XXXVIII DIE.....
S. XVII. SI QVAN....
PIET... SERM. TI....
ANTVM FORTV....
GER. LITE AVREC....
IT. T. POSVI. S....
VALE.

Hoc est: Djs Manibus sacrum. Balbus Sursifilius coniugi sanctissima tumulum posuit. vixit annos triginta octo, dies septemdecim.

DE SINI.

NON omittenda *Sinis* est, maritimum oppidum, & propter piscationem non parum vicinæ regioni conducibile. Ibi in templo cippus fractus est cum his litteris;

.....
AN. L. CLAVD.
THALASSINVS
MARITE ME
RENTISSIME
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc

Hoc est: *Annorum quinquaginta, Claudius Thalasius, marite merentissime hic situs es, sit tibi terra leuis.*

Per murum, iuxta terram, & quasi iam ruderibus coopertum;

D. M. S.
FVLVIVS. L. F. QVIN
TIANVS. FABER
MATERIARIVS
PIVS IN SVOS
VIXIT ANN. XLVI.
RVBRIA. Q. F. SER
GILLA. MEROBR
MARITO. B. M. FEC
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus sacrum. Fulvius Lucij filius Quintianus faber materiarius. pius in suos, vixit annos quadraginta sex, Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit, hic situs est, sit tibi terra leuis.*

In quadam turri:

D. M. S.
IVLIA. C. FIL
MARCELLIN
A. A. XXX.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus sacrum. Iulia Caij filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra leuis.*

130 DE ANTIQVIT. LV SIT.
DE HELVIS.

PRIMO libro admonuimus urbem *Heluæ* in Celticis nostratibus esse. Nomen accepit ab *Heluis* Celticæ Galliæ populis, inter *Garumnæ* & *Ligerim* habitatibus, de quibus *Strabo* 4. lib. agit. *Plinius* *Albam* eorum ciuitatem nominat. Ab *Heluis* igitur *Celtarum* populis, qui inter *Celtas* olim ad nos venere, *Heluæ* ciuitas nominata, quod nomen à conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet. Urbs fertilitate soli, & nobilitate ciuium, vt postremas non fert, ita olei bonitate sine controuersia primas obtinet. Diocesis *Eborensis* hæctenus fuerat, verum agente *Sebastiano* rege; Episcopalem dignitatem adeptæ, metropolim vnde excisa est, nihilominus agnoscit. Non multa ibi sunt *Romanorum* monumenta, & quæ sunt, pessimè à *Barbaris* habita, ita inueni;

Iuxta portam arcis, quam *Alcassauam* vocant, fragmentum.

F E L . C E P A I .
O N I S F . S E
V E R V S . A N . . .
.....

Hoc est : *Felix Cepalonis filius Seuerus* annorum.

In

In domo cuiusdam viri nobilis, tabula
elegans;

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est: Caius Axonius Quinti filius Papiri a le-
gionis vigesima natus colonia Firmica Piceno se viuo
monimentũ fecit sibi, & fratri Quinto Axonio quin-
ti filio.

Iuxta parthenonem Virginum instituti
sancti Dominici, cippus;

ANTHYMVS REB....
SCIENTINI. ET CE....
LERIS SVR....
V. S. A. L....

Hoc est: Anthymus Reburri Scientini, & Celeris
seruus votum soluit animo libenti, vel libens.

In agro, quem vocant Ventosæ, lapis ob-
longus, videlicet cubitorum septem, latus
cubitum, & semissem, rudis atque impolitus,
quem fabulantur sepulchrum esse Bertran-
di vnus ex duodecim Franciæ paribus:

C A C A L O
A V I O L I
L I B.
H I C
S I T.

232 DE ANTIQVIT. LVKIT.

Hoc est: *Cacalo Auioli libertus hic situs.*

In domo tabula marmorea fracta eleganti
littera:

.....
INSIGNEM PARVO.....
MANS CARMINE AMOR.....
REQ. IN PACE D XIII KAL....
MART. ERA. / DLXXXII.....

Hoc est : *insignem paruo mansurum carmine
amorem , requieuit in pace Domini decimo tertio
Kalendas Martias era quingentesima octuagesima
secunda.*

VILLA VIZOSA.

AB Heluis digredientem intercipit nobi-
lissimum oppidum , Brigantij ducum
sedes, quod ab amœnitate Lusitanus idiotis-
mus Villam Vizosam nominauit. Vno no-
mine latinè dici non potest, nisi Callipolin
græcè confingamus, audaci fortassis exem-
plo, sed lectoribus postquam ea vox assidui-
tate percrebuerit, minimè displicituro. Pro-
serpinæ ibi delubrum fuit, vbi modò S. Iaco-
bi ædes est, in suburbio, vbi hæc inueni mo-
numenta:

PRO.

PROSER
 PINAE
 SANCTAE
 G. IVLIVS
 PARTHENOP
 AEVS. VOT
 QVOT FECIT
 A L P

*Hoc est: Proserpina sancta Gaius Iulius Par-
 thenopaeus, vota quot fecit animo libenti posuit.*

Q. HELVIVS
 SILVANVS
 PROSERPIN
 AE VOTVM
 S. AN. L. P.

*Hoc est: Quintus Helvius Silvanus Proserpi-
 nae votum soluens animo libens posuit.*

PROSERPINAE
 SERVATRICI
 C. VETTIVS SIL
 VINVS. PRO EU
 NOIDE PLAVTIL
 LA CONIVGE SIBI
 RESTITVTA
 V. S. A. L. R.

*Hoc est: Proserpinae Servatrici Caius Vettius
 Silvinus pro Eunoide Plautilla coniuge sibi restitu-
 ta, votum soluens, animo libens posuit.*

P s

D. M.

D. M. S.

PVLTARIVS

AN. XXIII. H. S. E. S. T. T. B.

SEMNE. ET. SEMN....

MATRI. POSVERVNT

Hoc est: *Dj's Manibus sacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic situs est, sit tibi terra lenis. Semne & Semnine matri posuerunt.*

Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endouellici, quas clarissimus dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidulum Therennam, asportari curauit, & inferi in frontispicio cœnobij fratrum ordinis S. Augustini. Sunt autem huiusmodi.

DEO. ENDÔVEL
LICO PRÆSTAN
TISSIMI. ET PRÆSEN
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS COCCEIVS
CRATERVS HONORI
NVS. EQVES. ROMA
NVS. EX. VOTO

Cippus fractus.

ENDO VELLICO
ALBIA
IANVARIA.

.....

ENDO.

ENDOVELLICO
SACRARVM. MAR
CVS. IVLIVS.
PROCVLV
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT.

DEO ENDOVELLICO. SAC.
IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCPTO
ELVIA. YBAS. MATER. FILIE
SVÆ. VOTVM. SVCCPTVM
ANIMO. LIBENS. POSVIT.

Hæ inscriptiones adeo claræ sunt, vt ex-
positione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA-
AD RELICTIVM. EX
T. NVMIN. ARRIVS. BA
DIOLVS. A. L. F.

Hoc est: Deo Endouellico sacrum ad relictivum ex testamento numini Arrius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEVIVS. Q. F.
PAP. FIRMANVS
VOTVM DEO
ENDOVELLICO
S. L. M.

Hoc est: Quintus Seuius Quinti filius Papiria Firmanus votū Deo Endouolico Soluit Libens merito.

ENDO-

ENDOVELICO
CRITONIA
MAXVMA
EX. VOTO. PRO
CRITONIA. C. F.

Hoc est: *Curauit faciendum.*
Hic Cippus allatus est illinc ad arcem oppidi Lendroalis, vbi nunc extat.

C. IVLIVS NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO. SALVTE
VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE. SVAE
VOTVM. SOLVIT.

Nominis Endouellici causam, aut originem ego penitus ignoro. Nisi si ab oppido propinquo, quod Endouellia fortè diceretur, nomen esset impositum. Quòd si nebuloso infelicitis gentilitatis æuo superstitionibus addicti Lusitani fuère, certè Euangelica luce radiante morati diu non sunt, quin veri Dei cultum, & religionem amplecterentur. Mancio Christi discipulo gloriantur Eborenses, à quo cælesti doctrina sunt initiati. Debent hoc Bracarenses Petro Ratensi, Apostoli Iacobi discipulo. Propagata breui

breui religio est, & inuitis tyrannis mira pietate adoleuit. Quam natio Lusitana incorruptam, vt à sanctis patribus accepit, ad nostra hæc tempora custodiuit. Et quod non sine magno Dei munere nobis contigit, nec sine magna mea voluptate refero, quassantibus orbem sectis, incolumi religione, integrâq; sacrosanctæ Apostolicæ sedis auctoritate, perseuerat. Nec solum id, sed longè lateque etiam per vasti Oceani recessus, & antè nunquam prioribus cognitæ regiones, Orientemque totum, & Antipodas, ipsum Seruatoris nomen propagare nõ cessat:

D. M. S.
P. PETRONI
VS. CAVTIN
ANN. LXXXXI
LAVDICE
MARITO PIIS
SIMO POSVIT
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: Dñs Manibus sacrum Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta vnus Laudice marito pijsimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

DE IOVIS FANO.

SVper Exarramam fluuium, duobus pass. millibus infra Terranum oppidum, Iouis
fuit

fuit olim fanum. Quod adulta iam Christiana pietate in templum sanctorum martyrum Iusti & Pastoris conuersum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem virum sæpè aliàs, luculentæ eruditionis gratia in his cõmentarijs nominandum.

Supra ianuam templi Gothica inscriptio.

* HVNC DENIQUE EDIFICIUM
SANCTORVM NO-
MINE CEPTVM IYSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMA-
TVM EST OC OPVS ERA
DCCXX.

Hoc est: Hunc, pro hoc, deniq, edificium sanctorum nomine ceptum Iusti, & Pastoris martyrum, quorum constat esse sacratum consumatum est oc, pro hoc, opus era septingentesima vigesima.

IOVI. O. M.
FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLA-
MINICA PROVINC
LV SITANIÆ. ITEM COL.
EMERITENSIS. PERPET.
ET MVNICIPI. SALACIEN.
D. D.

*Hoc est: Ioui opt. maximo. Flavia Lucij filia
Rufina*

Rufina Emeritensis. Flaminica prouincia Lusitania, item colonia Emeritensis perpetua, & municipij Salaciensis dedicauit. Ex vno latere est arbor mihi incognita. Ex altero latere Aquila expausis alis quasi subuolutura, in vnguibus trifulcum fulmen habens.

Cippus aliquanto minor sed elegantior:

I. O. M.
OB PVLSSAQ. SER
TORIO MATELLVM
ADQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICÆ PHIA
LAM CÆLATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Hoc est: Ioui optimo maximo. Ob pulsos à Quinto Sertorio Metellum atq; Pompeium Iunia Donaco coronam, & sceptrum ex argento munus adtulit Flaminica Phialam calatam, hierodulis cœnam dedit.

Alter cippus elegantissima littera:

L. RVBRIVS
PRISCINVS
ANN. XXVI. H. S. E.

Hoc est: Lucius Rubrius Priscinus annorum viginti sex, hic situs est.

Sunt

Sunt tres cippi, sed positi in parietibus templi, contactis interiùs litteris.

Cubæ non procul Pace Iulia in templo Cippus;

D. M. S.
TERENTI
VS. CRY S
OGONVS
ANN. XXXII. H. S. E. S. F. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus sacrum. Terentius Cryfogenus annorum triginta duorum, hic situs est, sit tibi terra levis.*

In territorio Ferrariensi, super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari nostra ætate superiùs diximus, templū Sanctæ Margaritæ dicatum est, vbi olim fortunæ Obsequentis delubrum fuerat, à Flauia Modestina Sergij Terentij AEmiliani Centurionis vxore ædificatum. Qui, vt apparet, sub L. Posthumio Albino militauerat & emeritus ac diues, ad quietem se contulit, in prædio vxorio. Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. Equibus alter sic habet:

FORTVNÆ OBSEQUEN
TI. SACRVM
FLAVIA MODESTINA
PERP. EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TERENCE
TI. AEMILIANI VIRI

SVI. IN PRAEDIO
A PATRE FL. MODESTO
SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc est: Fortuna obsequenti sacrum. Flavia modestina perpetua eius antistes ex voluntate Terentij AEmiliani viri sui, in pradio à patre Flavio Modesto Salaciensi sibi relicto animo libens fecit.

Alter verò in duas partes fractus sic.

D. M. S.
SERG. TERTIV... S
SERG. F. AEMI... LIANVS
CENTVR. EMER. VIX. N... LXX
ORDIN. DVX. SVB....
L. POST... VMIO MODES
... TINA. MARITO.
MERENTISSIMO
P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: Djs Manibus sacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Aemilianus ceturio Emeritus, vixit annos septuaginta, ordines duxit sub Lucio Posthumio, Modestina marito merentissimo posuit, hic situs est, sit tibi terra levis.

Q

SCHO-

SCHOLIA
IACOBI MENOE-
TII VASCON.
CELLI.

In quattuor libros Resendij.

. LIBRO PRIMO.

Ag. 1. lin. 5. *Afferit Plinius.* Libro videlicet tertio cap. 1. his verbis: *In universam Hispaniam Marcus Varro pervenisse Iberos, & Persas, & Phoenicas, & Pœnos tradit. Lusum enim Liberi patris, aut Lysam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitania, & Pana præfectum eius universa.*

Ead. pag. 1. lin. 10. *Alij Lusum non hominem, sed ludum potius, seu Lusonē interpretantur.* Marcianus Capella libro sexto, qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, ubi ita tradit agens de Lusitania: *Cui nomen fabula à Lusu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium sociavit.* Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluvium à Lusitaniæ vocabulo cognominari, hisce verbis: *Hac quoq; cognominis sui fluvio permeatur, licet eam Tagus quoq; arenis illustret auratis.*

Ead. pag. lin. 18. *Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam respondent.* Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in observationibus in Plinium lib. 3. cap. 1.

Pag. 2. lin. 11. *Supposititius Berosi auctor intellexit.* Ioannes Annius in libro de Regibus Hispaniæ cap. 20.

Ead. pag. lin. 27. *Ut in quadam contra Verrem oratione*

sione

tionem affirmat Cicero. In sexta actione, quæ incipit: *Veni nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium*, non longè à fine orationis, eius autem verba sunt hæc: *Aristaus, qui ut Græci ferunt, Liberi filius inuentor olei fuit.*

Pag. 3. lin. prima. *Vnde ipse etiam Bacchus Lysus cognominatus est.* Pausanias in Bæoticis circa medium libri noni, dum Thebæ vrbis antiqua monimenta enarrat, ita scribit: *Theatro proxima est Liberi patris ades cognomento Lysij. Cognominis causa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis victos Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, vinculis solutos dimisit, moxq; illis Thraces somno oppressos, occidendos præbuit.* Hæc ille. Aliqui verò credunt à dissoluendis, & eneruandis animis, quod ex vini copia accidere solet: vel quod curis liberos eos reddat, ita Bacchum fuisse appellatum.

Pag. 3. lin. 12. *Stephanus autem in lib. de Urbibus.* in dictione *Belitani*. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum, utpote Græcum scriptorem, & quæ Hispaniæ situm, ac vrbes, minimè ipse peragrasset, quod alios quoque Græcos decepit, teste Polybio.

Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione *Lusitania*, dum eam asserit partem esse Bæticæ, cum vltior Hispania in duas prouincias diuisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam, quod obiter admonere volui, ne eius auctoritas quemquam decipiat. hoc Resendius etiam animaduertit.

Pag. 5. lin. 11. *Strabo enim.* vide Strabonem lib. 3. fol. 103.

Pag. 8. lin. 4. *Ptolemaus.* Libro secundo, vbi agit de Lusitaniz situ.

Pag. 9. lin. 14. *Ante annos quadraginta, &c.* Hæc de Artabro promontorio tam diffusè tradita mihi semper superuacanea sunt visa: quia meo iudicio, neque

Pintianus, neque ipse Resendius exactè sensum Plinij sunt assecuti. Vnde accidit, vt eius verbis vim inferre sint conati. Plinius enim, cum prius de Celtico, seu Nerio promontorio lib. 4. cap. 20. verba fecisset, & à Minio, ac Limia fluuijs ad Durium peruenisset, tunc demum de Lusitania agere cœpit in ipso vigesimo capite, cuius initium est: *A Durio Lusitania incipit.* Nec aliquid eorum, quæ mox sequuntur ad Nerium promontorium pertinere potest. Miror autem tã insignes viros non aduertisse Celticum Promontorium numquam apud Geographos Artabrum appellari, sed semper Nerium, aut Celticum, quamuis omnes consentiant iuxta illud Artabros populos, seu Artotrebras, vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti sunt quòd crediderint Nerium frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo asserat frontem Hispaniæ tribus effici promontorijs, videlicet Olyssipponensi, Sacro, & Iunonio, ita vt Sacrum è media quoque fronte erumpat. Certum est etiam Olyssipponense, seu Artabrum, cœlum, terras, & maria disternere, vt tradit Plinius. Nam quemadmodum Iunonium seu Calpe australe, & occidentale latus Hispaniæ diuidit, ita magnum seu Olyssipponense, vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quamuis ad occasum etiam aliquantulum vergere videatur vsque ad circuitum Nerij promontorii, à quo penitus ad septentrionem terra conuertitur, vt Pomponius Mela tradit lib. 3. cap. primo. Quod vt facilius intelligatur, expendantur verba eiusdem Pomponij libro 2. cap. 6. quæ sic habent: *Lusitania Oceano tantummodo obiecta est, sed latere ad septentrionem, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ à promontorio Olyssipponensi, usq; ad Minium amnem extenduntur, latus septentrionale Lusitania efficere. Quæ verò à Celtico seu Nerio ad Gallicum Oceanum tendunt, latus septentrionale Hispania*

totius

otius, non autem Lusitania constituunt.

Pag. 11. lin. 12. *oppidum & flumen Æminium, &c.*
 Æminium Ptolemæo oppidum est in Lusitania, Plinio oppidum & flumen lib. 4, cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter describit, quod ab Olyssipone Bracarum ducebat. Fuit autem Æminium eo loci ubi hodie est oppidum dictum vulgò Agata seu Augeda, quod flumine eiusdem nominis alluitur, & recepta hac sententia, in qua etiam fuerunt Vassæus & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine, *Conimbrica Æminium quadraginta millia passuum, Talabricam decem millia passuum.* Est autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur & vulgò Condexa vetus dicitur. Talabrica verò fuit propè oppidum maritimum, quod hodie Aueiro dicitur, & sic benè quadrat passuum numerus à me restitutus. Nam à Condexa Agatham sunt decem circiter leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus transpositus, & præposterè mutatus. Hinc apparet reiiciendam esse illorum opinionem, qui existimarunt idem esse oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbricam seu Colibriam appellamus, & eundem fluuium Mundam & Aeminium. Nā vt cetera argumenta breuitatis causā omittam, id apertè Plinianis verbis repugnat, qui in allegato ca. 22. libri quarti cum prius Aeminium flumen & oppidum nominasset, statim hæc verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interueniente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetustissimum, cuius sæpè mentionem faciunt Vassæus, & Resendius, qui inscribitur Chronica Gothorum. Vbi inter cetera, quæ gesta fuisse narrantur ab Alphonso quarto Ordonij filio, cognomento magno, hæc ad verbum scripta sunt:

Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste. Cepit namq; castrum, quod dicitur Nazan-

tensam

Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste. Cepit namq[ue] castrum, quod dicitur Nazan. An-
sensam verò pace acquisiuit. Conimbricam ab inimicis
posseßam hereditauit, & ex Gallacis postea populanit.
Multa quoque alia castra sibi subiecit. Eius tempore Ec-
clesia creuit, regnumq[ue] ampliauit. Vrbes quoque ista à
Christianis populantur: Scilicet Bracharenfis, Portugal-
lensis, & Aminienfis, atque Lamecenfis. Haftenus ille,
Ex cuius verbis aperte colligitur Aeminium, & Co-
nimbricam diuersas fuisse ciuitates, & ex consequenti
Mundam, & Aeminium diuersa flumina.

Pag. 25. lin. 2. *De Vettonibus, &c.* Florianus Cam-
pensis libro 2. cap. 10. Ait Vettones à Beronibus cor-
rupto vocabulo denominatos fuisse, & eorum regio-
nem, quæ Lusitaniæ pars erat, fuisse figura triangula-
ri, seu triquetra, ita vt latus Septentrionale inciperet ab
eoloco, quo Pijorga fluuius Durio miscetur, vsque ad
XX. M. Passuum, seu quinque leucas infra oppidum
vulgò dictum *Fermosel*, quod ad ripas ipsius Durij si-
tum est, intra terminos antiquæ Lusitaniæ, qui viginti
sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum
verò latus à dicto oppido *Fermosel* per Rodericopo-
lin, & Capram vsque ad fluuium, quo Lusitania à Bæ-
tica diuiditur, extendit. Latus verò Orientale describit
à flumine Ana, vsque ad Durium, vbi Pisorgam exci-
pit, ducta linea per eum tractum, in quo est oppidum
dictum hodie Villa Noua dela Serena, ita vt includeret
hæc regio intra fines suos Salmanticam, Bletisam, Fer-
mosel, Beiar, Rodericopolin seu Merobrigam. Licet ali-
qui putent Mirobrigam seu Mirobricam esse oppidum
vulgò dictum *Guadramiro*: Ciuitatensem autem, seu
Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Vasqum to-
mo primo capite decimo.

Pag. 51. lin. 4. *Cetratos pugnare pedites, &c.* Ce-
tram nonnulli crediderunt esse illud scuti genus, quod
vulgò Adargua dicitur, inter quos fuisse noster Resen-
dius

dius, & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum
opinionem apertè refragatur locus Silij Italici lib. 3. ubi
ita canit.

*Fibrarum & penna, diuinarumq; sagacem
Flammarum misit diues Callacia pubem,
Barbara nunc patrijs ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terra,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere Cetras.*

Cùm enim Cetras resonas hoc est tinnitum & soni-
tum edentes vocet, manifestè innuit esse illa parua scu-
ta, quæ *Bluqueria* dicuntur ex ligno fabrefacta atque
aëre contacta, quæ clarissimum sonitum inter se colli-
sa edunt, ad quem (veluti Sistris olim Corybantes)
Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis
& maioribus scutis, seu parmis nequaquam conueni-
re potest. Adstipulatur huic sententiæ Imago Ipsius
Hispaniæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Moralis
apponi curauit in principio operis sui, quæ altera ma-
nu Iacula & Cetram hoc est Bluquerium, altera verò
spicas gerit. Hactenus ad lib. 1.

Lib. 3. pag. 179. lin. 1. *Item ab Olyssipone, &c.* Vide-
tur Antoninus propter Emeritensis Coloniam dignita-
tem, quæ eius tempore in Hispania ferè principatum
obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diuer-
sis locis describere voluisse, inter quæ tria ab Olyssipo-
ne commemorat, duo per extrema latera & ita lon-
giora, tertium verò quasi medium &
compendiosum. Sunt autem hoc lo-
co exemplaria mirè de-
prauata.

PRIMUM ITER ITA
emendari debet.

Ab Olysiptone Emeritam M. P. 212.
Sic vel 208.

Equabona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setual.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualua
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Euora. (daios.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Guadiana por Ba-
Euandriana	M. P. 12.	Talaueruela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Forf. 208. Leucæ.
autem 53.

SECUNDVM ITER ITA
legi, & emendari debet.

Ab Olysiptone Emeritam M. P. 212. Forf.
210. Leucæ verò quinquaginta
tres, in hunc modum.

Hierabrica	M. P. 30.	Pouos.
Scalabi	M. P. 22.	Santarem.
Tubucci	M. P. 32.	Abrantes.
Fraxinum	M. P. 32.	Alpalhano ougauiano.
		Medo-

Medobriga M. P. 30. Aramenha.
 Ad septē Aras M. P. 14. Forf. 16. Acumar.
 Plagiaria M. P. 20.
 Emerita M. P. 30.

*TERTIVM ITER SIC
 emendandum est.*

Ab Olyfippone Emeritam M. P. 186. vel
 196. In hunc modum

Aritio prætorio M. P. 38. Benaunte.
 Matufaro M. P. 50. Ponte do Sor.
 Elteri M. P. 20. Alterdochão.
 Ad septē Aras M. P. 28. Forf. 38. Acumar.
 Budua M. P. 12. Nossa S. de Betoue
 Plagiaria M. P. 8.
 Emerita M. P. 30.
 M. P. 186. vel 196. Leucz verò 46. & dimi-
 dia vel 49.

Et ita compendiosum hoc iter breuius erat
 spatio sexdecim P. M. Quæ leucas
 quattuor constituunt.

Suspicio etiam Antoninū describere vo-
 luisse aliud iter à Salacia Ossonobam, cuius
 mansiones omnino defunt, nisi pro Salacia
 Balsam reponamus, vt numerus sedecim M.
 P. rectè quadret, licet mihi non fiat verifi-
 mile,

mile, tam exiguum locorum interuallum
pro itinere esse computandum.

*VRBIVM CIVITATVM ET
oppidorum nomina latina, &
vulgaria.*

F orum Limicorum	Ponte de Lima.
Næbis.	Neiua.
Braçara Augusta	Bragua Colonia.
Aquæ Flauie	Chaus.
Concia seu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	A Feira.
Talabrica	Auciro.
Aemínium	Agueda, vbi etiam flumina.
Conimbrica	Condexa à Velha.
Scilia	Scire.
Eburobritium	Euora de Alcobaza.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis, seu Iulium	Santarem.
Ierabrica (præsidium)	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olysiippo felicitas Iulia	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhano, ou Gauiau.
Igædita	Idanha, Velha, Aguarda.
Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad septem Aras	Azumar.
Elteri	Alter do chano.
Matufarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benaunte.
Equa bona	Couna.

Cctobrien

Cetobrica	Setuual.
Ceciliana	Agualua ou Agoa de
Malceca	Marateca. (Moura
Salacia vrbs Imperatoria	Alcacer do sal.
Ebora liberalitas Iulia	Euora.
Calantica	Arraiollas.
Cœllium	Ceice iunto de Thomas.
Saurium	Sourç.
Heluij	Eluas.
Noua ciuitas Aruccitana	Moura.
Serpa, vnde populi Serpen-	Serpa.
Pax Iulia	(fes) Beja.
Myrtilis Iulia	Mertola,
Merobrica	Santiago de Cacem.
Lacobriga	Lagos. (ou Aluor.
Portus Hannibalis	Vlla noua de Portimano
Ossonoba	Estoi prope Pharum.
Balsa	Tauilla.

POPVLORVM NOMINA, SEV
prouinciarum, in quas Lusitania
diuiditur.

Turdetani populi, qui hodie Algarbienses, inter A-
nam fluuium, & Oceanum vsq; ad Pacem Iuliam
extenduntur, ita vt etiam Orichij campum occu-
pent. Algarues, & campo de Ourique. Lusitani dicun-
tur propriè & peculiari nomine illi, qui Turdetanorum
latus septentrionale contingunt, & a Celticis, seu Hel-
uijs vsque ad Cetobricenses, & Olyssipponenses, per
Eborenses, & finitimos populos extenduntur. Vulgò
Entre Teio & Guadiana. Pæsures, seu Pæsuri vltra Ta-
gum per Herminios montes vsq; ad Cudam fluuium
incolunt. Comarca de Couilham & Serra da Estrella.
Transcudani populi, qui vltra fluuium Cudam, hodie
Coam

Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbarij statim post Lusitanos à Cetobrica vsque ad mare collocandi sunt, vbi etiam Barbarium promontorium. Turduli populi à Durio vsque ad Mundam, pertinent non procul à Mari, qui tractus hodie *Beira* dicitur. Bracari populi sunt, qui à Minio vsque ad Durium incolunt, & ideo Interamneses appellantur. Antredoraminho, Aquiflauienses populi sunt, qui vltra Bracaros ad orientem solem, & versus septentrionem extenduntur vsque ad Brigantium, & Mirandensem ciuitatem iuxta Durium sitam, & vltromontani vulgo dicuntur, ibique maxima est Lusitaniæ latitudo. Tralos montes.

FLVVIORVM NOMINA.

A Nas fluuius	Godiana.
A Auus	Rio Auc.
Minus	Minno.
Tagus	Tejo.
Callipus	Cadam.
Durius	Douro.
Limia, seu Lethe	Lima.
Vacua	Vongua.
Munda	Mondegua.
Tamaca	Tamagua.
Cuda	Coa.
Ozecarus	Zezere.
Subur	Sor.
Ancus	Rio de Soure.
Scilia	Seire, est etiam oppidum.
Aeminium	Rio Dagueta & opp.
Næbis	Neiua rio & oppidum.
Celandus	Rio Grefones.
Cadauus	Rio cauado inter sam, & spofende.
Malceca	Marateca ribeira, & oppidum.
Ceciliana	Agualua ou agoa de Moura.

Naban

Naban Flu. qui Tomarium interfluit.

Lib. 4. pag. 205. lin. 17, *Dicitur Ardiburi profuisse Lacobrica septem, &c.* In chronico, quod Vuandalia inscribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo cap. vigesimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritissimi tempore Valentiniani Imperatoris. Cōstat autem ex ratione temporis eundem fuisse illum, & hunc, quem Baptista Mantuanus Ardiburum nominat.

Pag. 231. lin. 9. *C. Minicius, &c.* Hæc inscriptio mihi omnium, quæ hætenus in Lusitania repertæ sunt, dignissima semper est visa, quæ in hominum notitiam deuenire, & à Lusitanis perpetua memoria conseruari deberet. Continet enim pium quoddam, & illustre facinus cuiusdam militis Lusitani, cui (quantum ex contractis litteris conijcere licet) Ebutio nomen fuit, à quo Caius Minicius tribunus militum, qui à suis pro mortuo derelictus fuerat, seruatus, & omnibus humanitatis officijs excultus fuit. Quod exemplum in hoste tam rarum, tamque admirabile est, vt gens Lusitana non minus Ebutij pietate, quàm Viriati victorijs gloriari meritò possit.

Vnde Minicius ipse, vt virum fortem decuit, & Romano nomine dignum, tam insignem Lusitani viri virtutem, cum summa pietate coniunctam, memorabili etiam gratianimi exemplo, quantum in ipso fuit celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conseruare studuit.

Colligitur etiam ex hac inscriptione, id quod apud eruditissimos viros hætenus incertum erat, quo loco videlicet commissæ fuit ea pugna, in qua Viriatus Claudium Vnimanum cum vniuerso exercitu fere vsque ad internecionem profligauit. Quis enim iam dubitet in Orichiensi campo non procul ab eo loco, vbi cippus hic visitur, proelium fuisse commissum?

Pag. 237. lin. 22. *Callipolin, &c.* Simili nomine vocata m

catam urbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro secundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, ubi Cycladas insulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionysiada à vinearum fertilitate, alij Siciliam minorem appellabant. Quòd si ob amœnitatem, & situs pulchritudinem, tam speciosum nomen oppida, & vrbes sortiri queūt, meritò noster Resendius Vizosam Amœnam, seu Callipolin nominavit.

Pag. 241. lin. 25. *Nominis Endouellici causam, aut originem, &c.* Sunt qui putent Endouellicum dici à dictione Græca Balos, seu Valos, idest, via, & endon, hoc est intus; & esse eum, quem Ethnici vijs præesse crederent, quemadmodum Terminus agris præesse credebatur. Sed inscriptiones aliud innuere videntur, dum eum præsentissimi numinis vocant, quod viarum custodi parum conuenit. Quare potius à vellendo dictum fuisse puto, quod cæca illa ætas iacula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & hærentia eum auellere, atque extrahere falso existimaret. Et tunc particula, *endo*, pro valdè accipi debet, vt antiqui accipere solebant, teste Festo. Nam vt cum Resendio suspicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extare potuit, dictum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geographos, & ceteros auctores nulla eius fiat mentio.

(* *)

L. AN-

L. ANDR. RESENDIVS
D E
ANTIQUITATI-
BVS EBORAE.

*Ex Lusitanico nunc primum Latine
redditus, ab And. Schotto
AntuERP.*

AEDILIBVS, PROCVRATO-
RIB. ET TABELLIONIBVS. CV-
riæ ciuitatis EBORENSIS

L. Andreas Resendius. S. P. D.

ET ER E iam pridem consue-
tudinē Antiquitatis vsque eō
memoria culta semper fuit, vt
vno quasi ætatū omnium con-
sensu ea opinio inueterauerit,
pleraq; nō tam sua natura & bonitate, quā
vetustate in vulgus cōmendanda, & in pre-
cio habenda videri: & id quidē temerē for-
tasse nonnumquam iudicatum. Fuit enim
cū pluris rudes & incompósitos Ennij poetæ
versus, quam politam, elegantemq; Virgi-
lij Musam facerent, non alia de causa, quā
quod antiquum illius, huius verò nuperum
recensq;

Horatius

lib. 11.

Epist. 1. ad

Aug.

*Diod. lib.
Herod. in
Euterpe
Mela lib. 1.
cap. 10.*

recensque esset poema. Et verò ea est Antiquitatis, gratia, ea maiestas, ut summo semper in precio ab omnibus gentibus sit habitata. Hinc factum, ut res quò vetustiores, eò etiam dignitate magis præstent: utque gentes, quæ laudare sese non possent, una se antiquitate prædicarint. Aegyptij cum, auctoribus Diodoro Siculo, Herodoto, & Mela, primos se mundi incolas iactare soliti, fictis, fabulosisque argumentis: numeratis etiam tot annorum millibus, & urbibus longè antiquissimis. Sed demus hoc vulgi opinioni, siue error est, siue non; illud tamen nemo iure reprehenderit, quod tanto est nationum omnium, publicè priuatimque sensu atque iudicio receptum: quibus & sacra Scripturae auctoritas accedit, quæ & urbes ab antiquitate commendandas docet. Petistis, viri clarissimi, ut quæ de EBORAE urbis, patriæ nostræ antiquitate & origine, legendo essem consecutus, vobiscum communicare, litterisque mandare, ut posterorum memoriæ consecrarentur, non detrectarem. Quod ubi rescitum, exigi à vobis coeptum esse, à principibus aliquot in Rep. viris, qui summa valeant auctoritate, idè & ipsi à me ita efflagitarunt; ut si aggredi, quod summis votis postularent, recusarem, vno consensu tantum non cōiicijs extorquere decreuerint. Equidem, ut libenter agnosco, quantum vobis pro tam

hono-

honorifico de me iudicio debeam; sic illud inficiari non potestis, occasionem gerendæ rei pænè è manib⁹ excidisse: Proximo enim mense magistratu estis abituri: summa itaq; me ad scribendū temporis angustia circumscribi videtis: & Regis nostri iussu atque auctoritate totus in opere de Architectura cōscribendo versor, nulli vt alij rei vacem, præterquam sacris ad populum concionibus, quas nulla de causa prætermittere debeo. Interdum etiam de valetudine vitæque Hērici, Cardinalis & Lusitaniæ infantis, quæ Mæcenatis, vel parentis pōtiùs loco, duco, valdè animi laboro, vix vt apud me sim. Nihilominus si hoc tempore imperio vestro obsequar, maiestatis lege minimè reus agar: immò quod & ad Regis officium, voluntatemque Præsulis, qui huic vrbe reipsa & studio, semper fauit, pertineat, pergratum illis hoc officium meum accidet. Libuit itaq; productioribus his brumæ noctibus duodecim, hanc patriæ qualemcumq; operam dare, & quod à me postulastis, litteris cōsignare: Ex qua quidem lucubratione si quæ ad nos gloria, ad alios verò vtilitas dimanabit, eam vobis, qui primi hortando auctores exististis, acceptam referri solidam volo.

(**)

R

B

De vera EBORAE appellatione.

CAP. I.

SCRIPTURAS itaque EBORAE vrbis, Antiquitates, principiaque & ortus vsque à capite arcessens, illud primò quæri video, quonam antiquitus nomine appellata ea sit, & ab eruditis appellanda. In libris sacrorum Rituum, Horarumque Canoniarum Breuiarijs, Missarumque voluminibus ad hanc diem ELBORA, sex litteris, vsusque ELBORENSIS plerumque legitur: At verum illi nomen EBORAE est, quinque, non amplius litteris. Sic enim vrbem vocat Pomponius Mela, sic Plinius, sic Antoninus Pius in Itinerario: & ita passim libri emendatiores Conciliorum præferunt, legiturque in marmorea inscriptione, quæ exstat sic in ædibus Tribuni militum equestrium, itemque in tribus, quas penes me domi habeo: & in alio lapide confracto, in vico sellariorum: Præterea in columna, qua milliarum numerus olim designabatur, via regia quæ ducit Turega Alcacarem versus: de quibus quidem lapidum inscriptionibus post commodior erit dicendi locus. Quamobrem in Ptolemæi codice, qui circumfertur, deprauatum esse hoc nomen nullus dubito, siue librariorum id vitio accidit, siue Græci hominis incuria, *μνημονικὸν ἀμάρτημα* id sit;

*Ptolemaus
castigatus
& Strabo.*

fit; Hanc enim Lusitaniæ urbem EBVRAM, per quintam vocalem in secunda syllaba appellat: alteram contra, Bæticiæ, non procul à Gadibus, EBORAM nominat. cùm retrò oportuerit, hanc nostram Lusitaniæ EBORAM vocare: illam verò EBVRAM, Cerealem cognomento: vt auctor est Plinius libro tertio, cap. 11. Et, qui Bæticus fuit, Mela Pomponius, non procul ab EBURA originem ducens; quæ ipsa vrbs solo æquata, vestigia & rudera tantum ostendit: quam & in Strabone lib. 3. Geograph. AEVRAM, prima diphthongo scriptam esse obseruaui. Stephanus verò libro de urbibus, quod Strabonis locum non satis expendisset, Eboræ ea tribuit, quæ Eburæ sunt propria, & vice versa: sed Græci cùm essent, & exteri, quid mirum, si nominum similitudine, & vt fit, affinitate decepti, hæc inuicem commutarint? Melam verò, Plinium, & Antoninum, (cum latinè loquerentur, & ferè essent ciues Romani) vera harum urbium nomina ignorasse credi non potest. Facio itaque libenter, vt hos in præsens potius, quam illos, in Eboræ appellatione sequar.

De prima EBORAE origine.

CAP. II.

COGNITO iam verò vrbis nomine, auctor eius subiiciendus esse videbatur: quod hinc oppidi cuiusque prima origo, subducta calculi ratione, & ætas colligatur: tum quòd summæ voluptati esse soleat, suos quosque vrbium auctores, præsertim viros domi militiæque illustres, cognouisse, testantur id sacræ litteræ. Genesis enim 4. cap. de Caino, qui urbem exædificauit, quæ prima orbis terrarum legitur earum vrbium, quæ in authenticis scriptoribus occurrunt, & appellasse ait, de filij nomine, Henoch. Verum hic lectoris desiderio satisfacere non possum: quòd auctores satis idoneos laudare nequeam: nec libeat, more quorundam nostri sæculi, nugas & fumos vendere: in quorum numero etiam Florianus Ocampius est, quem Regij historici titulo, originis & Antiquitates, fabularum refertas, foras dare non puduit. Equidem meo more, institutoque maiorum, nihil huc adferam, nisi quæ idoneos satis scriptores habeant: fide dignos, omni que exceptione maiores testes laudabo, & lapidum testimonia, quæque misce oculis inspicere licuit; quisquis tandem ille est, qui primus huius vrbis auctor exstiterit

terit: Quam ut verè nominare non possim, possum tamen magnam vrbis nostræ vetustatem ostendere, quòd Viriati, magni illius Lusitani, ætate iam tum E B O R A condita florebat. Clarū id ex veteri Inscriptione, quæ ad Diui Benedicti Pomarensium spectatur, his litteris;

L. SILO SABINVS
BELLO CONTRA VIRIATVM
IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO
MULTITVDINE TELOR. CON
FOSSVS AD C. PLAVT. PRAET,
DELATVS HVMERIS MIL.
H. SEP. E PEC. M. M, F. I.
IN QVO NEMINI VELIM MECVM
NEC SERV. NEC LIB. *INSERI
SI SECVS FIET VELIM *OSSVA
QVORVMCVMQ. SEPVLCRO MEO ERVI.
SI PATRIA LIBERA ERIT.

Hoc sepulcrum è pecunia mea mihi faciendum iussi.
* Fortè inferri.

Vnde patet antiquissimam esse Eboræ originem, quod bello Viriato iam tum, ut dixi, celebris esset: Viriatus autem Lusitaniam, post etiam Hispaniam vniuersam ad defectionem, armaque capeffenda sollicitauit, anno Vrbis conditæ 1000 VII, Cn; Cornelio Lentulo, L. Mummiō Coss, auctore Paulo Orosio, alijsque; qui ferè centesimus & quadagesimus est annus ante na-

Sic Terent. in Eunuch. * Ossū pro Os. teste Donato, & Capitol.

tum orbi redimendo CHRISTVM Saluatorem. Quot verò anni iam abierint, ex quo condita Ebora esset, non habeo dicere: illud tantum, fuisse iam tum, clarâ Eboram satis sit necesse est. Quo cognito cur non acquiescam? perinde atque Vlpianus I. C. qui L. Sciendum, D. De censibus, Tyram coloniam, ex qua oriundus erat, antiquissimam esse, non nominato, qui eam primus condidisset, dixisse contentus fuit.

De Sertorianis temporibus.

C A P. III.

POST id tempus, deficiente rursùm à Romanis Lusitania, duce fortissimo Q. Sertorio, ad annum ab v. c. 1361XII. Ebora, quod clara & frequenter habitata vrbs esset, cohortem vnam, Sertorio misit auxilio, sexcentorum scilicet militum, qui militiæ fidelem ei operam nauarunt. Hic itaque cùm gratianimi declarandi causa, tum quòd Lusitaniæ vmbilicam Ebora teneret, (quæ res ad reliquas vrbes in officio continendas plurimum valet, quòd, vt periti rei militaris censent, qui campestribus locis imperat, ceteram regionem facilè adiungat:) sedem fixit, domumq; exædificauit, quæ etiam nû hodie Sertorij appellatur: in qua familiarem seruam, tresq; cum illa libertos, aiebat: vt di-

yt didici ex elegāti lapide, qui sexto ab hinc
anno, proximè eas ædes erutus est, his litte-
ris inscriptus:

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVS
Q. SERTORII
COMPETALIB. LVDO
ET EPVLVM VICINEIS
IVNIA DONACE DO
MESTICA EIIVS ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEI.

Iussit idem Sertorius muris urbem cingi,
ex lapide quadrato: qui muri hodieq; mul-
tis in locis ad vetera mœnia spectantur. Ad-
hęc aquâ, Prattę quę dicitur, ad porticū vsq;, ,
qui excelsior vrbis locus est, vnde in oēs vr-
bis regiones diuideretur, deduxit: vt olim
ostendi in Apologia, qua Episcopo Visenfi
 respondi: qui Regi nostro, ne iterū aquā il-
lā in urbem reduceret, dissuadebat: negans
aquæ ductū illic fuisse vñquam, necesse po-
tuisse: ac ne Sertorium quidē vñquam in his
locis fuisse: deniq; ne Romanū quidē opus
videri asserebat: contra atque ego Regi pri-
dem persuaferam. Qua etiam de re agere
nos memini copiosè, duobus de Aquæ ducti-
bus libris, quos Regi morem gerens, nuper

scripsi; quare iterare eadem ista nihil opus est: quin potius, quòd Aquæductuum deducendorum, inueniendorumque rationem contineant, propius nihil factum est, quàm vt his adiungendos, vt legi interdû queant, si quæ fortè hinc vtilitas ad alios rediret, curarem.

De Coloniarum, & Municipiorum iure.

C A P. IIII.

ANtiquitatem hic breuiter explanare conuenit, vt qui Romanorum temporibus vrbs nostræ status fuerit, melius cognoscatur. Romani itaq; cum finitimis populis, vt Latio, in quo & Roma sita erat, imperare inciperent, nullam ab armis requiem, victores nonnumquam, interdû etiam victi, inuenerunt: vt per annos aliquot fines proferre imperij non potuerint, donec tempus consiliumq; vtrosq; ab armis discedere, fœdera inire, vnumque populum, & gentem, fieri coëgit. Latinos igitur Romani pro socijs & amicis sibi adsciuerunt, dato iure, vt in bello legionibus Romanis permisti militarent, & magistratus officiaque hic gerere, honores accipere communi iure possent. Hoc amplius, Romæ etiam petere magistratus & gerere ijs licuisse refert Asconius

Pedia-

Pedianus, idoneus sanè auctor: non tamen suffragia ferre, honoresue alijs decernere Latinos potuisse. Quod ius, quia Latinis, & prius quidem quàm alijs gentibus concessum est, Ius Latij appellatum. Contenti itaque tunc eo honore Latini fuerunt; post tamen & suffragij in vrbe Roma ferendi, & creandi magistratus, ius dari sibi postularunt, utque pro ciuibus Romanis pari cum cæteris iure haberentur. Concessum & id priuilegio quodam populis aliquot, ægrè tamen, vocatumque, Ius ciuium Romanorum: vetus *Ius Ciuium Romanorum* verò ad discrimen noui huius, Ius antiquum Latij est appellatum; Datumque idem Ius longò post tempore vniuersæ Italiæ dirimendorum, quæ hoc nomine plurima gerebantur, bellorum causa: Hinc etiam Italicum Ius dici coeptum; Cuius Vlpianus I. C. meminit. *Ius Italicum* L. sciendum D. de Censibus. Et hæc quidem de iure Latij, ciuiumque Romanorum, & quidem breuiter, differui: qui fortè plura requireret, Andreæ Alciatum lib. II. Dispunctionum legat; quæque de his nuper copiosè, & latiùs, singulari commentario, qui Deo bene iuuante breui apparebit, complexus sum. Erat & illud in more positum Romanis, ut ciues aliquot aliò habitatum diuerterent, ut loca illa incolerent, possiderentque: quam hinc Coloniam appellabant. *Colonia. municipium.* Municipium verò, cum loci incolis ius illud,

R 5

quo

quo de egimus, concederent. Ampliabant itaque Romani, vel astringebant arbitrato suo ius & immunitates, quantum vellent: ut auctor est Corn. Tacitus Annali vndecimo. Tiberi enim principatu A. Vitellio L. Vipsanio Coss. anno DCCCI. post Ro. cond. disceptatum in Senatu magna contentione refert, si prouinciæ Galliæ Comatæ principibus viris, qui iam pridem ciuitatis Ro. ius obtinebant, ius etiam honoris magistratusque Romæ gerendi, concedi oporteret. Idē discere licet titulo Pandectarum, qui est de Censibus: municipia enim quædam & Colonia, immunes, & iuris erant Italici: aliæ Colonia latinæ, quæ ius illud antiquū Latij haberent: aliæ rursus priuilegio conditæ, saluis vectigalibus, quæ penderent: quædam verò præter nomen Coloniarum nihil obtinebant iuris. Antonius quoque Imp. omnes, qui Romano imperio parerent, lege lata pro ciuibz haberi iussit: quæ lex exstat L. In orbe Romano, D. de statu hominum, ut legunt quidam, & interpretantur, And. Alciatus, & Ioannes Corasius, Iurisconsulti eruditissimi: idq; saluis pop. Ro. vectigalibus ius datum satis patet. Agellius lib. 16. cap. 13. Noctium Atticarum Municipiorum conditionē, tametsi dignitate inferior esset, Coloniarum iuri præstitisse docet. Colonia enim, cum ex ciuibz Romanis aliò dedu-

ctis

Æis constarent, legibus Rom. quibus regebantur, non suo arbitrato vincentes, subiectæ, vt antea, permanebant. Municipia verò cum Coloniarum immunitate & iure, vel paulo minore gauderent, suis ipsa legibus, suoque arbitrato regebantur. Verùm quod imago Romanæ vrbis Colonix essent honoratiores, & dignitate præstantiores habebantur.

EBORAM Latij iuris Municipium fuisse.

C A P. V.

E B O R A Municipium, veteris Latij oppidum, & immune, quod **LIBER ALITAS IVLIA** cognominatum, auctor Plinius lib. 4. cap. 22. Sed præstantiori iure Olyssippo fuit, vtpotè municipium iuris ciuium Romanorū: & Pax Augusta, Colonia iuris Italici, vt ait Paulus Iurisc. l. in Lyfytania D. de Censibus. Pacenses, inquit, & Emeritenses iuris Italici sunt. Dixit Plinius immunem Eboram, quod vectigalia minimè penderet. Idem enim, cùm in Lusitania vnū esse Municipium iuris ciuium Romanorum, tria verò iuris Latij docuisset, subiicit, sex item & triginta stipendiaria esse: quod stipendium, seu vectigal penderent: & Ebo-

Eboram in tribus illis iuris Latij nominat; mox quæ tributū penderent oppida singulatim enumerat. Hinc constat Eboram immunem à vectigalibus fuisse. Et licet, vt idē Plin. antea lib. 3. cap. 3. refert, vniuersæ Hispaniæ Vespasianus Imp. August. iactatus procellis Reipub. Latij ius tribuit; apparet tamē quod hæc coacta liberalitas, ac necessitate expressa fuerit, non ita diu durasse ius illud, sed reuocatum, permansisse duntaxat penes eos populos qui antea obtinuissent. Si enim perpetuò durasset, quid attinebat iterū à Plinio enumerari singulatim eos populos, qui Latij ius obtinerent. Quæ cū ita sint efficitur, Romanis rerum potitis immunem iustum Eboram fuisse, sociamque populi Rom. Populos verò in omnibus, quasi ciues Rom. habitos; adhuc vocari & recenseri in tribus Romanis solitos; Potuisse etiam belli in cohortibus militum, & legionibus Romanis stipendia facere: munia publica Romæ obire; Magistratus denique in vrbe petere, & eligere. Suffragia tamen ferre, quod ius ciuiū Romanorum non omnino obtinerent, nō potuisse.

A quo primum Eboræ hoc ius concessum.

C A P. VI.

QVis primus hoc Ius Eboræ, quauē de causa concesserit, mihi quidem non liquet;

quet: Amplius itaque pronuncio: coniectura tamen ducor, vt credam C. Iulij Cæsaris id beneficio, Eborensibus datum, idque ex vrbis cognomēto, quod apud Plinium, LIBERALITAS IULIA EST: Confirmaturq; elegantissimo marmorei cippi Epigrammate, quod domi meæ seruo, olim verò ad Diui Petri visebatur, & post paullò, cap. 8. adscribam: Altera item eiusdem ferè magnitudinis Inscriptione, elegantiorib. litteris, ad Diui Iacobi, hoc titulo:

DIVO IVLIO
LIB. IULIA EBORA.
OB ILLIVS IN MVN.
E MVN. LIBERALITA
TEM EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIO
NE VENERI GENETRI
CI CESTVM MATRONÆ
DONVM TVLERVNT.

Hoc est: *Liberalitas Iulia Ebora* Ob illius in *municipes* è *municipio liberalitatem* ex Decreto *Decurionum* *dedicauit*, scilicet statuam hanc, in cuius basi hæc inscriptio erat, *Cestum* pro veste preciosa.

Quæ si non me fallit coniectura, Cæsaris Iulij liberalitate ac beneficentia, hoc Ebora est consecuta, vt esset Iuris Latij municipium, idque post bella cum Sertorio gesta: nimirum cū iam in gratiam ciuitas hæc cum popu-

populo Rom. fortasse etiam ob bene merita rediisset. Nā & Cæsar Augustus, referente Tranquillo, ius Latij, vel ciuitatis Romanæ, non nisi benè de Repub. Rom. meritis cōferre solebat. Nisi fortè cognomēto hoc magis est consentaneum, Sertorianis temporibus Eborenses arma contra Romanos sumplisse, hostiliterque se gessisse: Cæsarem nihilominus, quo deuinctam magis sibi redderet, rei que publicæ Romanæ æterna amicitia obstringeret, sua benignitate priuilegium hoc, iusque Latij & immunitatis permississe. Et quamuis coniectura hæc nostra, cum veteri illa inscriptione Sertorij, quam in Apologia ad Vicensem Episcop. copiosius explanauī, pugnare videatur; in qua Eborenses Municipales appellati: tamen fieri posse affirmo, improprie eo tempore sic appellatos: quo modo Vlpianus D. ad Municipalem, ait, ea tempestate suos cuiusque ciuitatis ciues, Municipales suæ ciuitatis, non tamen Municipales Romanæ appellatos. Credibile & illud Eboram ante Cæsaris Iulij tempora Municipium fuisse, sed stipendiarium, neque ut post, ius Latij extitisse: idque ius, quod à populo Romano accepissent, tempore Sertorij ob rebellionem amisisse, quod arma contra tulissent. Iulium verò ob eam, quam proximè dixi, causam, sua liberalitate ius illud postlimi-

nio

nio reddidisse, non ob bene merita, quia potius ob damna, bellique offensiones, Romanis illatas. Verum hac tota de re, quando mera coniectura nititur, animus est non pertinaciter contendere: De ratione verò cognomenti, quod haud dubiè non abs re vrbì inditum est, facilè illi cessero, qui certiora attulerit, Ebora quidem Romanorum temporibus; postque Gothorum ætate satis clara fuit, in qua & nummi cudebantur. Didici id nuper verum esse ex antiquo numismate; quod Ambrosius Moralis, historicus Regis Catholici, & Academiæ Complutensis Rhetor, ad me misit: in cuius altera parte, facies sinistra est Cæsaris Germanici, his literis: GER M. CAES. AVG. In auersa verò cusa spectatur corona cum folijs, in cuius medio tribus versibus inscriptum legitur.

LIBERALITA-
TIS IVLIAE
EBORAE.

Habeo & ipse penes me nummum, argenti asperi, & impoliti, rudi forma, vt Gothicis illis temporibus, cusum, Sisebuti regis Gothorū: in quo regis expressa imago, his literis S I-
SEBVTVS REX. In altera verò parte
cru-

crucem ambit hoc Elogium: DEVS AD-
IVTOR MEVS: in medio autem: CI-
VITAS EBORA.

De Flamine, & Flaminica Ebora.

CAP. VII.

ERat & Eboræ ijsdem Gentium tempori-
bus, Flamen sacerdos, ea ferè dignitate
præditus, qua apud Christianos hodie Epif-
copus est, Flaminicam item nobilissimam
habebat, quæ non Eborensium solum sacer-
dos femina, sed & Lusitanæ totius erat.
Huius epitaphium hodieque spectatur in li-
mine infero fenestræ ædium Tribuni mi-
litum equestrium, hoc titulo.

LABERIÆ L. F.
GALLÆ FLAMI
NICÆ MVNIC.
EBORENSIS FLA
MINICÆ PROVIN
CIÆ LVITANIÆ
L. LABERIVS ARTEMAS
L. LABERIVS GALLÆCVS
L. LABERIVS ABASCANTVS
L. LABERIVS PARIS
L. LABERIVS LAVSVS LIBERTI

Nec hic solum, sed & Lerix lapis ex-
stat, Collipone, qui vicus præter nomen ho-
die nihil retinet, allatus, vbi diem clausisse
extre-

DE ANTIQ. EBORAE. 273
extremum, humoq; condita eadem illa esse
videtur, ex hac inscriptione.

LABERIAE L. F. GALLAE
FLAMINICAE EBORENSI
FLAMINICAE PROV. LVSI
TANIAE. * IMPENSAM FVNE
RIS. LOCVM SEPVLTVRAE
ET STATVAM * D. D. COLLIP-
PONENSIVM datam L. SVLPI
CIVS CLAVDIANVS.

* *Impensam*
scilicet, fe-
cit; & locū
impetrauit
& statuā
posuit.
* *Decreto*
Decurio-
rum.

Alterius item Flaminicæ mentio exstat
in cippo non perinde magno, atque superi-
ores illi, elegantius tamen inscripto: quem
agricola quidā aratri dente exaravit, iuxta
ruinas ædium, via montis Sarazij: vbi & tem-
plum fuisse apparet: nam & Columnæ eius
marmoreæ ibidem repertæ, vocaturq; vul-
go adhuc locus ille, Mesquita, quod templū
Arabice significat. Titulus eius basis est.

D. M. S.
C. ANTONIO C. F. FLA-
VINO VI. VIRO IVN.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO IVN. VERECVN.
DA FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER F. C.

Id est: *Dij's Manib. Sacrum. Caio Antonio, Caij*
filio, Flauino, Seuero iuniorum hastatorum legionis
8 secunda

*secundæ Augustaliū torque aurea, & annulo duplici
ob virtutem donato Iunia verecūda Flaminica per-
petua municipij Eborensis, mater faciendum cura-
uit (hoc monumentum)*

*Clarorum aliquot ciuium Eborensium
monumenta.*

C A P. VIII.

PROduxit & Ebora olim ciues aliquot e-
gregios, quibus ob bene merita resq; pre-
clarè gestas monumenta è publico statuit:
Haud dubiè compluribus alijs quàm quorū
extat memoria, sed ædium ruinis, scriptorū
iactura, temporumque vastitate intercide-
runt nomina, nihil vt de ijs certo sciri queat.
Duorum illustriū ciuium monumenta ap-
ponā, quæ adhuc in litteratis lapidibus per-
durant. Basis est ingens, quantū domi meæ af-
feruo, his verbis inscripta.

L. VOCONIO. L. F.

QVIR. PAVLLO AED. Q.

II. VIR. VI. FLAM. ROMÆ

DIVORVM ET AVGG.

PRÆF. COH. I. LVSIT. & coh.

I. VETTONVM LEG. III. Ital.

OB CAVSAS vtilitates Q. publi-

CAS. APVT ORDIN. ampliss.

FIDELITER ET CONSTanter

DEFENSAS LEGATione qua gra-

tuita Romæ pro R. P. sua funct. est

LIB. IVL. EBORA

PVBLICE IN FORO.

Hoc

Hoc est, *Lucio Voconio, Lucij filio, Quirina (tribu) Aedili, Questori, Duum viro sextum, Flamini Roma, Diuorum, & Augustorum: Prasecto cohortis prima Lusitania, & cohortis prima Vettonum Tribuno Legionis tertia Italia, ob causas utilitatesq; publicas, apud ordinem amplissimum, fideliter & constanter defensas legatione quagratuita (suo sumptu) Romæ pro Repub. sua functus est, Libertas Iulia Ebora, publico (sumptu) in foro (hanc statuatam ponendam curauit.)*

Epitaphium alterius ciuis Eborensis est, *Cæcilij Volusiani* nimirum, qui militiæ clarus armis exstitit, quantum ex hac inscriptione colligere est, quæ ex fundamentis templi in honorem B. Virginis Mariæ à Rege nostro exstructi, reperta est: cumque inspecturus accurrerem, fractum iam lapidem comperi, partemque alteram muro insertam, ut describendi potestas non fuerit. Reliquum fragmentum hæc præferebat.

... CILIO Q. F. VOLVS.
 ... ÆF. COH. II. C. R.
 ... X. PROVOC. VICTORI
 ... S. DONATO AB IMP.
 ... II. HAST. PVR. III. VEX.
 ... VIC. I. MVR. IIII. OBSI.
 ... NIB. H. IN R. P. SVA FVNC.
 ... BORENS. CIVI OPT
 ... ERITA EIVS IN MVNIC
 ... RMOR. BASI ÆNE.

D. D.

Nos ex coniectura, qua deerant, sup plere conati sumus. Q. Cacilio, Q. filio, Volufiano, Praefecto cohortis secundae civium Romanorum, ex promotione victori, his donato ab Imperatore 4. duabus, hastis puris tribus: vexillis, civica (corona) una, muralibus quattuor, obsidionali 4. Omnibus honoribus in Repub. sua functo EBORENSES cui optimo, ob merita eius municipium marmoream (statuam) basianea (posuerunt)

Decreto Decurionum.

Excresceret nimium hic Commentarius, si harum inscriptionum singula explicarem: alibi ea discere liceat.

De aetate, qua Christianam fidem Eboræ suscepit.

C A P. IX.

ATq; hic quidem Romanorum temporibus civitatis nostrae status fuit, clarus haud dubie, quo & gloriari iure queat: at iustius multò, quod CHRISTI fidem prima, aut inter primas saltem Hispaniae vrbes amplexa sit, sacrisq; Christianorum initiata fuerit. B: enim Mancius vnus è septuaginta duobus CHRISTI discipulis, ab Apostolis, in Hispaniam Euangelij gratia missus, appulit Eboram, & de verbo Dei, fideque Christiana conciones frequenter habuit: cumque

gentem docilem sua natura comperisset, magnos hic laboris fructus retulit; frequens enim ad eum credentium concursus fiebat, augebaturq; indies magis, magisque numerus Christianorum: quos sæpè conuenire ad orationes Deo fundendas, & ad Eucharistiæ communionem corporis & sanguinis CHRISTI, iubebat. Primus hic igitur vrbis nostræ Episcopus & Apostolus exstitit. Nec in vrbe duntaxat Euangelium CHRISTI promulgauit, sed & in finitimis circum circa locis fidei rudimenta docuit; donec Validij Præfecti sententia, Martyrij coronam est consecutus. Corporis eius reliquiæ, extra vrbis pomœria sterquilinio cõditæ, fimoque ne à Christianis, cultus religionis gratia auferrentur, resectæ. Quo modo abiectum, & ignoratum, annos aliquot corpus latuit, donec ciues ipsi aucto iam in immensum credentium numero, tutius agerent: Quo tempore, D. Mancius, rem tandem aliquando aperiendam esse ratus, nobili in primis viro secundum quietem locum ostendit; qui in prædio suo, quod ad hanc rem Diui nomen religiosè conseruauit, honorificè condidit. Fama verò, miraculorumque vi crescente indies, mox Iulianus Comes, eiusque coniunx Iulia, matrona pia; ad quos locus ille reliquijs sacer hæreditate peruenerat, augustum tem-

plum, magnificumque honori illius dedicauit: sed vetustate collapsum est, vt & turris maior pars, quæ non procul inde spectatur, concidit. In huius basilicæ medio condita D. Mácij Episcopi & martyris reliquiæ: seruataque ad ea vsque tempora, quibus Abderrahemen Maurorum Regulus, urbem nostram, vt post referam, arctissima obsidione cinxit. Christiani itaque metueius, quæ Barbarus grassabatur, tyrannidis in Sanctorum reliquias in Asturum fines antea, salui vt essent, fugientes, eò deportarunt, & in agresti pago, qui villa noua vulgò dicitur, asseruari hodieque ferunt, vno lapide ab oppido Methymnæ sicci fluminis (sic enim Hispani appellant) in Cœnobio monachorum, qui Diui Benedicti institutū, normamque sequuntur. Hæc eò breuiter narro, vt de vera urbis nostræ religione, fide, & pietate lectori gustum aliquem darem, qui enim plura scire auet, is legat horarum Canonicarum Breuiarium Eborense, quod olim iussu Cardin. amplissimi, Henrici principis Lusitanæ concinnaui. Profectò par erat, Martyrem hunc religiosius à nostris colli; quod & primus, & ab ipsiis ferè Christianæ fidei incunabulis solida hic fundamenta docendo iecerit: quæ sanè res non in paruo beneficij loco ponenda est.

Post,

, Post, Diocletiano, & Maximiniano imperantibus, & in Christianos adeò sæuè & immaniter grassantibus, vt Imperium omne cruentu & sanguine nobilitatum fuerit, si, vtpar est, scriptoribus Ecclesiasticis fides habenda, treshac tempestate Eboræ ciues clari, morte pro CHRISTO fortiter obita, Diui Vincentius, sororesque duæ Sabina, & Christina, martyrio omnes inclyti: in hac ipsa vrbe nati, educati, & inquilini eo in loco, quo hodie Sacellum humile visitur, & ab illis nomen mutuatur: cuius tam inopis Sacelli, pro meo in patriam Diuosque amore, sæpenumerò me pudet: ac si verum fateri volumus, Reipub. nostræ intererat, ignominia sibi loco ducere, multis ab hinc retro annis, labente ædícula, illam non instaurasse. Martyrij, & horum Sanctorum historia in Breuiario illo Eborensi, & alibi à me concinnata est.

Eborensē Episcopatum per antiquum esse.

C A P. X.

Catholicæ apud Eboram Religionis antiquitate iam pertractata, affirmare liquet per ueterē hanc Episcoporū sedem fuisse.

se. Misso enim facto Diuo Mancio, quo tempore fidei Christianæ infantia erat, & exiguus credentium numerus, Constantino Magno, Imperatore Christiano, Eborensum Episcopus, Quintianus erat, ut constat ex Concilio Iliberitano, urbis Iliberorum; quæ & olim Eluira etiam dicta, penitus collapsa, & in ruinis sepulta: tunc verò Metropolis erat; Episcoporumque sedes, quæ post Granatam translata. Huic Concilio Quintianus adfuit, Decretisque quæ ibi agerentur, subscripsit; idque Romanis adhuc in Hispania imperantibus. Excepit hoc tempus Gothorum ætas, qui cum ferè essent ingenio immani, & barbaro, & à Catholica fide alieni; ad ciuitatis nostræ statum quod attinet nihil dum comperi, si turres illas vastasque moles, quæ etiamnum hodie spectantur, mœnibus Romani operis adiectas, excipias. Architecturæ enim non omninò rudis, facilè magnum à Romanorum substructione discrimen depræhēdet: Eborā nihilominus difficillimis his Gothorum temporibus Episcoporum sedes permansit. Equidem domi seruo duas inscriptiones literis rudi modo insculptas: tamen quod de fidei Christianæ apud nos vetustate locupletes testes sint, magni, ut debeo, æstimo. In altero hæc verba leguntur.

DEPOSITIO PAULI.
FAMVLVS DEI VIXIT
ANNIS L. ET VNO
REQVIEVIT IN PACE
D. III. IDVS MARTIAS
ERA DLXXXII.

Alterius verò lapidis, quod ad rem magis,
qua de agitur, pertinet, Epitaphium est Iu-
liani Episcopi Eborensium era Cæsaris
100CIIII. Qui est à Christi Natali annus
quingentesimus sexagesimus sextus. Octo
enim & triginta annis AERA Cæsaris Chri-
sti Natalem incoepisse tradunt * Annales
Hispaniæ. Lapidis verò hæc est inscriptio.

IVLIANVS
EAMVLVS XPI.
EPISCOPVS
ECCLESIAE
EBORENSIS
H. SITVS EST
VIX. ANN.
PLVS MIN. LXX
REC. IN PA
CE KAL. DECE.
ERA DCIIII.

*Vt Resen-
dius Epist.
ad Ioannē
Vasaum
docet.
Ambr.
Moralis,
C. Ioan.
Genesis
Bepulueda.

Fort. Re-
quieuit vñ
in super.
vel Recof-
sit.

Honorio primo, Pontifice Max. qui ad
annum Christi 100CXIII. Ecclesiæ clauum
Romæ tenere cœpit; Sisifclvs Eboræ Episcopus
fuit. Toletano enim Concilio quarto

S 5

inter-

interfuit nomenque subscripsit; quod regni Sisenandi tertio anno celebratum. Subscripsit idem, & adfuit Toletano sexto, regnante Chintillano. Coacta rursus Toleti Carpetanorū octava Synodo, Recesuintho rege, præsto fuit, subscripsitq; Absentius Eborensium Episcopus. Eiusdē regis anno duodeicesimo, AERA Cæsaris **IOCCIIII**. **Qui** erat à Christo nato sexcentessimus sexagesimus sextus, habita Synodus est Emeritæ, quæ Lusitaniae tum Metropolis, duodecim eiusdem provinciae Episcoporum præside Proficio Metropolitano: Adfuit, & subscripsit Eborensium Antistes Petrus: quam Synodum, ad hanc diem typis nondum editam, calamo exaratam, & quidē antiqua manu, in bibliotheca seruo. In duodecimo itē Concilio Toletano, Flauio Eringio regnante, subscripsit nomen, & interfuit Tructimundus Eborensis Episcopus, ut in Conciliorū voluminib. legitur. Argumento est & Episcopatum diuisio à Bamba rege in vndecimo Concilio Toletano facta: anno **CHRISTI IOCLXXIX**. Limites item quos Bamba Eborensium Episcopatu attribuit, sub Emeritensi Archiepiscopatu, quæ tunc Lusitaniae Metropolis erat, his ferè verbis designabantur, rudi illo sæculo. Eborensis Episcopatus termini à Cetobra ad Petram vsq; & Rutella vsque ad Paradam sunt.

Rafis,

Rasis, historici Arabis de Eborensi Episcopatu testimonium.

CAP. XI.

Rasis Arabs, siue mauis, Maurus, historicus Miramolimi Regis Mauritaniæ Africæ, res in Hispaniæ militiæ gestas Historiæ monumentis consignauit: Quæ ex Arabica lingua in Lusitanicam transtulit Magister Masamedus, Maurus & ipse, ex eorum numero qui in Lusitania manserunt: Descripsit, verò sua manu Aegidius Piresius, sacrificus Petreani Portellij, Ioannis Auoimi filij, eius qui Marmellarium opidum equestri militiæ D. Ioannis attribuit: vt & Genealogiæ liber Petri Comitæ, Dionysij Regis filij, constat, Tit. 36. §. 9. & Tit. 22. §. 3. de Susanis, vbi multa de Petreanis leguntur. Quæ quidem Rasis historia, quòd esset scriptor historiæ, omnisque antiquitatis, ac rerum Romanarum ignarus, fabulas sæpè veris narrationibus permiscet: veruntamen cum Maurorum imperium attingat, ordinem temporum seruat, veritatisque hic rationem habuit: De Constantini itaque Magni ætate verba faciens, ab Imp. illo Hispaniâ in sex Episcopatus, sic enim vocat, quos Metropoles dixisse oportuit, diuisam, singulisque certum oppidorum numerum assignatum.

tū refert. De quinta verò Metropoli agens, quam ille Emeritam fuisse affirmat, Episcopatus quintō (inquit) Emeritam attribuit, Pacem Iuliam, Olyssipponem, Exombam, Abraniam, Conimbricam, Lamecam, Eboram, Cauriam & Lapam. Sed licet Maurus non admodum fide dignus sit, proximo capite Constantini ætate Eborensium Episcopum fuisse Quintianum ostendi, utque ex Bambæ regis Gothorum Hispaniæ diuisione cōstat, Emeritensi archiepiscopatus Ebora est attributa. Quæ cum ita sint, efficitur, antiquissimam esse Episcoporum sedem Eboram. Ad Hispaniæ verò ciuitates quod attinet, earumque fines, sic idem Rasis, de Pacensi loquens: Huius limites, partim Emeritam, partim Sanctarenam attingere. In Pacensi item agro oppidū esse Ebrim ab antiquis appellatum, quæ hodie Eboram, cum finibus suis. At ille, quid scriberet, non intellexit. Nomen itaque missum faciamus, quod homo Arabs omnium rerū imperitus, ignorauit.

*Plinius
lib. .*

Romani verò in Lusitania tres Conuentus fori cōstituerunt, quò finitimi, tanquam ad Coloniam Metropolim ius petaturi, & de controuersijs, quæ orirentur, disceptaturi, conuenirent: quemadmodum hodieque in Gallia forum iuris publici Lutetiæ Parisiorum, & Tolosæ constitutum perdurat: &
in

in Castellæ regno, prætorium Vallisoletanum, & Granatense. Lusitania itaque in tres partes diuisa, singulis Coloniam assignarunt, quo commodius finitimi populi conuentus agere possent: Prima Emerita fuit, quo Vettonū omnis ora, quæ Lusitaniæ pars est, conuenerat. Pacensis altera, quo Algarbienses, Campenses, & Tagi accolæ concurrerunt. Tertia Sanctaren, quo Transtagani, Durium vsque populi cōuentus egerunt: quomodo ferè hodie Correcturæ sunt, intra Tagum, & Anam flumina, & extrema duræ & eorum qui trans montes accolunt. Erat itaque inter Pacensis iuris oppida, Ebora sita, non autem in communis agri finibus: & municipium cum esset, suis legib. regebatur, non Pacensium: nisi fortè controuersijs eorum dirimendis, iurique administrando eorum qui ad suum forum non pertinerent. Equidem non inficior fieri potuisse, vt cum iam omnes, qui Rom. imperio parebant, ciues facti essent, quod M. Antonini Imp. ætate accidisse supra retulimus, Eborenses tunc Pacem Augustam conuenisse, vt & Olysi-ponenses Sanctarenam. At longè aliud est, quod Maurus narrat, in agrorum finibus situm habuisse: Imò fuit cū Pacenses & Eborenses inter se de terminis adeò contenderunt, vt Dacianus Hispaniæ Præses, Diocletiano & Maximiano Imperantibus, finium regun-

regundorum, litiumq; dirimendarum gratia venire coactus sit, ut copiosè nuper ostèdi Epistola ad Bartholomæum Quebedum Canonicum Toletanum; Dacianum Eboram venisse docens; vbi & in vincula Martyrem nostrum inclytum S. Vincentium, cum sororibus, compingi iussit.

De Eboræ, à Mauris capta, statu.

C A P. XII.

CAptæ à Mauris Hispaniæ initium, idem Gothici imperij finis exstitit. Hinc enim Sarraceni rerum in Hispania potiti sunt: cuius ætatis cum omnia barbariei plena essent, vix memoriæ quidquam mandatum, quid Eboræ gestum, reperiās: neque si sit, legere admodum est operæ precium. Adscribam tamen quæ ex Rasi Arabe comperta habeo. A Era Maurorum, hoc est, à Mahometicæ sectæ exordio, anno cxxxviii. Qui à nato CHRISTO ferè 1000. Abderrahemenes, Moabiæ filius, auspicijs Moramolini Meurufiorum reguli in Hispaniam traiecit, vbi iam à Maurorum ingressu, regnabat Ioseph: Cum quo prælio dimicans, victum interemit: occupatis locis omnibus, quibus ille imperitabat, fortunas tamen incolis integras reliquit. Iamque Mauris devictis, Hispali castra mouet aduersus Christianos,

stianos, occupauitq; Pacensem urbem, Eboram, Sanctarenam, & Olyssipponem, totamque adeo Algarbensem regionem. Filius Abderrahemenis fuit Abrahami nomine, qui patris castra secutus, vxores aliquot in Pacensi vrbe, feminas genere claras, formaque venusta, reliquit: auditaque insigni pulchritudine filia Iosephi, qui regno exutus in prælio nuper ceciderat, & Eboræ asservari in angusto ædificio à patre extrui iusso, Abrahami eo legationem, cum donis quantius pretij misit. At illa, memoria repetens fortasse ignobili illum loco natum, & domi obscurum, patremque suum victum occidisse, munera repudiavit: legationique minime acquiescens, conditione illius usuram se negavit: quin statim cum fratre (qui Eluiræ Granatensis regni oppido, omniq; illi oræ, locisque finitimis imperabat, ex pacto & fœdere cum Abderrahemene inito) rem omnem comunicauit. Qui hinc grauem sibi iniuriam factam interpretatus, paratis quantum pro re licuit, copiis Pacensem urbem obsidione cinctam, occupauit: Vxores hinc Abrahami cepit, tresque pedisequas, filiasque pulcherrimas, probri causa vi constuprauit: mox ad sororem suam eas deduxit, his ferè verbis compellans: Eat nunc Abderrahemenis filius, quamque tibi contumeliam parabat, eam nunc accipiat vel inuitus: Domumque vnde venerat, reuertit.

Cogni-

Cognita mox ab Abrahami re omni, copiis
 insecutus, Granatensi vrbe, quæ & illius erat
 conditionis, clausum obsedit: sed à tergo Iose-
 phi filius incurrens, exercitum illius fusum
 fugatumque cecidit, victumque illum manu
 cepit: at veritus Abderrahemenem regem,
 imperatis obsidibus, & fide publica, num-
 quam memorem illum fore calamitatis bel-
 lo acceptæ, aut ignominix, nec sibi, fororiue
 molestum vmquam futurum, statim emisit.
 Non fugit tamen ea res Abderrahemenem
 patrem, qui Iosephi filium bello aggressus,
 manu conferta superauit, duosque filios ce-
 pit: ipse fuga delapsus, Toletanum in agrum
 se recepit: vbi possessionib. exutus, priuatus
 viuere & latere dum vult, à rege Abderrahe-
 mene submissis percussoribus, interfectus
 est: caput regi allatum. Hæc ex Rasi descri-
 ptimus, quæ adeò obscure dicta erant, con-
 iectura vt opus, diuinationeque videatur.
 Captis igitur à rege Abderrahemene Pace
 Augusta, Ebora, ceterisque iam à Rasi no-
 minatis vrbibus, quas Christianis ademerat,
 efficitur Iosepho adhuc regnante, Christianis
 paruisse, liberisque fuisse: Hinc victis Mau-
 ris subiectas. Extruxit itaque Iosephus ædes
 Eboræ: cumque regnum ereptum iri augu-
 raretur, Christianis potius, ob fidem & con-
 tinentiam illorum, virtutes Mauris pruden-
 tioribus satis iam perspectas, micam filiam
 crede-

credere voluit; cùm quòd feminci sexus, & in puerili adhuc ætate esset, qua facere iniuriam Eborensibus non posset: tutiusque ibi depositum asseruatum iri putauit, quàm apud Arabes suos, homines infidos, impuros, & incontinentes. Ex his omnibus illud etiam sequitur, ex quo primum Maurorum opera occupata Eboræ est, annos iã abiisse septingentos ferè, & octoginta.

Qua tempestate Vlysippo, Eboræ, & Pax Augusta à Mauris capta.

C A P. XIII.

Misera sanè vrbis nostræ cōditio fuit sub Arabum imperio, & vt iam dixi, cognitu fermè indigna. Vnde constat Mauros cæli benignitate, & soli bonitate vehementer delectatos, sedem hic potissimū fixisse: vix vt circum circa locus sit, quin Arabicum nomen, in hunc vsque diem retineat, inditum à Maurorum principibus, & Satrapis: qui inter se, vrbe capta, agros eorum occupatos partiti erant. In his, verbi gratia, Almançor, Ben-hamõrek, Benha-falck, Ben-cafed, Benha Meki, & id genus alia nomina mere Arabica agris, vicis, & fluminibus imposita. Atque hic quidem infelix Eborensium status: durauitque donec Deo Opt, Max. visum, T arma-

armaque contra capta sunt à regni huius incolis, virtute industriaque Alfonſi Henriquez Regis primi, & bellica laude insignis: quem honoris gratia libenter nomino, adiutis. Quo tempore è ſeruitute, qua annos amplius quadringentos oppreſſa vrbs iacebat, tandem aliquando in libertatem vindicata, CHRISTI fidem Religionemque recepit. Duartus Galbanus, qui res præclare geſtas Alfonſi Henriquez litteris mandauit, quo id anno geſtum ſit, non refert: illud obiter duntaxat, oppida trans Tagū occupaffe, Alcacarem, Eboram, & Serpam, reliquasque ad Pacenſem vrbem. At Petrus Comes libro Genealogiarum Tit. 7. §. 5. annum etiam adſcripſit: Regem Olyſippone recuperaffe referens A Era Cæſaris MCLXXXV. Menſe Octobri, qui eſt poſt natum Chriſtum, MCXLVII. Quod verum eſſe cum ex Annalibus didici, tum maxime ex duabus lapideis Inſcriptionibus quæ in ſumma ſacra æde Olyſippone etiam nū exſtant: Quarum vna antiquor, litterisque melius conformatis, ad eam portæ, quæ Orientem verſus ſpectat, partem interiorem, his verſibus legitur.

Olyſippo.

*Anno
MCLVII.*

TVNC anni Domini, cum centū mille notantur,
Cumq; quater denis, quattuor, atq; tribus,
Quum per Chriſticolæ vrbs eſt Vliſbona capta,
Et per eos fidei reddita Catholica.

Altero

Altera ad dexterā portæ præcipuæ partem spectatur interius, eadēq; refert: illud tamen addit, festo die Sanctorum Martyrū Crispini & Crispiniani, qui octauo Kalendas Nouembris (hoc est, 25. die Octobris) agitur, recuperatā urbem. Exstat & apud me Gothorū regum Epitoma, vsq; ad Alfonso Henríquez latinè, vt tū quidem tempora patiebantur, conscripta, cū his, anni, mensiq; die mirificè cōsentiens: Addit tamen feria sexta gestū esse, hora diei sexta, post mensiū quinque obsidionē, Iunio mense à Rege inchoatam, & Octobri finitā. Hactenus de Olyssipone, de qua, cū sit omniū Hispaniæ urbium celeberrima, precium operæ erit hæc cognouisse. Ad EBORAM nostram quod attinet, *Ebora*, idem Comes, receptam à Christianis narrat, *Aera* Cæsaris MCCIII. Quia año CHRISTI nati MCLXVI. respondet: Pacem verò Augustā Cæsaris *Aera*, MCC. Quarto nimirum *Pax Augusta* ante Eboram recuperatam anno: à quo Epitoma illa nihil discrepat: addit tamen quorū opera occupatę vrbes, his, vt sæcula illa ferebant, verbis:

ERA M. CC. pridie Kalendas Decembris, in nocte Sancti Andrea Apostoli ciuitas Paca, id est, Regia, ab hominibus regis Portugaliæ domni Alfonso, videlicet Ferdinando Gonsalui, & quibusdam alijs plebeis militibus nocte inuaditur, & viriliter capitur, & à Christianis possidetur, anno regni eius XXXV.

*Giraldus
Impau-
dus.*

ERA MCCIIII. Ciuitas Elbora capti
est, & deprædata, & noctu ingressa à Gi-
raldo, cognomento sine patore, & la-
tronibus locijs eius, & tradidit eam Re-
gi domino Alfonso. Et post paululum
ipse Rex cepit Mauram, & Serpam, &
Alchonchel. Et Culuhicastrum man-
dauit reedificari. Anno regni eius
XXXIX.

Recepta itaq; Ebora, Giraldi cognomen-
to Impauidi opera, año Domini MCLXVI.
Alfonso Henriquez nonum iam & trigesi-
mum annum, rerum in Hispania potito,
quod regnare scriptor ille appellat: ducto
regni initio ab æra Cæsaris MDLXVI. Quo
tempore solemnî Diui Ioannis Baptiste
die, vitricum pugna vicit, & exinde regio-
nem illam armis tenuit. Historicus verò
rerum ab Alfonso Henriquez gestarum, re-
gni initium ad Cæsaris AERÀ MCLXXVII.
retulit, cum quinque Maurorum reges in
Ouricensi agro Alfonsus debellauit, idque
vndecimo post anno. Quem si auctorem se-
quimur, recuperata Ebora est anno XXVIII.
regni Alfonsi. Cumque res à militibus ge-
stæ ducibus adscribi plerunque soleant,
hinc factum Petrum Comitem, & Epitomæ
concinnatorem, Regi solidam receptæ E-
boræ laudem adscribere: at ego mearum
esse partium duxi rem omnem, prout gesta
est,

est, referre. Sed de vrbe Pacensi, quando & Historicus ille à Comite, & Epitoma diuersa narrat, in præsens omitto.

EBORA, qua ratione in Christianorum potestatem redacta, restitutaq; sit.

CAP. XIII.

Giraldus ille Impavidus cognomento, genere nobilis, regnante Alfonso Henriquez; quum bellorum, vt fit, tempestatibus, rebusque identidem nouis exorientibus, nobiles moribus dissolutis esse solent: commisso itaque, de quo tamen nihil certi habeo dicere aliquo, fortasse facinore, eam Regis indignationem incurrit, vt aula excedere, Christianorumque urbibus abire, quo Regis manibus effugeret, cogeretur. Trans Tagū itaq; fugit, quæ tum ora à Mauris tenebatur; Hismaro Regi, ei qui in campis Ouricis victus fuit, se tradens: Quo quidem rege iubente, in syluestrib. Muri, sic dicti, locis, copias opesq; collegit, castrumque, cuius hodie, præter Giraldi nomen, nihil est reliquū, exædificauit, vbi cum suis se continebat, inito cum Mauris pacis fœdere. Cumque rebus gerendis aptus esset, mox flagitiosi complures homicidæ atq; proscripti ad eum se contulerunt: Quemadmodum ad Dauidem, dū à facie Saul fugeret, vt sacrę litteræ referunt,

e. Regum
12. a.

conuenerunt omnes, qui erant in angustia constituti,
& oppressi a re alieno, & amaro animo: & factus est
eorū princeps. Creuit itaq; in immensum mi-
litū numerus: nec dubium, quin hostiles in
Christianorum agros excursions, cū Mau-
ris arctissimo fœdere iuncti quotidie fece-
rint. Quare Epitoma illa Historiæ Lusitani-
cæ, latrones eos & prædatores appellat. Cū-
que iam trans Tagū castrametaretur Alfon-
sus Rex, veritus Giraldu, ne in se expeditio-
nem suscepisset, quo potissimum facinore in-
gratiam cum illo rediret, sibiq; Regē demer-
eretur, cogitare. Tandē in eā venit senten-
tiam, nihil Deo O. M. acceptius, nihil regi
gratius, nihil denique ad nominis sui existi-
mationē, decusq; vtilius à se præstari posse,
quàm erepta Mauris Eborensi vrbe; astu &
fraude potius militari, quā viribus & sangui-
ne fuso tot Christianorū, quibus expugna-
tio illa, si aperto Marte, armisq; res gerere-
tur, cōstaret. Quæ dū animo consilia versat,
Mauris iam vti familiarius, viasq; vrbis exi-
tusque inuestigare studiosius, custodias ex-
plorare. Et quamquam nō satis illi fiderent
Mauri, illo præsertim tēpore, quo de Regis
expeditione rumor increbuerat, suspecta-
rentq; Giraldu, metu ancipiti hærere: vt de
Dauidе Philistæi, hæc ferè in vulgus sparge-
re: *Quomodo aliter poteris placare dominum suum,
nisi in capitis nostris? Nihilominus, quæ ad re,*
quam

x. Regum
12. b.

quam moliebatur, essent necessaria diligenter Giraldus adornabat. Cumq; cāpestri loco, pauloq; editiore sita sit Ebora, vt nusquā collium obtentu insidiæ tēdi queant, nisi ad Diui Benedicti, ideo turrim ibi Mauri excitarunt, qua tamquā è specula nota oppidanis signa darent: Hanc primò occupare in animo erat Giraldus. Cognito itaque Maurum duntaxat, cum filia ibi excubare, noctu cum paucis militibus seorsim inter duos colles se abscondit: iussitq; reditum suum præstolarentur, vel, si res postularet, dato signo extemplò aduolarent: ipse verò incertos euentus nihil reueritus, sed, quod illi cognomen datū erat, animi impavidus, recta ad turrim contendit, fudes, perticasque ferens præacutas, quibus, parietum eas foraminibus infigens, ad fenestrā conscenderet: nec enim nisi scala demissa aditus ad eam patebat: Vtque excubantium oculos falleret, ramis se virentibus induit. Accesserat iā proximè turrim, sed nō ex aduerso fenestræ, nocte intempesta; & Dei benignitate commodū iam Maurus statione vigiliaq; decedens, cubitū concesserat, filia excubare iussa: quæ (vt imbecillis est ille sexus) parū sollicita quid rerū geretur, dormitans fenestrę limini incubabat, & quieti se somnoq; dedit. Lætus itaq; benè gerēde rei occasione oblata Giraldus, exutis, quibus se accinxerat, ramis arborū, perticis

conscendit, puellamque somno oppressam, continuò arreptâ præcipitavit, vt ne clamorem quidẽ edere, patremq; excitare mortua potuerit. Turrim itaq; ingressus, & Maurũ, qui altũ stertebat, ense obtruncat, speculaq; potitus est. Cumq; intempesta nox esset, vt nullo adhuc signo socijs dato, ad suos per tẽpus accedere posset, Mauri cæso capite, & filiæ, vtrũq; manib. gestans accurrit, animoq; addito, & felici omine vïctoriæ ostenso, rei bene gerendę oportunitatẽ prædicabat. Vna itaq; oēs ad turrim aduolant, cũ aurora nondũ illucesceret, ignẽ quamprimũ in summa specula excitat, dato oppidi vigilibus signo, eũ agrũ, in quo nunc B. Virginis ædes sacra (vulgò ab incolis, do Spinheiro, vocatur) frequentatur, Christianorũ incursionibus infestari. Iussit itaque suorũ aliquot circũ circa factò agminẽ cursitare, strepitumq; qui audiretur, edere. Vigiles cõtinuò opidanos ad arma cõuocare: & cognito exiguas ibi Christianorum turmas volitare; excurrendi eos, debellandiq; cupiditas incescit. Egressi itaq; præproperẽ, nullo ordine, ac patentibus vrbis portis; nec ita lógẽ progressis oppidanis, Giraldus vrbem inualit: & obscuræ noctis obtentu, tumultu, vt fit, exorto, vigilēs custodesque portarum hostes esse ne suspicabantur quidem, donec res ipsa declarauit, vi & ferro grassantibus nostris, cæsis primum
vigili-

vigilibus, custodibusque portarum, quibus
 rursum suorum præsidio munitis, reliqui
 vicatim discurrere & obuios quosque ob-
 truncare, paucos licet: quod & maior pars
 sepulta somno iaceret, alij vrbe egressi es-
 sent: In ostijs, quæ pessulo munirentur, obi-
 cem obijcere, ne vel ædibus egredi inquilini
 ipsi possent. Sic urbem discurrendo obi-
 re. In aliorum ianuis per annulos, quibus
 trahuntur fores, vectes exiguas, quas eo cō-
 silio plures attulerant, traicere ne domibus
 egressi patres familias, exorto clamore ad-
 uolare, armisque sumptis gregem facere pos-
 sent. Ea fuit rei gestæ festinatio, tamque pru-
 dens consilium, ut cum iam ad arma clama-
 tum est, vrbs à nostris occupata teneretur.
 Vrbe egressi ciues, audito armorum signo,
 turmam persequi cessant, retroque vnde ve-
 nerant, redeunt: sed in vrbis portis malè à
 nostris accepti sunt: neque cognita, ingredi
 nihilominus conati, repulsi tandem sunt,
 suorum facta iactura. Turma enim Christi-
 anorum à tergo eos adoriri, ut vtrimque
 domi foresque hostilibus armis premeretur.
 Cumque tenebrosum adhuc esset, Sole
 nondum exorto, & ut fit in tumultu, rebus-
 que subitis, omnia re ipsa maiora videren-
 tur, abiectis armis, terga vertentes fugam
 fecerunt. Nostri insequi pauidos fugientes-
 que detrectant; vrbis custodię potius intēti.

T,

Re

Rebus iam ex animi sententia gestis, atque compositis, Giraldus gaudio exiliens urbem militibus diripiendam dedit, à eadem modò temperarent. Pronū id suis, quòd vix Mauri, qui arma contra ferrēt, reperirentur, eiectis vbe alijs, alijs contrucidatis, non paucis domi suæ clausis, & quiseos exitus maneret incertis, efferre domo pedem non ausis. Direpta iam vrbe, vitam, vestesque nec quidquam victis aliud Giraldus indulsit. Diffugerant itaque plurimi: plerique se Christianorum potestati clementiæque dediderunt: & ad Emmanuelis regis vsque tempora, cū regno omni Lusitaniæ eiecti Mauri sunt, perdurarunt. Misso mox ad Regem Alfonso Legato, de capta Ebora, lætum ipsi nuncium attulit: Rogare, urbem in suam potestatem recipiat; sibi, facinorumque socijs ignoscat: Laudare itaque Rex, libenterque accipere lætum nuncium, legatosque benigne amplexus, gratiam se habere ostendit. Ad urbem verò quod attinet, non esse, cuius eā præsidio potius cōmitteret, quā qui eam virtute esset consecutus. Sic Ebora in Christianorū potestatem venit, hic primus vindex & assertor Giraldus: cuius gratia hodieque in clypei insignibus vrbs præfert equitem cataphractum, equo vectum, strictum enssem gestantem: duo item capita, viri vnum, alteram puellæ. Sunt verò qui histo-

riæ

siæignari, Diuum Iacobum esse fingant, Maurostrucidantem; Alij Eborum, nescio quem, & Euorinum comminiscuntur, alij alias aniles, fabulas venditant: sed vt narraui, res omnis gesta esse creditur.

EBORA rursus Episcoporum sedes constituta, & quis primus Eborensium Episcopus.

C A P. XV.

VRbe à Christianis recepta studiosè operâ dedit, qua erat pietate Alfonso rex, pristina Episcoporum sedes, vt antea, fieret Eboræ. In anniuersariorum templi huius libris, primû ab vrbe Christiano iuri reddito, Episcopû fuisse comperi, Pium: cuius corpus conditum est ad Diui Ioannis Baptistæ altare, quod nunc corporis CHRISTI Eucharistiæ sacrum est. Decreta Ecclesiasticorum beneficiorum tulit: & annuis Episcopatus redditibus, in tres portiones diuisis, duas vsui suæ, tertiam Canoniconum corpori attribuit. Templum item hoc erexit, iactis fundamentis xxix. Maij, Aera cæsaris, M. CC. XXIV. qui erat ab ortu Saluatoris nostri carne induti millesimus cêtesimus & octogesimus sextus; captę verò vrbis, seu potius receptæ, annus vicelimus. Primû itaque lapidem posuit sub basi altaris S. Mancij, quod hodieque ante facellum visitur. Interea dum ædes sacra extruitur, sacris operabatur in ædícula vicina ei vsui consecrata: quæ

quæ post vrbis Curia fuit, vbi forenses actiones agerentur: & haud scio quo iure profano vsui ei, qui à secretis est Reipub. relicta est, cum multa ibi sepulcra sint eorum, qui bona fortunæ ex testamento Ecclesiæ legarunt. Alter Episcopus Suerus fuit, qui primus ibi Canonorum Decanus fuerat: cuius mentio in quadam fori vrbis huius consuetudine adhuc exstat. Hinc continua serie Episcopi creati ad annum vsque Domini M D. XLI. quo Ioannes tertius eius nominis, Lusitaniæ Rex à Paulo 3. Pont. Max. impetrauit, noua vt Metropolis fieret, manetque hodie. Primus eius Archiepiscopus est, sitq; precor quâ diutissime, Henricus, Cardin. infans Portugalliæ.

De prima Ordinis militaris, quæ hodie Auis appellatur, apud Eboracæ origine.

C A P.   X V I.

Christianis iam Eborensi, vt dixi, vrbe potitis, quod situ, naturaque aptus locus videretur Mauris debellandis, placuit Regi caput hic, magistrumque equestris militiæ, quæ in Castellæ regno Calatranensium, in nostro verò Auisensium nuncupatur, constituere, eo cōsilio, vt inde crebris excursionibus fidei nostræ hostes acerrimos, pro viribus paulatim expellerent. Confirmavit
mili-

militarem hūc ordinem Auifensium, Eboræ agentium, misso diplomate Innocentius tertius, qui Cælestino successit, Pontificatus anno quarto, CHRISTI verò nati M. cciv. regnante Sanctio, qui Alfonso Henriquez parente mortuo, regnum hæres proximè excepit. Sedes horum militum, qui Gallicæ voce *Freres*, hoc est, fratres dicti; vbi hodie locus ille Freiria appellatur, & in ipsa vrbis arce, quæ muro & turribus ab vrbe seclusa erat: vt etiamnum hodie apparet in situ ædium Didaci Castri, vrbis nostræ Tribuni militum. Iuxta ædes item Comitis Portalegrij sacellum tenebant, Diuo Michaeli archangelo sacrum, vbi statis horis res diuina peragebatur. Atque hæc quidem Ordinis huius militaris apud Eboram origo, duravitq; ad tempora vsque Alfonsi tertij. Tres verò Eboræ Magistri equitū fuisse memorantur: Primus Ferdinandus Roizius Mentellus, summæ vir auctoritatis: cui Alfonsus Henriquez Rex Mafará oppidulum, Mauris ademptum donauit. Alter frater Gandisalonis Viegas. Tertius Alfonsus Anenius, quo Magistro equitū Auifium milites commigrarunt, quò propius à Mauris abessent, aut vt citius debellare eos possent, vel aliis quauis, quæ Regi placeret, causa.

Epilogus.

Ha

Hactenus de Eboræ Antiquitatibus hæc dicta sufficiant: nec me fugit, esse & alia scitu non indigna, sed quod ea in annalibus regum, Priuilegijs, & Fori consuetudinibus vrbis nostræ legantur, prudens prætermisi. Parui itaque & morem vobis gessi, viri amplissimi: quare finem faciam, adiecta tantum Coronidis vice Inscriptione, quæ in templi colūna legitur, in S. Crucis sacello: quod ad rem faciat, vrbis nimirum splendorem, ciuiumq; frequentiam ostendens. Alfonsus enim Lusitaniæ Rex quartus, Soladense prælium commissurus, centum equites, & mille pedites Eboræ eduxit ad pugnam. Titulus autem Latine sic habet.

AERA.M.CCC.LXXVIII. Rex Maurorum Aben-
Amarinus, transmarinarumq; regionum, viribus suis fretus & opibus cismaritima aggredi armis cepit, cum Forra regis Tuneti filia, ut Christianos debellaret, funditusq; deleret: Farisā (qua Tartessus veterum putatur fuisse) obsidione cinxis militarium copijs innumeris. Rex itaque Castellæ Alfonsus, ratus, quod res est, ancipitem esse bellorum aleam, legatione ad Alfonsum 4. Lusitaniæ Regem socerum suum missa, auxiliares copias postulauit. Qui nihil cunctatus, præsens ipse, omnibus subsidijs suppetias tulit. Terminos itaque regni statim attigit, suosq; penè subsequi iussit. Eboræ centum equitum turmam, cohortem verò mil-

mille peditū euocauit, Gundisaluus Stephan-
 no Caruoéro signa ferente. Commisſum
 prælium cū Mauris: Granatæ regem Luſita-
 niæ rex adortus eſt, Caſtellę rex Aben- Ama-
 rinum, Deiꝑ; Opt. Max. benignitate, Mau-
 rorum vix cladis nunciuſ effugit; ſed ad in-
 ternecionem caſæ ſunt, noſtrorum opera,
 innumerabilis hoſtium copiæ. Reges Aben-
 Amarinus, & Granatenſis fuga ſalutē qua-
 ſierunt. In tentorijs Regis Aben- Amarini
 magna auri viſ & argenti in prædam Caſtel-
 lę Regi ceſſit: Interfecta & Forra, multæq;
 adeò matronę ex opulentioribus, Maurorū
 & pediſſequæ. Filius item Aben- Amarinus
 captus, conſobrinus, & nepos. Deus
 itaque pro tot, tantifque in Chri-
 ſtianos collatis beneficijs, ſis
 benedictus in ſæcula,

AMEN.

IA.

IACOBI MOE- NETII VASCONCELLI

I. C. LVSITANI.

DE EBORENSI MVNICIPIO, *Commentarius.*

NTIQUITVS hanc urbem Eboram dictam fuisse, & sic ab eruditis nominari debere, constat tùm ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini itinerario: tùm etiam ex antiquis Concilijs in Hispania celebratis, & vetustis lapidum inscriptionibus, intra urbis ambitum, & in eius agro reperi- tis, de quibus mox agemus. Vnde apparet lo- cum Ptolemæi deprauatum esse, qui hanc urbem *Eburam*, & quandam in Bætica sitâ, *Eboram* appellat, cùm è diuerso nostra hæc *Ebora*, altera verò *Ebura* sit, cognomento *Cerealis* dicta, teste eodem Plinio, libro ter- tio, cap. 2., & Pomponio, qui ex eadem Bæti- cæ prouincia ortus, Mellaria, nempe oppi- do, fide dignus est testis. Hæc nominis simi- litudo, Strabonem etiam fefellit, & Step ha- num in libro de Urbibus, qui Strabonis ver- ba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eburam pro Ebora ac- cipiens, nec mirum est istos, cùm Græci fue- rint

rint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuisse.

Latinos verò Geographiæ scriptores, quales fuerunt, quos antea nominauimus, non est verisimile hæc nomina incognita habuisse, quos hac in parte nos sequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemæus nominat, non procul à Cæsaraugusta. De nominis autem; & huius vrbis origine, & quisnam primùm eam ædificare cœperit, quis quæso certi aliquid asserere queat, in tanta rerum antiquarum obscuritate, nisi qui fabulosis, & confictis originibus, otio abuti, & bonas horas malè collocare cupiat? Datum hoc fuerit priscis rerum scriptoribus & vt ita dixerim; Gentilitati sit venia, quòd vrbium primordia, ad deorum, deorumq; fabulas, plusquam aniles, referre sint ausi. Nobis, qui eorum superstitionem, nō minus ridendam, quàm miserandā censemus, veritas in primis constare debet, & nihil est asserendū, nisi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius auctoris testimonio, aut verisimilibus coniecturis, aut ipsis etiam inscriptionum veterum monumentis. Sed ne omnino hanc curam neglexisse videamur, non pigebit ea, de vtraque re adducere, quæ nobis sæpè, diuq; de nomine cogitantibus, apud Geographos, & ceteros scriptores occurrerunt. Plinius itaq; libro tertio capite primo scribit Mar-

V

cum

cum Varronē asserere in vniuersam Hispaniam peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnices, Celtasque & Pœnos. Et vt ceteros modò missos faciamus, de Celtis, seu Gallis, idem asserit Strabo libro tertio, tradens eam Lusitaniæ regionem, quæ est inter Anam, & Tagum maiori ex parte, à Celtis incoli, & paulò post, cùm de Nerio agit promontorio, ita habet : *Extremi Artabri incolunt, circa Nerium promontorium, quod Occidentalis, & Aquilonaris finis est lateris. Circumbitant Galli, qui colentes Anam fluiuium cognatione cōtingunt.* Hæc ille. Ex quibus apertè constat, hunc tractum, vbi Ebor sita est, à Celtis fuisse habitatum, qui ante Carthaginenses, & Romanos in Hispanijs rerum potiti sunt. Verisimile est igitur ab Eburonibus Belgis, seu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis, hanc urbem, & conditam, & denominatam fuisse, vt Heluiam, seu, vt vulgò dicimus, Heluensem ciuitatem, ab Heluis Gallis originem trahere, suo loco dictum est. Tam pertinax autem fuit, tamque diuturna Gallorum in Hispania mora antiquis illis temporibus, vt cùm lingua, & moribus Hispanis simillimi haberi vellēt, Celtiberi dicti sint. Linguam autem ab illis vsurpatam, eam fuisse puto, quæ hodie Cantabris in vsu est, & Vasconica dicitur, vel à Vasconibus vltimis Hispaniæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiā Vasco-

Vascones dicuntur. Hanc autem Vasconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuisse, confirmat versiculus Ausonij Burdigalensis, cum patriam celebrat, & fontem ibi scaturientem nimis laudibus extollit in hunc modum. Libet enim Carmina apponere, quia digna sunt, & quia Burdigalensibus, quibus puerilis ætatis cultum debeo, obiter gratificari cupio:

*Salve fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde, sonore, illimis, opace.
Salve vrbi genius, medico potabilis haustu.
Duiona Celtarum lingua, fons addite diuis.
Non Aponus potu, vitrea non luce Nemausus
Purior, aquoreo non plenior amne Timaeus.*

Duiona Gallicè fontem diuinum significare innuit, cuius nominis forma, & sonus Vasconicæ Cantabrorum linguæ aptè quadrat. Sic enim finiunt vrbium & complura alia vocabula, & hæc vox, *Ona*, apud illos, bonum seu diuinum sonat.

Aquitanos autem non modò lingua, sed etià corporibus, Hispanis magis, quam Gallis similes fuisse, suo tempore, testatur Strabo initio libri quarti, qui etiam asserit Callicis, Asturibus, & Cantabris, vsque ad Vascones, & Pyrænen eandem fuisse viuendi formulam. Nostram igitur Eboram, ab Eburo-nibus, seu Eburocinibus Galliæ gente, cõditam, ac denominatam fuisse, verisimile mihi

fit. Nec me latet, etiam in quadam Italię parte, Eburinos populos Plinium collocare, libro tertio, capite vndecimo: & Pomponium Melam in sinu Gaditano, castellū Eboram iuxta littus: id enim passim contingere videmus, vt in diuersis orbis partibus nonnulla oppida eodem ferè nomine censcantur. Sed vtrum Celtę illam cōdiderint, an verò iam conditam, & ædificatam inhabitauerint, meritò dubitari potest. Quantum autem coniecturis assequi licet, ego eos conditores huius vrbis fuisse crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruisse videtur, ipse enim se mœnibus eam cinxisse testatur. Vnde suspicari fas est, à Gallis, quorū mos erat vicatim habitare, originem traxisse, qui præter hoc municipium, minora etiam quædā oppidula, suę gentis nomine insignita reliquerunt: vt Eboram à monte, in quo sita est, montanam dictam, distantem ab hac, de qua agimus viginti circiter passuum millibus, & Eburobritium sitam inter Scallabin, & Olyssipponē, cuius meminit Plinius, libro quarto, capite vigesimo primo, vbi corruptè, *Eburo, Britium*, legebatur, quod primus omnium Resendus noster indagauit, minimè ab his, qui antea in eum auctorem obseruationes ediderant, animaduersum. Mœnia igitur antiqua, quę etiam nunc extant, & vetus ambitus, seu circuitus, vt vulgò dicitur,

Quin-

Quintus Sertorius condidit, peracto (vt ex eius inscriptione constat) bello Celtiberico, in quo Eborenſium militum prompta, ac strenua opera vſus fuerat.

Conſtabant autem muri, ex quadratis lapidibus, validis propugnaculis, ac turribus, ſuis locis diſtincti, adeò firma, ſolidaq; ſtructura, vt poſt tot ſæcula, tantamq; & tam variam rerum viciffitudinem, adhuc hodie integra illorum cernantur veſtigia. Addidit aliud non minus neceſſarium beneficium, gratiſſimus ac liberaliſſimus Imperator, inueſta in urbem magna aquarum copia, ab duodecim ferè millibus paſſuum, quam ex diuerſis fontibus in vnum ductũ collectam, ex manubijs magnificentiſſimo opere perducendã curauit. Sed iam ipſam inſcriptionem ſubijciamus.

*Q. Sertor. . . . .
honorem nominis ſui, & cohort. fort. . . . .
Eborenſum Munic. vet. Emer virtutis ergo. . . . .
Don. Don. bello Celtiberico, deq; manubijs . . . .
in public, munic. eius vtilitatem urb. . . . .
mœniuit, eoq; aquam diuerſeis in duct. . . . .
vnum collecteis fontib. perducendam curau. . . .*

Hoc eſt: Quintus Sertorius ob honorem nominis ſui, & cohortis fortiſſimorum Eborenſium municipum, veteranorum, emeritorum, virtutis ergo donis donatorum bello Celtiberico, deq; manubijs in publicam municipij eius vtilitatem, urbem muniuit,

eoq^{ue} aquam diuerſeis in ductum vnum collecteis fontibus perducendam curauit.

Quo magnanimi viri, eiusdemque fortissimi ducis testimonio, etſi alia deessent, satis commendata olim fuisse videtur Eborensium virtus, & rei militaris studium. Quam ob causam eos præ ceteris totius Hispaniæ populis, peculiari quadam beneuolentia proſecutus est, adeò vt hic domum, & aliquot libertos habuerit, vnà cum Iunia Donace domestica, vt ex duabus marmoreis tabulis constat, quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro piscario sita, reperta fuit cum hac inscriptione:

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVVS
Q. SERTORI
COMPETALIB. LVDO
ET EPVLVM VICINEIS
IUN. DONACE DO
MESTICA EIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEI.

Hoc est: Laribus pro salute, & incolumitate domus Quinti Sertorij, competalibus ludos & epulum vicineis, Iunia Donace domestica eius, & Quintus Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Libertei.

Altera

Altera iuxta oppidum Terranium, distans Ebora ad x x x. m. pass. in templo sanctorum Iusti & Pastoris, cuius cippum iam superiori libro Resendius exhibuit, ex quo apparet Iuniam Donacen, pro victoria illa celebri à Sertorio parta, contra Pompeium, & Metellum illic Ioui, cuius tunc erat delubrum, vota soluisse. Verisimile est etiam Q. Sertorium erga Eborenses ita fuisse animatum, propter loci opportunitatem, & ad hiemandum feracem, idoneumq; agrum, unde veris initio, copias educere, & in citeriorem Hispaniam proficisci solebat, ut ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba hæc sunt, libro primo de ciuilibus Romanorum bellis, circa finem: *Cum autem ver instaret, ad inuicem congregi cœperunt, Metellus scilicet, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hiberna egerant, Sertorius & Perpenna ex Lusitania.* Et paulò post: *Metellus iterum, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus in Iberiam venere, his Sertorius, & Perpenna à Lusitanis occurrunt.* Et iterum, ubi de nece Sertorij, & de contemptu atque odio militum in Perpennam agit: *Porro Sertorij virtutem, unicam illorum salutem fuisse rati, haud facile in Perpennam oculos cōiiciebant, nec ipsi duntaxat Romani, verum barbari ferè omnes, Lusitanique, quorum opera Sertorius præcipuè in bello usus fuerat.* Hactenus Appianus. Nos autè de hac Sertorij in hanc urbem egregia voluntate,

præcipuoque amore, ita canimus in ea Silua,
quã de nostro ex Eborâ discessu nuper vnâ
cum quibusdam alijs opusculis in lucem edi
curauimus:

*Hic illum certos fama est habuisse penates,
Et proprios coluisse lares, hic dulcia fixis
Limina, qua trepido belli cessante tumultu,
Incoleret, positus & sæpè reuiferet armis.
Siue locigenio captus, seu gentis amore,
Vel quia ad euentus dubios, bellumq; parandum
Apta foret regio, delecta robore pubis,
Et virtute virum, vario quos Marte probarat.*

Siquis verò fertiles Eboræ campos, & cir
cumquaq; in modum amphiteatri, obie
ctos altissimos montes non semel, nec obi
ter contempletur, ille sanè si Romam, &
Romanum agrum vmquam aspexit, simili
tudinem incredibilem fortassis his, qui hæc
legent, inter vtrumque tractû deprehendet,
hoc vno dempto, quòd Eborâ fluuiò caret,
& mediterranea omninò est. Nam (si parua
licet cõponere magnis) vt Roma ad septen
trionem, & orientem solem Tyburtina iuga
circiter XVI. M. P. distãtia à mcenibus habet,
interueniente lata, ac pulchra camporû pla
nitie: Sic Eborâ ad eundem cæli situm, Of
sam montem aspicit amcenisimum, multif
que fontibus, & riuulis vndiq; scaturientem,
atque in eadem ferè distantia, inter cuius ar
dua cacumina, & ciuitatis muros, latissimi
campi

campi patent. Rursus Sabinis, Prænestinis, Tusculanis, atque Albanis montibus versus Orientem & Meridiem agrum Romanum cingentibus, non absimiles sunt saltus, eodæ ferè spatio ab Ehora distantes, quos Portellenses, Viennenses, & Alcaceuenses, à circumvicinis oppidis vulgò appellamus. Cingitur deinde Ehora iugo montis, quem *Murum* vocant, præterea Calanticensi saltu, quem Arraiolensem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Ossam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circulum efficiunt, quem initio ex eodem loco describere cepimus, non dissimilem illi, quo Romanis ager vndique clauditur. Sed quorsum hæc dicet aliquis? ut ad eas causas, propter quas, hanc urbem Sertorio charam fuisse diximus, hæc etiam accedat, quòd quandam Romæ similitudinem, & imaginem ex camporum planitie, & montium distantia, atque aspectu deprehendere poterat. Constat enim ex historiographis, qui vitam illius litteris tradiderunt, & præcipuè ex Plutarcho, perquam auidum fuisse Romæ repetendæ, si compositis discordijs, tutò arma deponere licuisset.

Tradunt etiam maximo semper arsisse desiderio Rheæ matris visendæ, quam vnicè dilexit, quia cùm infans patre orbatus fuisset, ab ea liberaliter, & peramanter fuerat edu-

educatus. Vnde in ea inscriptione, quam superius adduximus, non patris nomen, more Romano, sed matris apposuit. Quo argumento Michaël Siluius, vir clarissimus, qui ex Episcopo Visenli Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pótifice, contendebat eam memoriam minimè esse antiquam, sed ab aliquo huius ciuitatis fautore fuisse confictam, quo regi persuaderet, vt aquæductû à Sertorio olim erectû, & vetustate collapsum, instauraret. Cui elegantissima Apologia Resendius adeò accurratè respódit, vt in ea reconditos antiquitatis, & eruditionis suæ thesauros, in patriæ gratiam deprompsisse videatur. Cuius ipse sæpiùs mentionem facere solet, vt qui in ea meritò sibi placeret, vir alioqui modestiæ, & candoris amicissimus. Eam Apologiam nos aliquando in lucem edere cogitamus, vnà cum alijs eiusdem opusculis, quæ diuissim typis excusa, obliuioni tradita, & ferè iam consumpta, atque extincta sunt. Itaque (vt eò vnde digressa est, redeat oratio) potuit Eboræ Sertorium tùm ob eas causas, in sui amorem trahere, tùm etiam, quia opera ab eo extructa, & domestici penates laresque communes, magnam amoris, & necessitudinis materiã erga hospites, & amicos ciues illi suppeditare potuerunt. Præterea similitudo dulcissimæ patriæ, cuius desiderio flagrabat, subinde asserens,

rens, malle se inter suos priuatam, atque humilem vitam degere, quàm exulem in summa potentia viuere. Scimus autem municipia, & colonias, quasi effigies paruas, & simulachra fuisse vrbis Romæ, vt Politianus testatur, in secunda epistola libri primi, vbi agit de origine Florentinæ ciuitatis, quam ad Romæ similitudinem conditam fuisse asserit. Quæ consuetudo antiquissima est, & à profugis, & extorribus, ac exteris sedes quærentibus, ad exilij acerbicatem mitigandam, excogitata, quod Virgilius libro tertio in Aenea obseruauit, quem ita loquentem inducit, cùm in insula Creta urbem cõderet;

*Ergò auidus muros optata molior vrbis,
Pergameamq; voco, latam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq; attollere testis.*

Et mox cùm hospitio Heleni, & Andromaches exceptum refert;

*Procedo, & paruam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scaaq; amplector limina porta.*

Atq; iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Acestem mœnia condentem inducit, ita canit;

*Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortiturq; domos, hoc illum, & hæc loca Troia
Effet iubet.*

Nil

Nil igitur mirum, si Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus & totius antiquitatis cognitione præstantem, nec à litteris alienum, vt qui eas in Hispania edoceri curauerit, priscos illos herōas hac in parte imitari voluisse credamus; & hanc urbem, à se mœnibus, porticu, & aquæductu magnificè ornata, atque alijs fortasse nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram Romam, in solatium amissæ patriæ elegisse, in qua præcipuè habitaret, ac manfuras sedes figeret. Sed fefellit illum, id, quod mortalium spes fallere plerumque solet, concepta, videlicet de prospero futurorum euentu, & fauentis fortunæ stabilitate opinio. Paucis enim interiectis annis, suorum insidijs circumuentus, ac procul à dilecta Ebora trucidatus est. In qua sibi forsitan monumentum viuens posuerat, vbi verisimile est eius cineres fuisse repositos, vt fama apud Eborēses vulgatum scimus, sed certum eius rei argumentum nemo hæcenus inuenire potuit. Inscriptio autem quæ ea de re circumfertur ab aliquo antiquitatis studioso conficta videtur. Et quoniam in rebus adeò antiquis, coniecturis vti licet, non pigebit aliam etiam causam assignare, Sertorianæ erga Eboreses beneuolentiæ. Tradunt antiquitatum Hispaniæ scriptores, eas Celtarum gentes, quas diximus ex Gallijs in Hispania-

Hispanorum fines commigrasse, tandem in Lusitaniam peruenisse, anno septingentesimo quinquagesimo nono ante Seruatoris nostri aduentum, quo tempore verisimile est Eboram ab illis conditam fuisse. Constat autem Romam eodem ferè tempore fuisse ædificatam, hoc est, ante Domini natale, septingentesimo quadragesimo septimo anno; ita vt Romanæ vrbis primordia, cum Eboræ origine concurrere videantur. Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborenses Sertorij tempore fortassis extabat, non solum à maioribus fama, & sermonibus, per manus tradita, vt plerumque fieri solet, sed etiam litterarum monumentis, & publicis tabulis conscripta, atq; consignata. Cum enim tam illustris esset illis temporibus, Romanorum fama, vt ditionis & potentiae magnitudine, vniuersum propè terrarum orbem, in sui admirationem conuertissent, quis dubitabit ceteras nationes in magna posuisse gloria, similem illis quacumque in re, etiam minimi momenti, fortunam sortiri potuisse? Ea ergo originis similitudo, vltra situs formam, & patrij soli simulacrum, illum incitare potuit, ad hanc urbem, vt fecit, peculiari quodam studio, ac singulari amore complectendam. Nec minori beneuolentia, Iulium Cæsarem, Eboram profecutum fuisse existimandum est, tum propter cognomē, quod ab illo receptum

ceptum retinuit, & Liberalitas Iulia dici voluit, tùm etiam propter magnificum titulũ, quem in eius gratiam publicè dedicauit, inscriptum in marmoreo cippo, litteris elegantissimis, in hunc modum:

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB ILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
CESTVM MATRONÆ
DONVM TVLERVNT.

Id est: Diuo Iulio, Liberalitas, Iulia Eboræ, ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Quous dedicatione Veneri genetrici cestum matronæ donum tulerunt. Quæ autem fuerit Cæsaris liberalitas erga hanc urbem, si dubitetur, ego existimarem concessum ab illo Eboræ fuisse ius Italicum, ut ex eo tempore municipium Latij veteris dici cœperit. Sic enim scribit Plinius libro quarto sæpius adducto, cap. 22 *Oppida veteris Latij, Eboræ, quod idem Liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia.* Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus colonijs præferenda, & præcipuè ea de causa, quia, *municipes*, teste Gellio, libro decimo sexto, cap. octauo; *erant ciues Romani suo iure, & suis legibus*

legibus vtentes, nullis alijs necessitatibus, neque vlla populi Romani lege astricti; sed coloniarum, alia necessitudo est. non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate, quasi propagata sunt, & iura, institutaq; omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. Hæc Gellius. Itaque municipia, simul cum ciuitatis Romanæ priuilegijs, & iure, suas leges, suos magistratus, & sua tam publica, quàm priuata instituta, ac sacra retinebāt. Coloniae verò diuersa ratione rempublicam administrabant, vt copiosè, & eleganter tradit Onuphrius Panuinius Veronensis, in Commentarijs Reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui, Imperium, inscribitur, vbi agit de iure municipum cum suffragio. *Municipes enim* (vt ait Iurisconsultus Ulpianus, in l. 1. ad municipales ff.) *propriè appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent* ; Vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegijs potiebantur, vno dumtaxat excepto, vt Onuphrius asserit, quòd in curias Romanas descripti nō erant, atque ob eam causam curiatis comitijs, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur. Curiae enim solùm ad eos, qui urbem Romanam incolerent, pertinebant. Nam qui in municipijs habitabant, sua sacra municipalia pro curijs habebant. Ius verò Italicum, seu antiqui Latij, adeò nobile, & præci-

præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniæ antiquæ, & celebres, minimè illud adipiscerentur. Quæ verò Italici iuris dicebantur, in maximo id honore, & beneficio ponerent, vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. i. de cēsis, quo loco gloriatur Phœnicem Tyriorum coloniam patriam suam, ius Italicum fuisse adeptam, ob signem erga Imperium Romanum fidem, ceterasque dotes, quas ibi, vt gratus ciuis commemorat. Et paulò post, *in Palæstina* (inquit) *duæ sunt colonia, Casariensis, & Aelia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet.* Quin etiam in Lusitania, & reliquis Hispaniæ prouincijs; Emeritenses, Pacenses, Valentinos, cùm coloni essent, iuris Italici esse affirmat idem, in l. vltima, eodem titulo: quibus addit Galliæ Narbonensis, & Germaniæ nobilissimas colonias. Splendor itaque, & dignitas Eborensis municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogatiua, quàm ex eo etiam deprehenditur, quòd immunitatis ius habuerit, vtpote, quæ inter stipendiaria Lusitaniæ oppida à Plinio minimè numeretur lib. 4. cap. 22. Vt autem olim Cæsaribus, & ceteris Romanorum ducibus, hæc ciuitas grata fuit, sic quoque à potentissimis Lusitaniæ Regibus maximo semper in honore est habita, & post Olyssipponem, Regni caput, primum locum obtinere censetur, quamuis ei haud libenter

ter

ter hūc honorem cessura sit nobilissima Ca-
lensis vrbs, hęc hodie Portugallēsis dicitur,
sita ad ostium Durij, vt suo loco dicemus,
cum ad illam hęc historia peruenerit. Quid
autem prohibet carmina nostra, ex eadem
illa sylua, de hac Eboræ dignitate à Cæsare
obtenta, in medium proferri, ex quibus ea,
quæ diximus, apertius cognosci possint?

*Salve magna parens frugum, fecunda virorum,
Salve altrix, nobis vrbs ô gratissima salve.
Cæsaribus dilecta pijs, adamatq; magnis
Regibus, antiqui retinens monumenta decori,
Maximus ille ducum, Romana gloria gentis,
Iulius à Phrygio deducens nomen Iulo:
Cum quateret terras armis, cum sidera famâ
Compleret, solusq; orbis tractaret habenas:
Te titulis, ciuesq; tuos decorauit opimio
Muneribus, largaq; manu largitus honores
Eximios, Laty tribuit tibi iura vetusti.
Cæsaris hinc tibi creuit amor, cui marmora quodam
In medio mansere foro, testantia laudes,
Egregiumq; viri deceus, à quo Iulia dici
Gaudes, occiduas inter memorabilis vrbes:*

Sed vt ad Romanorum monumenta deue-
niamus, quæ præter iam superius adducta,
in ipsa vrbe, & in eius agro reperta sunt, ex
quibus antiquitas satis ostenditur. Illa sta-
tim iâ peruulgata inscriptio sese offert, quæ

X

incipit

incipit L. SILO SABINVS, quam Resendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermisſam, tantummodò ibi appoſuimus. Reperta autem fuit hæc inſcriptio, in prædio cognominato Pomarienſi, diſtante ab hac vrbe xvj. mill. paſſ. & ab oppido Vienna, vj. mil. paſſ. vbi amœni ſunt colles, quos Appianus Alexandrinus vinetis conſitos fuiſſe, & ibi templū Veneris extitiſſe refert. Conſtat autem apud omnes Hiſpaniæ antiquitatum ſcriptores, vetuſtiſſimam eſſe omvium, quæ apud Hiſpanos hætenus inuentæ ſunt. Commiſſum eſt enim illud prælium, inter Caium Plâtium, & Viriatum Luſitanorum ducem, anno ab vrbe condita ſexcenteſimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hoſtilio, Conſulibus. Niſi antiquiorem eſſe admittamus, eam, quæ Marco Catoni Cenſorio tribuitur à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit PALLADI VICTRICI. Sed meo iudicio, illius ſæculi antiquitatem parum redolet.

Extat autem apud nos, in agro Sintrienſi. In vico cui nomen eſt, Fanū, marmor admodum vetuſtum, dicatum memoriæ Catonis, ſed imperfectum, & lacerum, litteris confractis, & alterum in ipſa Olyſipponenſi ciuitate, in arce ſumma, quorum meminit Reſendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi

ſat

fiat mentio, nihil certi ausus est asserere. Ego à veritate minimè abhorre putabo, eum, qui ad antiquum Censorium referat, quem in vniuersa Hispania Imperium tenuisse constat anno ab vrbe condita, quingentesimo quinquagesimo nono: atque etià in vltiori Hispania res gessisse Plutarchus testatur, vt etiam Vassæus annotauit, tomo primo, cap. 12. vbi de eius cōsulatu agit. Hinc illius in Lusitanos amor, ita vt Galbam in eorum gratiam accusarit, mutua etiam Lusitanorum erga ipsum beneuolentia, ob accepta beneficia, quòd verba Sintriensis inscriptionis significare videntur. Sed ad ceteras inscriptiones redeamus. Habuit olim hæc ciuitas nobilem Flaminicam, hoc est sacrorum præfectam, seu curatricem, nomine Laberiam, quæ non solum huius municipij, sed etiam totius prouinciæ Lusitanix flaminio præerat. Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Resendius admonuit, in hæc verba: *Laberia Lucij filia Galla, Flaminica municipij Eborensis, Flaminica prouincia Lysitania. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallacus, Lucius Laberius Abascantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lausus. Liberti.* Obijt autem in Colliponensi oppido, ex cuius ruinis Leirinenfis ciuitas constructa fuisse videtur, quo aliquot vetusta marmora translata sunt,

vt suo loco dicemus, inter quæ epitaphium huius Laberiæ visitur, in angulo frontispicii ecclesiæ sancti Stephani, ad sinistram maioris ianuxæ partem; in hunc modum:

LABERIÆ L. F. GALLÆ
FLAMINICÆ EBORESI.
ELAMINICÆ PROV. LVSI
TANIÆ IMPENSAM FVNE
RIS. LOCVM SEPVLTVRÆ
ET STATVAM. D. D. COLLI
PPONESIVM DATAM L.
SVLPICIVS CLAVDIANVS.

Hoc est : *Laberia Lucij filia, Galla, Flaminica Eborefi, Flaminica prouincia Lusitania, impensam funeris, locum sepultura, & statuam decreto decurionum Colliponesium datam, Lucius Sulpicius Claudianus.* In quo marmore, *Eborefis, pro Eborensis, & Collipponesium, pro Collipponesium* scribi, lectorem monemus, vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi formula, tunc in vsu erat, vt ex multis alijs inscriptionibus colligitur. Inuentus est & alius cippus, in quo Flaminicæ alterius Eborensis fit mentione, in prædio, cui *Mesquita* hodie nomen est, decem millibus pass. circiter ab Ebora, remoto, propè viam, quæ montem Soratium oppidum ducit, vbi vestigia vetustissimi fanum extant, & aliquot marmoreæ columnæ repertæ sunt. Est autem hic lapis magnitudi-
ne, his,

ne, his, de quibus proximè egimus, inferior:
sed elegantius sculptus, quem vomeris vn-
co, inter arandum, erutum asserunt, vt in
eum, & in complures alios eodem casu re-
pertos, quadrare possint elegantissimi Ma-
ronis versiculi, libro Georgicorum primo,
paucis immutatis:

*Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exesa inueniet scabra rubigine saxa,
Et leuibus rastris tumulos pulsabit inanes.*

Inscriptio vero est huiusmodi:

D. M. S.

C. ANTONIO. C. F. FLA-
VINO. VI. VIRO. IVN.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN-
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. F. C.

Hoc est: *Dij's manibus sacrum, Caio Antonio,
Caj filio, Flauino sextumuiro iuniorum hastato le-
gionis secunda Augustalis, torque aureo, & annona
duplici ob virtutem donato, Iunia Verecunda, Fla-
minica Perpetua municipij Eborensis, mater facien-
dum curauit.*

Habuit Eboram etiam antiquis illis tempo-
ribus, ciues complures rei bellicæ gloria, &
multis alijs virtutibus claros, quibus ob me-
rita in patriam, statuas, & alia monumenta
dedicauit. Quorum memoria, tot annorum

serie, tot Hispaniæ cladibus, tanta rerû Romanarum obliuione, tam deformi totius antiquitatis interitu, haud omninò extingui, aut oblitterari potuit. Extant namque aliqua vestigia venerandę vetustatis, ex quibus conijcere quis possit, quàm ferax olim hæc ciuitas fuerit fortium, & illustrium virorû, & in primis sese offert cippus ingēs marmoreus eleganter sculptus, qui in Resendijæ di-bus visitur, sed quo loco sit repertus, ipse nō dicit, nec nos peruestigare potuimus. Suspi-camur autem ex fundamentis templi Deipa-ræ Virginis Gratiarum, in quo Augustinia-ni fratres degūt, erutum fuisse, vbi etiam la-pis, quem illicò apponam, inuentus est, teste ipso Resendio. verisimile autem mihi fit, ibi forum ciuitatis fuisse Romanorum tempo-re. id enim inscriptiones ipsæ innuunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAVLLO. ÆD. Q. II VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRÆF. COH. I.
LV SIT. ET COH. I. VETTO
NVM. . . . LEG. MI. ITAL. OB
CAVSAS VTILITATESQ. PV
BLICAS. APVT ORDIN. AM
PLISS. FIDELITER ET CON
STANTER DEFENSAS. LE
GATIONE QVA GRATVI
TA ROMÆ PRO. R. P. SVA
FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.

PVBLICE IN FORO.

Id est: *Lucio Voconio, Lucij filio Quirina Paulo, Aedili, Quaestori, Duumviro sextum, Flamini Roma diuorum, & Augustorum, praefecto cohortis primae Lusitanorum, & cohortis primae Vettonum, tribuno legionis tertiae Italicae, ob causas utilitatesque publicas apud ordinem amplissimum fideliter, & constanter defensas legatione, qua gratuita Roma pro republica sua functus est. Liberalitas Iulia Ebora publice in foro.*

Est autem in marmore scriptum apud, pro apud, in scitia, ut credo, sculptoris.

Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot litteris à Resendio ereptus fuit è manibus operarum, ut ipse testatur, cum Architecti in aedificando templo occupati, eum frangere, & sine ullo delectu iam parieti inferere coepissent: sic verò sese habet ea pars, quae semilacera remansit:

CILIO Q. F. VOLVS

.. AFF. COH. I. C. R.

.. X. PROVOC. VICTORI

.. S. DONATO AB IMP.

.. II. HAST. PVR. III. VEX.

.. VIC. I. MVR. IIII. OBSI

.. NIB. H. IN. R. P. SVA FVNC

.. BORENS. CIVI. OPT.

.. ERITA EIVS IN MVNIC

.. RMOR. BASI AENE.

D

D.

Cuius sensus integer esse videtur: *Quinto*

X 4

Cecilio

28 DE ANTIQ. EBORÆ

Cacilio Volufiano Quinti filio , præfecto cohortis primæ ciuium Romanorum, sexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus suis, duabus hastis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis , vna murali, quattuor obsidionalibus , omnibus honoribus in re publica sua functo, Eborenses ciui optimo, ob merita eius in municipium, statuam marmoream basi Aenea dedicarunt. Lapis verò integer in hunc modum mihi sculptus fuisse videtur:

Q. CICILIO Q. F. VOLVS
PRÆ F. COH. I. C. R.
SEX. PROVOC. VICTORI
DONIS DONATO. AB IMP.
SVIS II. HAST. PVR. III. VEX.
II. CIVIC. I. MVR. IIII. OBSI
DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
EBORENS. CIVI OPT.
OB MERITA EIVS IN MÛNIC
STATVAM MARMOR. BASI ÆNE
Æ. D. D.

Inuenti sunt duo alij lapides elegantissimis litteris inscripti, in muro antiquo Sertoriano, iuxta ædē Sancti Vincentij, quos Alphósus Cardinalis Emmanuelis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum esset Eborensis præsul, & amoenissimum illum secessum, omnibus modis ornare cuperet, vbi nunc visuntur, in ipso ædium vestibulo, super bases decenti structura collocati:

Pri-

Primus est huiusmodi:

D. M.
CANIDIÆ ALBINÆ
C. M. F. MATRI CATINÆ
CANIDIAN. C. M. V.
CONSOBRINI. SVI
CATINIA M. FIL.
ACILIANA. C. F.
S. P. F.

Id est: *Canidia Albina, Caij Munatij filia, matri Catinij Canidiani, clara memoria viri, consobri-
ni sui, Catinia Marci filia Aciliana, curavit facien-
dū. Sua Pecunia Fecit.* De Caio Catinio, qui in
agro Astensi cum Lusitanis conflixit, & sex
hominum millia in ea pugna occidit, sed
postea Astam oppugnans, vulneratus occu-
buit, consulat, qui volet Liuium Decade 4.
lib. 9. Meminit etiam Catinij Aciliani Onu-
phrius Panuinius, lib. 2. Fast. in inscriptione
quæ incipit LVCIO FABIO. Et iterū
in lib. de antiquis nominibus Romanorum,
vbi ait se legisse in quodam marmore, *Quin-
to Fabio Ciloni Septimino Catinie Aciliano Fulgi-
niano*; & ita sex cognomina ab vno usurpata.

Alter lapis è regione huius erectus hanc
habet inscriptionem, & (quod mirum videri,
ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus,
sulphureum odorem emittit, teste ipso Re-
sendio:

X ;

D. M. S.

D. M. S.
 ASINIVS
 FLORENTIN
 VS. ANNO. XXXXV.
 H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est: *Dij's Manibus Sacrum. Asinius Florentinus annorum quadraginta quinq, hic situs est, sit tibi terra levis.*

Nomen Florentini, ad originis locum referendū videtur, vt intelligamus, hunc Asinium ciuem Florentinum fuisse.

In schedis Resendij nostri annotatum inuenimus repertos fuisse quinq; marmoreos cippos, ordine pari dispositos olim in antiquo muro, iuxta nonam portam, qui omnes vnā inscriptionem efficiebant, quos conqueritur à cæmentarijs fuisse euulsos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam turri cœnobij sancti Ioannis, hæc inscriptio imperfecta:

GIVNIO. L. F. GAL.
 R V L L O
 G. NORBANVS. L. F. . . .
 IYNIVS. DEXTER
 HERED. . . . ES

Id est: *Caio Iunio Lucij filio, Galeria, siue ex tribu Galeria Rullo. Caius Norbanus Lucij filius, & Iunius Dexter heredes. Extat eodem loco, & hæc imperfectior:*

C. IV-

C. IVNIO LIGARIO.

....PVLLET...F.

C. NORBANVS

IVNIVS.

HERES.

Idest: *Caio Iunio Ligario Caius Norbanus Iunius heres*. Abrasas litteras supplere non potuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & eandem cum superiori fuisse memoriam, vt diximus.

In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars confRACTA, siue reuulsa, nusquam apparuit, à Resendio magna cura diu quæsitâ, vt ipse testatur.

.. IR. STLITB. IVDICAND.

... LIA. Q. FAVITA. MATER.

.. ITEMQVE D. D.

Hoc est (vt solum integras dictiones exponere nobis liceat, quando aliter facere nō possumus) *Stlitibus iudicandis Quinta Favita mater, itemq; dedicauit, seu Decreto decurionum*.

Suspitor autem cippum erectum fuisse in honorem alicuius decemviri stlitibus iudicandis, cuius magistratu sæpè fit mentio in inscriptionibus antiquis, & etiam apud Ciceronem, vt tradit Onuphrius in ciuitate Romana, vbi agit de minoribus magistratibus ordinarijs. Aduertendum quoq; existi-

mo

mo prænomen Quintæ, sed Quintæ (sic enim veteres scribebant) Favitæ feminæ attribui, quæ consuetudo vsque ad Augusti tempora permansit, teste eodẽ Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus. Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuisse. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc est, quæ cum quattuor sorores haberet, ipsa ab ordine nascendi, Quintæ prænomen fuerat sortita. In vico, qui ducit à foro ad summum templum, qui vulgo via Sellaria dicitur, quòd ibi artifices coriarij habitent, qui ephippia vendunt, in ædibus cuiusdam armorum fabri, extat cippus vtrunque mutilatus in hunc modum;

.	.	N	Q	V	I	.	.
.	.	C	T	I	S	S	.
.	.	C	O	I	V	C	.
.	.	C	A	E	S	S	A
.	.	)	I	A	N	I	.
.	.	I	S	A	V	C	.
.	.	R	E	N	S	I	.

Quis quæso, sit adeò ab omni humanitate & litterarum cognitione alienus, qui nõ ingemiscat, & ægrè ferat tam illustria antiquitatis monumenta, sic à rudibus, & imperitis homi-

hominibus fuisse corrupta? Gloriat^{ur} M. Cicero, vir illa prudentia, illa grauitate, illa (vt cetera omittam) in republica Romana auctoritate, libro quinto Tusculanarū quaestionum, ignoratum Syracusani Archimedis sepulchrum à se repertum fuisse, cū in ea prouincia Quaesturam gereret, idq; indicio carminum, quæ audierat in eius monumento esse inscripta. Verba autem ipsius apponam, quia elegantissima sunt, & non omnibus passim obuia: Cuius ego (Archimedem intelligit) *Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndiq; , & vestitum vepribus, & dumetis, indagavi sepulchrum. Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant, in summo sepulchro, sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columnellam, non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphaera figura, & Cylindri. Atq; ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum esse arbitrari, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. Apparet epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatus ferè. Ita nobilissima Græcia ciuitas, quondam verò etiam doctissima sui ciui vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Ar-*

pinate

pinate didicisset. Haëtenus ille. Ex ore cuius melle dulcior fluebat oratio, eius suauitate, lectorem tantisper nostræ elocutionis tædium condire volui. Nil igitur mirum, si hoc tempore extent homines ignari rerum antiquarum, cùm etiam illo sæculo, in Sicilia, & in vrbe Syracusana, Archimedis sepulchrum tam abiectè, & obscurè iaceret. Et mihi venia danda erit, si huius Ciceroniani loci occasione, hic versiculos meos adiecerò, quibus alibi, de hoc antiquitatis interitu, & corruptis vetustate, Romanorum monumentis conqueror:

*Sed collapsa iacent veterum monumenta ruinis
Obruta perpetuis, dumiq;, & sentibus altis
Obsita, con fractisq; notis, & torrida flammis.
Multa tamen noster Resendius abdita profert
In lucem, & vigili vestigans singula cura,
Antiquum decus, & priscos tibi reddit honores.
Lysiadum gens clara: viro quam debita tanto
Pramia, vix reor exhaustis persolvere arenis
Posse Tagi, aut vectis Eoo ab litore gemmis.*

Sed ad reliquas inscriptiones redeamus. Omis sis ergò his, quas ad hanc urbem pertinentes, Resendius iam exhibuit libro tertio, vbi agit de vijs militaribus, vltimam earum, quæ ante Constantini magni tempora dedicatæ sunt, hic reponendam curauimus
etiam

etiam mutilatam, & aliquot litteris abrafis. Extat autem in quodam prædio à mœnibus vrbis duodecim M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen est:

M. Æ L I A . . .

T E R T V L L A . .

L. C Æ C I L I V S . . .

V X O R I . F E . .

Id est: *Memoria Aelia Tertulla. Lucius Cæcilia vxori fecit.* Nec deerunt qui litteram M, monumentum significare putent. A quibus vt dissentiam, mouet me, quòd lapis iste beffalibus, & maioribus litteris sit eleganter exaratus. Deinde quia in superiori parte, defunt illa propria sepulchrorum verba, D. M. S. *Dij's Manibus Sacrum*, & in inferiori illa, S. T. T. L. *fit tibi terra leuis.* Pars autem cippi huius adhuc sub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot elementa occultare videtur. Visitur autem iuxta initia aquæductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis sæpius facta est mentio. Atque hic ferè fuit Eborensium status, florente Romano Imperio. Quo tandem prolapso, & afflicto Getarum, seu Gothorum armis, ad eius gentis reges, summa rerum Hispaniæ deuenit. Sub quorum dominatu, constat Sisebuti Regis tempore, in hac vrbe, ar-

gen-

gentariam officinam fuisse cudendæ monetæ: vt colligitur ex argenteis nūmis ibidem repertis, in quibus ex altera parte ipsius Regis effigies est, cum hac inscriptione, D. N. SISEBVTVS REX. Ex altera verò crucis signum cum his litteris, CIVITAS EBORAE. In circuitu autem scripta sunt hæc verba, DEVS ADIVTOR MEVS.

Vetus etiam numisma sibi ab Ambrosio Morali dono missum testatur Resendius, in quo ex vna parte erat imago Germanici Cæsaris, cum hac inscriptione, GERMANICVS CAESAR AVGVSTVS. Ex altera verò, corona cum his litteris, LIBERALITATIS IVLIAE EBORAE. Turres quoque duæ ingentes à Sisebuto erectæ fuisse dicuntur, quarū vna prope forum initio viæ Sellariæ, altera non longè ab ecclesia sancti Iacobi, è regione maioris ianue conspicitur.

Nec rarò aliorum Gothorum regum numismata in hac vrbe reperta sunt, teste ipso Resendio, in Epistola ad eundem Ambrosium Moralem. Regnare cœpit Sisebutus anno sexcentesimo duodecimo, & regno potitus est annis octo. Fuit Rex clarissimus, & religionis Catholicæ acerrimus defensor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiæ decus adiecerit, vt scribit Rodericus Archiepiscopus Toletanus, & meminit Valsus,

Vasæus, tomo priori. Meritò igitur Eboræ gloriari potest, se à Sertorio fortissimo duce, antea instauratam fuisse, & ab hoc præstantissimo Rege, longo post tempore, ædificijs, & omni beneficentiæ genere locupletatam. Cuius expeditiones aduersus Romanos feliciter susceptas, nō parum iuuisse credenda est, vt olim Sertorianas iuuerat, & in præmium strenuæ à ciuibus suis nauatę operæ, vtriusque amicitiam, egregiumque fauorem fuisse consecuta. Sed potior multò illa gloriatio, quòd Christi fidem, in ipsis nascētis ecclesiæ primordijs amplexa, auctore diuo Mácio Domini discipulo, natione vt traditur Romano, eam per tot sæcula, tenacissimè retinuit, hodieque integram, illibatamque religiosè conseruat: quotidie maius incrementum pietatis, ac diuini cultus, sacrosanctæq; Apostolicæ sedis venerationis suscipiens. Martyrium passus est diuus Mácius, tempore Traiani, aut (vt quibusdā videtur) Neronis, sub præside Validio. Eius corpus Eborę primū ab ethnicis ignominiosè abiectum iacuit, post aliquod verò tempus, à Christianis honorificè sepultum, in villa illustri cuiusdam viri duodecim mill. pass. à mœnibus distante diu summa cum veneratione asseruatum, sæuiente postea in Hispania Arabum tyrannide, à pijs hominibus in Asturias, aut in vicinam illis regionem, qua

campestris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, nō longè à foro Egurrorū, quod Villam nouā sancti Mancij vulgò appellāt, repositum fuit, in monasterio quodam, ordinis sancti Benedicti, sub inuocatione ipsius martyris, vbi religiosissimè assèruatur, & incredibili populorum deuotione colitur. Præter hunc sanctissimum martyrem, verisimile est, nonnullos alios in hac vrbe extitisse, cum in Christianum nomen gentilica rabies desæuaret. Sed trium præcipue memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinae, ac Christetidis sororum ipsius, quibus Eboræ natale solū fuit. Palmam verò martyrij Abulæ tempore Diocletiani, & Maximiani, sub Datiano Hispaniarū præside, vel potius crudelissimo carnifice adepti sunt. Episcopos post beatum Mancium habuit quamplurimos, ex quibus hic aliquot nominare satis erit. Quintianus Episcopus floruit tempore magni Constantini, cum adhuc maiestas imperij Romani in Hispanijs vigeret, vt constat ex Illiberitano concilio, in quo ipse subscripsit. Deinde sub Gothorum regibus, quinque Episcopos Eboræses, seu Elborenses, vt illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis, nempe, Sisiclum, Abientium, Zosimum, Tructimundum, Arcontium. Reperi etiam in Schedis Refendij, codicē manu-

scrip-

scriptum Emeritenfis illius Concilij, cuius ipse sæpè meminit, quod celebratū fuisse dicitur à duodecim Episcopis, anno natalis domini sexcentesimo sexagesimo quinto, regnante Receseūtho, cui interfuit Petrus Ebo-
rensis Episcopus. Extant in ædibus Resen-
dianis duo cippi litteris minus elegantibus,
& iam Gothicam phrasim redolētibus, quo-
rum primus memoriam continet Iuliani E-
piscopi in hæc verba:

I V L I A N V S
F A M V L V S X P I
E P I S C O P V S
E C C L E S I Æ
E B O R E N S I S
H. S I T V S E S T.
V I X. A N N,
P L V S M I N V S L X X.
R E C. I N P A
C E K A L. D E C B.
E R A D C I I I I.

*Id est: Iulianus famulus Christi Episcopus Eccle-
sia Eborensis, hic situs est, vixit annos plus minus sep-
tuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris, Era
sexcētesima quarta. Et sic anno Natalis Domi-
ni quingētesimo sexagesimo sexto.*

Alter est huiusmodi:

D E P O S I T I O P A V L I. F A M V L V S
D E I V I X I T A N N O S L. E T V N O.
R E Q V I E V I T I N P A C E D.
I I I. I D. M A R T I A S E R A D. L X X X I I.

Y 2

Hoc

Hoc est: *Deposito Pauli. Famulus Dei vixit annos quinquaginta & vno. Requieuit in pace Domini tertio Idus Martias A Era quingentesima octuagesima secunda.* Et ita anno salutis quingentesimo quadragesimo quarto.

Euerso deinde Gothico imperio, & vastata ab immani & impia Arabū multitudine, non solum Hispania, sed vniuersa ferè occidentalis Europæ plaga, caruit Eboræ (proh dolor) libero religionis Christianæ cultu, spatio circiter quadringentorum annorum, quod extremæ cuidam infelicitati adscribi merito debet.

Regnante deinde primo Lusitanæ rege Alphonso Henrico, *quo iustior alter, nec pietas fuit, nec bello maior & armis,* à Maurorum tyrannide liberata est, opera, & virtute fortissimi viri Giraldi, cui ob animi & corporis robur, *intrepidi,* seu absque timore cognomentum Lusitani indiderunt. Cuius effigie armatam stricto gladio caput Arabis præferentem, & manu sinistra etiam caput puellæ Mauræ gestantem, pro gentilitio nobilitatis insigni Eboræses habent. De cuius laudibus & bellica virtute, deque singulari stratagemate, quo hanc urbem ex insidijs aggressus præclaram victoriam reportauit, si quis encomium scribere cupiat, satis amplam, vberemq; dicendi materiam illi tam illustre facinus suppeditabit. Iterum ergo Eboræ episcopa-

scopalis sedis dignitatem recuperavit, creato Antistite Pelagio viro præstantissimo, suffragante ipso rege Alphonso. Hic autem Pelagius à fundamentis Ecclesiæ ædificationem exorsus, magnificū templū hoc, quod hodie extat, extrui, ornariq̃ue curavit, multaq̃ue ad sacrorum celebritatem, prouentuumq̃ue diuisionem spectantia sapienter decreuit, vt apparet ex antiquis monumentis, quæ in publicis Ecclesiæ scrinijs asseruantur. Cui successit Suerius Episcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtinuerat. Et complures deinde vsque ad Héricum Cardinalem, qui primus Archiepiscopus Ebo-rens is creatus est, regnante fratre ipsius Ioanne huius nominis tertio, salutis anno millesimo quingentesimo quadragesimo primo.

Habet ecclesia amplissimos redditus, & ex illa quamplurimi insignes viri, quibus semper abundauit, ad amplissimas dignitates assumpti, atque euecti sunt, quos si nominare velim, vereor ne diffusa narratione lectori tædium afferam. Danda verò erit, vt spero, amor, vel potius pietati meæ venia, si auūculi mei Gondisalui Pinarij obiter hic mentionem fecero, qui cū canonicus ob singularem doctrinam, morumq̃ue probitatem, ab Alphonso Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuisset, postmodum ad Zaphiē-

sem Episcopatum, deinde ad Tingensem, & postremo ad Visensem promotus, & amplissima legatione apud Franciscum Gallorum regem functus, vt diffusius in eius vita narrauimus, mihi eundē canonicatum, annuente summo Pontifice, resignauit, meque multis alijs beneficijs affectit, quorum immemor videri possem, nisi oblatam eius nominandi occasionem, hoc loco auide arripuissem. Nec prætermittendum existimo, qua cura, & liberalitate, superiores Eboræ Antistites, in extruendis, dedicandisque in eadem vrbe Cœnobijs semper claruerint. In primis Vascus Episcopus sanctæ Claræ monasterium, intra nouum ciuitatis ambitum; alterum verò sancti Hieronymi, sub inuocatione sanctissimæ Virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ, in amœnissimo loco duobus passuum millib. à mœnibus distāte, erexit, & vtrumque magnis redditibus locupletauit. Henricus autem, qui postea Sebastiano successit in regno, cum Ebdrensi Ecclesiæ præffet, collegium insigne, patribus Societatis IESV, vnā cū magnificentissimo templo extruxit; vbi celebrē instituit academiam, in qua humaniores litteræ, & Philosophia, ac sacræ Theologiæ studia cum pia morum disciplina maximè florent. Vnde non tantum huic vrbi, sed etiam ceteris vicinis oppidis, & vniuersæ Lusitaniæ, ingens vtilitas, ornamentumque

acces-

accessit. AEdificauit etiam non longè à muris ciuitatis, monasterium beati Antonij, fratribus Franciscanis, qui ob arctiorem viuendi normam, à pietate denominantur. Cum illis antea aliud erexisset, distans sex millibus passuum ab eadem vrbe, propè villam, quæ Vallis viridis dicitur, cuius iam mentionem fecimus.

Nec est silentio prætereundum nobile templum sancti Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro, conspicuo, & illustri loco, erigi, eleganti, magnificaque operis structura curauit, ex cõmunibus cathedralis Ecclesiæ prouentibus. In cuius frontispicio, eius iussu, ab Andrea Resendio litteris maiusculis lapidi inserta inscriptio conspicitur huiusmodi:

*Diuo Antonio AEgyptio. Sanctissimo
Monachorum Archimandrita Sacrum
Henricus Diui Emmanuelis Lusitan. Regis
P. F. Inuicti F. S. R. E. Presb. Cardinalis.
Primus Eboresis Archiepiscopus. Priore
Diruto. Nouum Hoc. Structura. Forma,
Augustiore. Religionis Ergo Erexit.*

Diuo Antonio Archimandrita Sanctiss. Sacrum.

Id est: Diuo Antonio AEgyptio sanctissimo monachorum Archimandrita sacrum. Henricus diui Emmanuelis, Lusitaniæ regis, Pij, felicio, Inuicti filius, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyter Cardinalis,

lis primus Eborensis Archiepiscopus priore diruto, nouum hoc structura, formaque Augustiore religionis ergo erexit.

Diuo Antonio Archrimandrita sanctissimo sacrum.

Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quattuor alia fratrum insignia monasteria; monialium verò septem, non minoris magnificentiæ, de quorû eleganti, sumptuosa, atque admirabili structura, si quis dicere cupiat, ille profectò non breuem concipere queat narrationem.

Qua prætermiffa, illud tantummodò addam, in omnibus ferè fontes ex marmore candidissimo, adfabrè factos, subterraneis squæ argenteæ canalibus scaturire, vnde & aquandi facilitas religiosis ipsis, & cœnobijs pulchrum ornamentum, & vniuersæ vrbi grata, ac salubris aëris temperies æstiuo tempore prouenit. Portas habet decé, nulla suburbia, præter vnum figulorû, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulani ædes satis commodas habent. Visuntur vndique vsque ad sex millia passuum innumeræ villæ suburbanæ, nec mediocri sumptu, nec minori elegatia ædificatæ. Ambitus mœnium tria millia passuum, & quadringenta quinquaginta duo continet in hunc modum.

A poro

A porta Blasiana ad Raimundiam.	pass. 488
Ad Olyssipponensem, quæ Alchonchelensis dicitur.	pass. 309
Ad Lacunarem.	pass. 532
Ad Auisitanam.	pass. 379
Ad portam molæ acriz,	pass. 416
Ad Proditoriam.	pass. 154
Ad Machedinensem.	pass. 262
Ad Mendostephanium.	pass. 199
Ad Mesquitalem.	pass. 379
Ad Blasianam.	pass. 379

Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis, & numero Lusitanorum regum nonus, qui regnare cœpit anno salutis millesimo trecentesimo sexagesimo octauo, & regnauit annos sexdecim, cuius opera, & industria complures aliæ ciuitates muris cinctæ, & munitæ fuerunt. Constantem autem mœnia duplici muro, sed dispari altitudine. interior enim pars duplo altior exteriori, eadem etiâ proportionem, turres eminentiores habet. Propugnaculis altissimis vniuersus ambitus in formam serræ dispositis, vndique cingitur, adeo mirabili artificio, vt ex vtroque muro hostes à lateribus, & à fronte missilibus (vt illa tempora ferebant) facile arceri, ac propulsari possent. Sed iam tempus postulat, vt receptui canamus, & à muris Eboræ recedentes, ceteras Lusita-

346 DE ANTIQVIT. EBORÆ
niæ vrbes, in quibus Romanæ antiquitatē
extāt vestigia, peragremus. Libet autem pro
meo erga Eborenses amore singulari, hanc
orationis partē, faustis pijsq; precationibus
claudere, Deū Opt. Max. & cœli Reginam,
omnesq; Sanctos, sub quorum numine, &
tutela hæc vrbs est, orando, vt eam in perpe-
tuum saluam, & incolumem, virtute,
iustitia, morum disciplina, re-
busq; omnibus floren-
tem conser-
uent.

F I N I S.

INDEX

INDEX CAPITVM, QVAE HIS QVINQVE AN- TIQVITATVM LIBRIS pertractantur.

LIB. I.

D E Lusitania nomine.	pag. 1
De Lusitania terminis olim: s. nostro auo.	17
De Turdetanis.	20
De Celticis.	21
De Turdulis	22
De Vettonibus & Veſtonibus.	24
De Barbarijs.	36
De Pasuris aut Pasuribus.	39
De Turdulis veteribus.	40
Qualis gens Lusitani.	40
De Bracaris.	50
De montibus Lusitania.	52
De monte Tagro siue Iuncto.	55
De monte Herminio.	57
De Tapiao monte.	66
De monte Corduba.	67
De Alcoba monte.	68
De montibus, Marano, Iureſſo, Suaio & Muro.	68

LIB. II.

D E fluminibus Lusitania.	70
De pisce Asturione.	71
De Callipode.	85
De Tago flumio.	86
De	De

I N D E X.

De Tagi nomine.	89
De Munda.	92
De Vacca fluuiio.	98
De Durio.	94
De fluminibus Bracarorum.	99
De Minio.	101
De alijs nonnullis fluminibus.	101
De Lusitania fertilitate.	103

L I B. III.

Q uinam rerum in Lusitania petiti olim sint.	106
De Gothis.	169
De vjs militaribus.	174

L I B. IIII.

D e vrribus.	190
De Maura.	191
Lusitania Algarbium.	195
De Myrtili.	196
De Balsa.	197
De Ossondoba.	197
De Lacobriga.	200
De portu Hannibalis.	201
De Medobriga.	202
De S. Iacobo de Cacem.	204
De Cetobriga.	209
De Neocetobriga.	211
De Pace Iulia siue Augusta.	212
De Orichiensi agro.	218
De	De

I N D E X.

De arcu extructo à Sebastiano rege in victoria loco.

225.

De Colla. 226

De Sini. 228

De AEluis. 230

De villa Vizosa. 232

De Iouis fano. 237

LIBRO QVINTO, QVI EST de antiquitatibus Eboræ.

P*refatio.* 255

De vera Eboræ appellatione. 258

De prima Eboræ origine. 260

De Sertorianis temporibus. 262

De Coloniarum & Municipiorum iuribus. 264

Eboram Latij iuris Municipium fuisse. 267

A quo primum Eboræ hoc ius concessum. 268

De flamine & flaminica Eboræ. 262

Clarorum aliquot ciuium Eborensium monumeta. 274

De etate, qua Christianam fidem Eboræ suscepit
276

Eborensium Episcopatum per antiquum esse. 279

Rafis, historici Arabis, de Eborensi Episcopatu testimonium. 283

De Eboræ à Mauris capta statu. 286

Quatempestare Vlyssipo, Eboræ & Pax Augusta à Mauris capta. 289.

Eboræ quæ ratione in Christianorum potestatem, redacta, restitutaq; sit. 293

Eboræ

I N D E X.

*Eborarursus Episcoporum sedes constituta, & quis
primus Eborensium Episcopus.* 299

*De prima Ordinis militaris, quæ hodie Avis adpella-
tur, apud Eboram origine.* 300

*Iacobi Menætij Vasconcelli de Eborensi municipio
commentarius.* 304.

F I N I S.

